

নাট্যশুভক ছেক্‌ছাণিয়েব

অমব-নাট 'Merchant of Venice'ৰ

অসমীয়া ৰূপান্তৰ

বণিজ-কোঁৱৰ

[অমিত্ৰাক্ষৰ চন্দ্রত লিখা পাঁচ-অঙ্কীয়া নাট]

ৰচোতা

শ্ৰীঅতুলচন্দ্ৰ হাজৰিকা এম-এ, বি-এল, বি-টি

অধ্যাপক কটন কলেজ

নতানিল

গুৱাহাটী

২২ ডিচেম্বৰ

১৯৫০ চন

উপনা বুক ষ্টীল

অসমৰ বৃহত্তম পুস্তক প্ৰকাশ আৰু প্ৰচাৰ-প্ৰতিষ্ঠান

দিলং

প্ৰকাশক
শ্ৰীমন্ত্ৰীৰুদ্ৰৰাণ চৌধুৰী
অসমীয়া সাহিত্য মন্দিৰ
খিলং, গুৱাহাটী

১ম তাঙৰণ...১৯৪৬ চন

২য় তাঙৰণ . ১৯৫০ চন

মূল্য আঢ়ৈ টকা

ছপা কাৰখানা
শ্ৰীমন্ত্ৰীৰুদ্ৰৰাণ চৌধুৰী
ললিত প্ৰেছ
৫, মদন গিৰি কলৈ,
কলিকতা

—অৰ্পণ—

সুবিখ্যাত সঙ্গীত-কবি,
শ্রীযুত উমেশচন্দ্র চৌধাৰী বি-এল,
দেৱৰ প্ৰতি :—

শ্ৰদ্ধাৰ্থী !

মহাশয়! নতুনৰে কবিতা চক্ৰকা হোৱাৰ নিচিনাকৈ মোৰ
প্ৰিয় অ বাই কেইখন নাটকই কম-বেছি পৰিমাণে আপোনাৰ
বাচনত সজলিত গীতৰে মুগ্ধিত। এই 'বণিজ-কৌলব'ৰ
বাণতে গোটেইখিনি আপোনাৰ গীতৰেই বন্ধাৰ। কৃতজ্ঞতাৰ
সামান্য চিন স্বৰূপে মোৰ এই ন টখনিকে ভক্তিভাৱে আপোনাৰ
হাতত তুলি দিছো। গ্ৰহণ কৰে যেন। ইতি—

সত্যশিল
গুৱাহাটী
১০।১২।৪৫

}

বিনীত—
অতুল

PLEASE DON'T
UNDER ANY CIRCUMSTANCES
TEAR OR DAMAGE THIS PICTURE.

ALL THAW

পাতান

অধ্যাপক শ্ৰীযুত তাৰিণীকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য এম এ

‘বগিজ-কোঁৱৰ’ মহাকৰি ছকছ’পিয়েৰৰ ‘মাৰ্চেণ্ট অব্ ভেনিচ’ নামৰ বিখ্যাত নাটকৰ অসমীয়া ৰূপান্তৰ। নাটকৰ আখ্যানভাগ অসমীয়া সমাজৰ ইংৰাজী শিক্ষাপ্ৰাপ্ত অংশৰ ভিতৰত সুপৰিচিত কিয়নো এই ইংৰাজী নাটকখনি বহুত সময়ত স্কুল-কলেজৰ পাঠ্যদুস্ত হৈ আহিছে। অসমীয়া ভাষাত নটখনি গল্পাকাৰে প্ৰাৰম্ভপ্ৰথমে শ্ৰীযুত জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱা ডাঙৰায়াৰ ‘ভেনিচৰ মাউদ’ত প্ৰকাশ হয়। তাৰ পিছৰ উল্লেখযোগ্য প্ৰকাশ শ্ৰীযুত অতুলকৃষ্ণ হাজৰিকা দেৱৰ এই ‘বগিজ কোঁৱৰ’ নটখনেই। ভাষা এটাৰ অনুবাদতকৈ ভিন্ন ভাষাৰ নাটক এখনক ৰূপান্তৰিত কৰা বেছি জটিল, কামণ্ড, ‘মাৰ্চেণ্ট’ অব্ ভেনিচ’ক তেনে কৰাত অধিকতৰ জটিলতাৰ সন্মুখীন হোৱাৰ সম্ভাৱনা আছে। ইহুদী আৰু খৃষ্টান-সকলৰ মাজত যি ঐতিহাসিক ঘৃণা আৰু কাজিয়া আছিল, সেয়ে ছাইলকক কোনো এক বিশেষ পদ্ধতি অৱলম্বন কৰিবলৈ অনুপ্ৰেৰণা দিয়ে। আনকি, এয়ে পাঠকৰ মনত ছাইলকৰ প্ৰতি কিছু সহানুভূতিৰো উদ্ৰেক কৰে। আজি ছাইলকৰ প্ৰতি কিছু সহানুভূতিশীল সমালোচকৰ সংখ্যা নিচেই তাকৰ নহয়। অসমীয়া নাট্যকাৰে প্ৰথমতে এই জাতি-ধৰ্ম্মগত ঘেষৰ ষ্টৰ্ণভূমিটো কেনেকৈ অঙ্কিত কৰিছে তাক চাবলগীয়া।

তেওঁৰ কৃতকাৰ্য্যতা এই কথাৰ ওপৰত কৰ্ম নিৰ্ভৰ নকৰে। কোনো কৃত্ৰিম চেলুৰে নচলিব কাৰণ তেতিয়া হলে গভীৰ অমুভূতিৰ জন্ম নহব আৰু সেয়ে হলে অন্ত বহুতো ক্ৰিয়া-কলাপৰ শিখা শুকাই যাব।

অসমীয়া নাট্যকাৰৰ ঘটনা-যোজনাটো এই :—

কামৰূপী সাউদ অমিয়কুমাৰৰ বন্ধু বসন্তকুমাৰে বংপুৰৰ কপে-গুণে, ঐশ্বৰ্য্যে বিভবে চহকী কুমাৰী প্ৰতিভাক বিবাহ কৰিবলৈ টকাৰ অভাৱত পৰাত বণিজ-কোঁৱৰ তেওঁৰ পৰম বন্ধু অমিয়কুমাৰৰ ওচৰ চাপে। অমিয়কুমাৰৰ হাতত তেতিয়া নগদ টকা নাছিল। তেওঁৰ সকলোবিলাক ডিঙা বাণিজ্যৰ নিমিত্তে সিংহল, যাতা আদি দৰ দেশলৈ গৈছিল। উপায়ান্তৰ হৈ অমিয়কুমাৰে তেওঁৰ চিৰশত্ৰু চন্দনমলৰ ওচৰত এখন খত দি তিনি হেজাৰ টকা ধাবলৈ লৈ এই টকা বন্ধু বসন্তকুমাৰক দিলে। খতত কিন্তু চন্দনমলৰ ইচ্ছামতে এটা আচৰিত ধৰণৰ স্বৰ্ভ লিখা হয়। নিৰ্দিষ্ট দিনত টকা পৰিশোধ কৰিব নোৱাৰিলে অমিয়কুমাৰে নিজৰ বুকৰ পৰা আধা সেৰ মাংস কাটি নিবলৈ দিব। অমিয়কুমাৰে খুব বিশ্বাস কৰিছিল মাংস কাটি দিবলগীয়া অৱস্থা তেওঁৰ নহব বুলি।

টকা হাতত লৈ বসন্তকুমাৰে উজনি-বংপুৰৰ জীয়াখী প্ৰতিভাৰ ওচৰ পালেগৈ। এই ৰূপহীৰ পাণি-প্ৰাৰ্থনা কৰি সিন্ধুৰাজ, দৰঙী-কোঁৱৰ আদিকে ধৰি বহুতো কোঁৱৰে আগতে বংপুৰ পাইছিলগৈ। কিন্তু প্ৰতিভা আইদেউৰ বিবাহ তেওঁই

স্বগীয় দেউতাকে এৰি থৈ যোৱা এটা সাধৰণ সমাধানেৰেহে হ'ব লাগে। সোণ, ৰূপ, আৰু লোৰ তিনিটা সঁফুৰাৰ, এটাৰ ভিতৰত তেওঁৰ প্ৰতিচ্ছবি গুপতে লুকাই থোৱা হৈছিল। যিজন ডেকাই ইয়াৰ ভিতৰৰ পৰা প্ৰতিচ্ছবি থকা সঁফুৰাটো বাছি ল'ব পাৰে, তেওঁৰেইহে প্ৰতিভাৰ পাণি পাব। বসন্তকুমাৰেই সঠিক সঁফুৰাটো বাছি উলিয়াই প্ৰতিভাক লাভ কৰিলে। কিন্তু এই আনন্দৰ মাজতে বিধিমতে বিবাহ হ'বলৈ পোৱাৰ আগতে গুৱাহাটীৰ 'পৰা' উদ্বৈগজনক বাতৰি বসন্তকুমাৰে পালে : অমিয়কুমাৰৰ দুৰ্দ্দিন। আটাইবিলাক ডিঙা সাগৰত নিকৰ্দ্দেশ হৈছে। চন্দনমলৰ খতৰ টকা দিয়া হোৱা নাই। দিন উকলি গৈছে। দলিল দাখিল গৈছে।

প্ৰতিভাৰ অনুমতিক্ৰমে সেই দিনাই প্ৰতিভাৰ পৰা অজস্ৰ টকা হাতত লৈ বসন্তকুমাৰে গুৱাহাটীলৈ যাত্ৰা কৰিলে। ইতিমধ্যে প্ৰতিভায়ে পুৰুষৰ বেশ লৈ ডেকাফুকনৰ সাজপাৰ পিন্ধি আদালতত হাজিৰ হৈ বৰফুকনৰ অনুমতিক্ৰমে চন্দনমল অমিয়কুমাৰৰ গোচৰ সূধিবলৈ ধৰে। বিচাৰত অমিয়কুমাৰ বৰ্কা পৰিল। চন্দনমলৰ সৰ্বনাশ হল। মাংস আধা সেৱ পোৱাৰতো কথা শুঠিলেই, আনকি মূলধনৰিনিও চন্দনে নাপালে; বৰং নিজৰ বাকী সম্পত্তিও গ'ল আৰু শেষত কামৰূপী ভাষা, কৃষ্টি গ্ৰহণ কৰিবলগীয়াত পৰিল। অৱশ্যে পিনে সহ্য আনন্দৰ মাজত বসন্ত-প্ৰতিভাৰ বিবাহ হৈ গল। এই আনন্দৰ মাত্ৰা আৰু চৰিল পলুৱাই নিয়া চন্দনৰ জীয়েক

পদ্মীৰে সৈতে কামৰূপী দিবাকৰৰ, আৰু বসন্তৰ সহচৰ নিৰঞ্জন আৰু প্ৰতিভাৰ সহচৰী নিৰ্ম্মলাৰ ভিতৰত হোৱা মিলনৰ দ্বাৰা।

এইদৰে ইংৰাজ নাট্যকাৰৰ ঘটনা-যোজনা হুবহু অনুকৰণ কৰা হৈছে। এইখিনি কৰোঁতে আমাৰ নাট্যকাৰে যথেষ্ট পাৰ্গতালিও দেখুৱাইছে। ভেনিচ নামটোত বাণিজ্যৰ যি স্মৃতি জড়িত আছে, গুৱাহাটীৰ (নামটো অৱশ্যে আধুনিক) এই অঞ্চলতো নৌ-বাণিজ্যৰ তেনে স্মৃতি জড়িত নথকা নহয়। চান্দো সদাগৰৰ ডিঙাৰ কথা ইয়াত খুব প্ৰচলিত। অসমীয়া জাতীয়তাবাদী কৱি-নাট্যকাৰে এই সুযোগতে তেওঁৰ কল্পনাৰ সকলো ঐশ্বৰ্য্য ঢালি প্ৰাচীন কামৰূপৰ নৌ-বাণিজ্যৰ এক সোণালা চিত্ৰ অঙ্কিত কৰিছে। ঠিক একেদৰে বেলমন্টৰ পৰিচাৰ ধন-বস-ৰূপ বংপুৰৰ প্ৰতিভা আইদেউত উপযুক্ত ভাবেই চিত্ৰিত হৈছে। বংপুৰ নামটোতো যথেষ্ট উন্মাদনা অনুভৱ কৰাৰ কাৰণ আছে। কৱিৰ কামৰূপী বাণিজ্য সুদূৰপ্ৰসাৰী আছিল।

“মানদেশ, বঙ্গদেশ, মাজাজ বোম্বাই

সুদূৰ মালয় যাতা আৰু বলি দ্বীপ

ঠায়ে ঠায়ে গল যত বণিজৰ ডিঙা”।

কৱিৰ কাম্যভূমি কামৰূপ-প্ৰাগজ্যোতিষত

প্ৰচলিত সোণৰ মোহৰ

চিত্ৰ তাৰ ওপৰত কামাখ্যা দেৱীৰ।

কিন্তু মূল কথা হ’ল—দেছুরালী চন্দুনমল ছাইলকৰ ৰূপান্তৰ হয় নে নহয়? অৰ্থাৎ দেছুরালী আৰু কামৰূপীৰ ভিতৰত যুটীয়া

অ'ক ইলদীৰ ভিতৰত থকাৰ দৰে জাতি-ধৰ্ম্মগত ঘৃণা-বৈষ আছে নে নাই? অৰ্থাৎ চন্দনমলৰ গাত কোনো এটা বিশেষ সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰতিনিধিত্ব আছে নে নাই? নাটকৰ প্ৰয়োজন পূৰাবৰ বাবে গভীৰ অনুভূতিৰ উদ্ৰেক কৰিবলৈ কাৰ্জিয়া নথকা ঠাই এখনত কাৰ্জিয়া এটা কল্পনা কৰাও সমীচীন নহ'ব কাৰণ তাৰ ফল বিষময় হ'ব পাৰে। অসমীয়া কবি-নাট্যকাৰে এই বিপদৰ পৰাও অতি চতুৰভাৱে উদ্ধীৰ্ণ হৈছে। তাকে কৰিবলৈ যাওঁতে তেওঁ অৱশ্যে মূলৰ পৰা অলপ ফালৰি কাটিছে। তাৰ পৰা নাটকৰ অনুভূতিৰ বিশেষ ক্ষতি-খুন হোৱা নাই। আমাৰ কবিৰ চন্দনমলৰ পৰিচয় যদিও দেখুৱালী বুলিহে দিয়া হৈছে, তেওঁৰ প্ৰকৃত পৰিচয় অৱশ্যে অলপ বেলেগ। তেওঁ এজন অনা-অসমীয়া। তেওঁৰ সকলো ব্যৱহাৰ অসমীয়াৰ ভাষা-কৃষ্টি আচাৰ-পদ্ধতিৰ পৰিপন্থী। গতিকে দেখুৱালী সম্প্ৰদায়ে অসমীয়া কবিৰ ওপৰত বিশেষভাৱে কষ্ট হ'বৰ কোনো কাৰণ নাই। এইটো জন-শুনা কথা যে অসমত ভাষা, আচাৰ-পদ্ধতি আদি বিষয়ত অনা-অসমীয়া আৰু অসমীয়াৰ মাজত সংঘৰ্ষ চলি আহিছে। অসমীয়া কবিয়ে এই সংঘৰ্ষকে অৱলম্বন কৰিছে অৰ্থাৎ ইংৰাজী নাটকৰ মূলতঃ ধৰ্ম্মগত সংঘৰ্ষ ঠাই অসমীয়া নাটকত ভাষাকৃষ্টিগত সংঘৰ্ষই অধিকাৰ কৰিছে। এইখিনিমুঠেই সংঘৰ্ষটোৰ শ্ৰেণীগত পাৰ্থক্য। অনুভূতি জগোৱা শক্তিত হলে অসমীয়া কবিৰ যোজনাটো কোনো গুণে হীন বুলি ভাবিবৰ প্ৰয়োজন নাই। এইটো স্পষ্ট কথা—অসমীয়াই ভাষা

কৃষ্টি বিষয়ে গভীৰ ভাৱে অনুভৱ কৰি আহিছে। ব্যক্তি হিচাপে চন্দ- দেচুৱালী স্মৃতিৰো মহাজন। সম্প্ৰদায় হিচাপে তেওঁ অনা-সমীয়া। এই সংঘটোত এটা অন্য পাৰ্থক্যও আছে। ই হৈছে এই যে যদিও এনে সংঘৰ্ষ আছে, তথাপি তাক অনা-অসমীয়াই ন্যায়তঃ আপত্তি কৰিব পৰা ধৰণৰ ব্যৱহাৰ অসমীয়াই আজিও কৰা নাই বৰং অসমীয়া লোক আচৰিতৰূপে অতিথিপৰায়ণ বুলি বিদেশীয়েও স্বীকাৰ কৰা শুনা যায়। নাটকৰ অমিয়কুমাৰ কিন্তু তেনেকুৱা নহয়। তেওঁ চন্দনমলৰ প্ৰতি যথেষ্ট দুৰ্ব্যৱহাৰ কৰিছে।

ভাষা-কৃষ্টিগত সংঘৰ্ষৰ অৱতাবণা কৰিব লগা গতিকে বিচাৰৰ শেষত চন্দনমলৰ ওপৰত পৰা শাস্তিৰ কিয়দংশও ছাইলকৰ ওপৰত বিহিত হোৱা শাস্তিতকৈ ভিন্ন হ'ল। ছাইলকক অনান্য শাস্তিৰ লগতে ইলদী ধৰ্ম্মৰ ঠাইত খুন্দান ধৰ্ম্ম গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য কৰা হৈছিল। চন্দনমলক কিন্তু অসমীয়া ভাষা-কৃষ্টি গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য কৰা হ'ল :-

“লাগিব চন্দনমলে

গ্ৰহণ কৰিব আমাৰ কামৰূপী কৃষ্টি

কামৰূপী ভাষা, কামৰূপী আচাৰ বিচাৰ

মিলি যাব এক হই আমাৰ লগত।”

গোটাইখন নাটকতে কৱিয়ে কামৰূপৰ অতীতক কৱিহপুৰ্ণ সোণালী বঙত অঙ্কিত কৰিছে। বাণিজ্য আদিত আগবঢ়াৰ উপৰিও অতীতত কামৰূপৰ মানুহবিলাকৰ আত্মসন্মান জ্ঞান

বেছি আছিল। অমিয়কুমাৰ বসন্তকুমাৰৰ অকল “প্ৰিয়তম বন্ধু
মোৰ, উত্তম পুৰুষে”ই নহয়,

“মানুহৰ সমাজত শীৰ্ষস্থান গাঁৱ
কৰণাৰ মূৰ্দ্ধন্য অৱতাৰ তেওঁ।
অতুল ঐশ্বৰ্য্যশালী—
দানী, মানী, জ্ঞানী,
যি জনৰ স্নেহৰ ঢুৱাৰ
মোৰ বাবে সদায় মুকলি
মহত্ব—দয়-দাক্ষিণ্যত
অতীতৰ কামৰূপী সম।

‘অতীতৰ কামৰূপী’ বুলিলে সন্মানৰ অশ্রু কোনো চাৰ্টিফিকেট
নালাগিছিল।

বংপুৰ-জীৱনী প্ৰতিভা আইদেউতো সেইদৰে পৰ্ছিয়াৰ
সকলো গুণ বঞ্চিত হৈছে। প্ৰতিভা দেৱীৰ বুদ্ধি, প্ৰত্যাশপন্নমতিত্ব
বিচাৰ-শক্তি, বগৰপ্ৰিয়তা, যোগ্যতা, বিছা অথচ মাধুৰ্য্য, আৰু
অমান্বিকতা মুঠতে, তেওঁৰ উচ্চ ব্যক্তিগত বাধা-কল্পিত জন্মমতীক
দেশত আচৰিত নহয়। তেনে ব্যক্তিগত বৰ্ত্তমান কিছু বিৰল
হোৱাটোহে পৰিতাপৰ কথা।

প্ৰেম আৰু পৰিণয়ৰ দৃশ্যবিলাকতো অসমীয়া নাট্যকাৰে
সমানে দক্ষতা দেখুৱাইছে। বসন্তকুমাৰক সঁফুৰা বাঁছি লবলৈ
যোৱাৰ সময়ত প্ৰেম-শক্তি প্ৰতিভাই ব্যৱস্থা কৰা ভাষাক
অনুবাদ বুলি ধৰিবলৈকেই টান—

“যোরা, যোরা অংগবাটি বিজয় গন্ধেবে
 জীবনসঙ্গিনী পাবা হোমৰ কাবত ।
 যোরা, যোরা হে মোহন !
 প্রেম যদি সত্য হয়
 সত্য হয় অন্তৰৰ কামনা আমাৰ
 হবধনু ভঙ্গ কৰি বিদেহ সভাত
 যিব। দৰে বামচন্দ্রে লভিলে সীতাক
 সেইদৰে প্রিয়তম ! তুমিও নিশ্চিত
 পিক্কা বিজয়-মালা তোমাৰ শিৰত ।
 কম্পিত বক্ষেৰে তুমি যোরা হে স্তম্ভৰ
 মন দিয়া, বন দিয়া ভাগ্যৰ লগত ।”

নাটকৰ শেষৰ বিখ্যাত Moonlit Scene in the gardenত
 লৰেঞ্জো আৰু জেছিকাৰ সঙ্গীতময় প্রেমালাপৰ অসমীয়া
 ৰূপান্তৰ কোনো গুণে অযথেষ্ট হৈছে বুলিব নোৱাৰি । সঙ্গীতৰ
 সন্মোহিনীত—

“ইমানেই সঙ্গীতৰ সন্মোহিনী সুৰ
 বনৰ ঢাঙা পশু হয় বাৰ বৰ ।
 কালাস্তক যমপ্ৰায় দয়ানাগাহীন
 অঘাস্থৰ বকাস্থৰ কংস-অমুচৰে
 কাচুৰ মোহন বেণু গুনিলে যেতিয়া
 ক্ষন্তেক থিয় দি বল কৰ্ত্তব্য পাহৰি
 যমুনা তীৰৰ সেই বিৰিদ্ধাবনত ।”

মিলনৰ দিনৰ অসমীয়া কৱিয়ে জাতীয় ঠাচত যথেষ্ট
 কৃতিত্বৰে প্ৰকাশ কৰিছে—

“এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 হাবকাৰ পৰা আহি কৌৱৰ অনিৰুদ্ধ
 পৰিছিল অগ্নিগড় বাণ-ৰাজধানী
 কপহীৰ মদিৰাত হল অৱকদ্ধ।
 এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 নিয়ৰত তিত্তি থকা কুণ্ডিল কুলত
 বাৰকাপতিৰ বথ দেখি অদৰত
 শিশুমতি শিশুপাল কপিল ভয়ত।
 এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 *সমুদ্ৰ তীবত বহি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই
 কেচুৱা লৰাৰ ঘৰে মাতিলে বিনাই
 “আদৰিণী প্ৰিয়া মোৰ জনক-নন্দিনী
 আই প্ৰিয়ে। আই ব্ৰি মোৰ বুকুলট
 গাওঁ পুত্ৰ জন্মভূমি আযোধ্যাৰ ফালে।”
 “এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 মৰিও জীৱন পোৱা কামক সাৱটি
 বতিয়ে যৌৱন লাভ কৰিলে ছনাই ”

অসমীয়া কৱিৰ বহুৱা মেমেৰা মেধি আৰু ভকতৰাম বৰ-
 মেধিত ইংৰাজ কৱিৰ Lancelot Gobbo আৰু Old Gobboৰ
 নিৰ্দোষ প্ৰতিচ্ছবি পোৱা যায়। গতিকেই এই দুই মহাপুৰুষত
 মূলৰ বৈশিষ্ট্য অৰ্থাৎ Comedy of foolery মূৰ্খালিৰ বহুৱালি
 বৈ গৈছে। মূৰ্খ হিচাপে সন্তানতকৈ তাৰ বাপেকেই স্বাভাৱিকতে
 ডাঙৰ। *বহুৱাৰ সমাজত অৱশ্যে ইহঁতৰ আসন অতি উচ্চ ধৰণৰ
 মুঠেই নহয়। ভকতৰাম বৰমেধিৰ নিচিনা স্নানুহ প্ৰায় সকলো
 গাঁৱলীয়া সমাজতেই পোৱা যায়। মেমেৰা বাপেকতকৈ যথেষ্ট
 টেঙৰ। জৱাহৰ ওপৰত অধিকাৰো তাৰ গোটেই কম নহয় :—

“যোৱা, যোৱা আগবাঢ়ি বিজয় গন্ধেৰে
জীৱনসঞ্জিনি পাবা হোমৰ কাবত ।
যোৱা, যোৱা তে মোহন !
প্ৰেম যদি সত্য হয়
সত্য হয় অন্তৰৰ কামনা আমাৰ
হৰধনু ভঙ্গ কৰি বিদেহ সভাত
ধিবা দৰে ৰামচন্দ্ৰে লভিলে সীতাক
সেইদৰে প্ৰিয়তম ! তুমিও নিশ্চিত
পিক্কাবি বিজয়-মালা তোমাৰ শিৰত ।
কম্পিত বক্ষেৰে তুমি যোৱা হে সুলভ
মন দিয়া, ব। দিয়া ভাগ্যৰ লগত ।”

নাটকৰ শেষৰ বিখ্যাত Moonlit Scene in the gardenত
লৰেঞ্জো আৰু জেছিকাৰ সঙ্গীতময় প্ৰেমালাপৰ অসমীয়া
ৰূপান্তৰ কোনো গুণে অযথেষ্ট হৈছে বুলিব নোৱাৰি । সঙ্গীতৰ
সম্মোহিনীত—

“ইমানেই সঙ্গীতৰ সম্মোহিনী হ'ব
বনৰ উদ্গাত পশু হয় বাৰ বৰ ।
কালান্তৰ যথপ্ৰায় দয়ানাগাহীন
অঘাতৰ বকাতুৰ কংস-অমুচৰে
কান্ধৰ মোহন বেণু গুনিলে যেতিয়া
ক্ষন্তেক থিয় দি বল কৰ্তব্য পাহৰি
যমুনা তীৰৰ সেই বিৰিঙ্কাবনত ।”

মিলনৰ দিনৰ্ক অসমীয়া কবিয়ে জাতীয় ঠাচত যথেষ্ট
কৃতিত্বৰে প্ৰকাশ কৰিছে—

“এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 দ্বাৰকাৰ পৰা আহি কৌৱৰ অনিকক
 পলিছিল অগ্নিগড় বাণ-ৰাজধানী
 কপহীৰ যদিৰাত হল অৱকক ।
 এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 নিয়ৰত তিত্তি থকা কুণ্ডিল কুলত
 বাৰকাপতিৰ বথ দেখি অদৰত
 শিশুমতি শিশুপাল কপিল ভয়ত ।
 এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 সমুদ্ৰ তীৰত বহি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই
 কেচুৱা লৰাৰ দৰে মাতিলে বিনাই
 “আদৰিণী প্ৰিয়া মোৰ জনক-নন্দিনী
 আঠা প্ৰিয়ে । আই বৰি মোৰ বুকুলৈ
 গাওঁ পুত্ৰ জন্মভূমি আঁঘোখাৰ ফালে ।”
 “এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 মৰিও জীৱন পোৱা কামক সাৱটি
 বতিয়ে যোৱন লাভ কৰিলে দুনাই...”

অসমীয়া কৱিৰ বহুৱা মেমেৰা মেধি আৰু ভকতৰাম বৰ-
 মেধিত ইংৰাজ কৱিৰ Lancelot Gobbo আৰু Old Gobboৰ
 নিৰ্দোষ প্ৰতিচ্ছবি পোৱা যায় । গতিকেই এই দুই মহাপুৰুষত
 মূলৰ বৈশিষ্ট্য অৰ্থাৎ Comedy of foolery মূৰ্খালিৰ বহুৱালি
 বৈ গৈছে । মূৰ্খ হিচাপে সন্তানতকৈ তাৰ বাপেকেই স্বাভাৱিকতে
 ডাঙৰ । “বহুৱাৰ সমাজত অৱশ্যে ইহঁতৰ আসন অতি উচ্চ ধৰণৰ
 মুঠেই নহয় । ভকতৰাম বৰমেধিৰ নিচিনা মানুহ প্ৰায় সকলো
 গাঁৱলীয়া সমাজতেই পোৱা যায় । মেমেৰা বাপেকতকৈ যথেষ্ট
 টেঙৰ । অৱস্থাৰ ওপৰত অধিকাৰো তাৰ গোটেই কম নহয় :—

“দিবাকৰ—পিছে ক’চোন মেমেৰা। সেই যে কুলা মাইকীজনী—
অলপতে তাইৰ ঘি এটি কেচুৱা উপজিছে তাৰ বাপেক কোন? তয়েই
নহয় জানো?”

মেমেৰা—কুলীৰ জাত দোতা। কুলাৰ জাত। তাইৰ স্বভাৱ চৰিত্ৰ
বৰ থেৰাপ। মই তালৈ কি পৰোৱা কৰো দোতা?

দিবাকৰ—এৰা অ’ মেমেৰা। যত দোষ নন্দ ঘোষ। এতিয়া সকলো
দোষ থলিগৈ কুলা মাইকীজনীৰ ওপৰতহে। তই যে একেবাৰে নমো
নমো পাৰিজাত।”

দিবাকৰৰ মতে মেমেৰাই,

‘পেটে পেটে জানে বহু কথা
শিকা নাহ কবলই সজাইপৰাই।’

এইদৰে, অসমীয়া কৱিয়ে নিজক বলতো বাধ্য-বাধকতাৰ
ভিতৰত ৰাখিও মহাকৱি ছেজপিয়েবৰ নাটক অসমীয়ালৈ
ৰূপান্তৰিত কৰাত আমাৰ ভাষাৰ পৰা লবপৰা সম্পদৰ যথাসম্ভৱ
সদ্ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰিছে বুলি বিশ্বাস।

সামৰণিত কব পাৰি বিভিন্ন অসমীয়া নাট্যকাৰৰ ৰচিত
ছেজপিয়েৰ-নাট্যাৱলীৰ ভ্ৰমবজ্জ, চন্দ্ৰাৱলী, অমৰ-লীলা, তাৰা,
ভীমদৰ্প আদি মণিমালাৰে গথা যিধাৰি ৰত্নহাৰ অসম-জননীৰ
ডিঙিত শোভিছে হাজৰিকাদেৱৰ ‘বণিজ-কৌৱৰ’ আৰু ‘অশ্ল-
তীৰ্থ’য়ো তাৰে দুটি উজ্জ্বল মণি হৈ জেউতি চৰাইছে। সাত-
সাগৰৰ সিপাৰৰ পাশ্চাত্য সমাজত সববৰহী নাটক এখনক এই-
দৰে অসমীয়া ‘বণিজ-কৌৱৰ’ স্বৰূপে নিপুণতাৰে আগবঢ়াবলৈ
সমৰ্থ হৈ আমাৰ বন্ধু কৱি-নাট্যকাৰে তেওঁৰ কাপৰ সন্মান অক্ষুণ্ণ
ৰাখিব পাৰিছে বুলি আমি আশা কৰো।

চৰিত্ৰ

বৰফুকন [The Duke Venice]	...	গুৱাহাটীৰ বৰফুকন
মৰক্কোৰ প্ৰিন্স [The Prince of Morocco]	}	প্ৰতিভাৰ পাণিপ্ৰার্থী
অৰাগনৰ প্ৰিন্স [The prince of Arragon]		
অণ্টানিঅ' [Antonio]	...	গুৱাহাটীৰ প্ৰসিদ্ধ সাওদ
বাস্সানিঅ' [Bassanio]	...	অমিয়ৰ বন্ধু, প্ৰতিভাৰ পাণিপ্ৰার্থী
সলেনিঅ'ৰ ৰাজপোৱা [Salanio]	}	অমিয় আৰু বাসন্তৰ বন্ধুবিলাক
সল্যৰিনো [Salarino]		
সল্যৰিঅ' [Salario]		
গ্ৰেচিয়ানো [Gratiano]		
লৰেন্সো [Lorenzo]	...	পদ্মিনীৰ প্ৰণয়ী
শয়লক [Shylock]	...	এজন ধনী দেহুৱালী
ট্যুভাল [Tubal]	...	চন্দনৰ বন্ধু
লেন্সলট গব্বো [Lancelot Gobbo]	...	চন্দনৰ লগুৱা, বহুৱা
লেন্সলট গব্বো [Old Gobbo]	...	মেমেৰাৰ ৰাপেক
বাল্‌থাসাৰ [Balthasar]	...	প্ৰতিভাৰ বুঢ়া লগুৱা
পৰ্টিয়া [Portia]	...	বংপুৰৰ ধনৱন্তী কুমাৰী
নেৰিচা [Nerissa]	...	প্ৰতিভাৰ সখীদেৱ
পদ্মিনী বা পদ্মকুমাৰী [Jessica]	...	চন্দনৰ জীয়েক

বিবদ্যা, চাওলাং-বন্ধুৱা, লিগিৰী, সখী আদি।

প্ৰথম অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

গুৱাহাটী—লুইতৰ পাৰ

পানীত অসংখ্য নাও চলাচল কৰি আছে । দিবাৰে

পাৰত থকা শিল এটাত বহি বৰশী বাইছে ।

তেওঁৰ মন বৰশীত নাই—প্ৰাকৃতিক

দগত তন্ময় ।

দিবাং

—গীত—

লুইত আমাৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰ,

আমাৰ শিবৰ মণিকুট,—

লুইত আমাৰ উপত্যকাৰ

দুৱাৰ-বক্ষী দেৱদূত ।

আমাৰ তীৰ্থ পুণ্য তীৰ

আমাৰ চিৰ শাস্তি-নীড়,

জীৱন-বীণাৰ স্তব্ধ আধাৰ

সজীৱ ~~আমাৰ~~ দ্ৰৱীভূত ।

মুকুতৰ সিংহ-দ্বাৰ
 উল্লাসৰ জয়ছব্দাৰ—
 আমাৰ হৃষ প্ৰীতিৰ উৎস
 সজ্জাৱনী নহুপত।

অমাৰ নিপুণ খনিকৰ
 নতন-নব-সোণ্টৰ
 আমাৰ গৰ্ব গোবৰ
 চিত্ৰপট অদভূত।

[বৰশী সামৰি উঠি গুচি গল। আন বাটেদি অমিয়কুমাৰ,
 শেলধৰ আৰু সুবেশ্বৰ কথাত পাত্তি পাত্তি প্ৰৱেশ।]

অমিয়। সঁচা কথা, দেখি মোৰ মলিন বদন
 বাজধোৱা! গোঁহাইদেউ! বান্ধৱসকল!
 তোমালোক অতিশয় হইছা কাতৰ।
 কিন্তু মই সঁচাকৈয়ে নাজানো নিজেই
 কিয় মোৰ এনেকুৱা বেজাৰৰ ভাৱ;
 কৰ পৰা কিয় আহে মলিনতা-মেঘ
 নিজেই নোৱাৰো মই কৰিব ঠাৱৰ।

সুবেশ্বৰ। বন্ধু অমিয়কুমাৰ!

শুকুলা পালত লাগি বায়ুৰ স্পন্দন
 নাচে মন সাগৰৰ ভৰজ-খেলাত,
 যি ভৰজত নাচে তন শশিজ্য-ভৰণী।

শৈল। মই কওঁ সঁচা কথা, কৰিবা বিশ্বাস।

পণ্য মোৰ—মূল্যৱান বণিজৰ ডিঙা,

থাকে যবে দূৰণিৰ সাগৰ-বক্ষত

তেতিয়া অকলে মই থাকি ইস্থানত

নিবাশাত মন মাৰি ছিঙি গছ-পাত

ধীৰে ধীৰে উকুৱাই চাওঁ বতাহত

কোন দিশে বায়ু বয় কোন সময়ত।

কেতিয়াবা চাওঁ পুত্ৰ মানচিত্ৰ মেলি

কেনি বাট, কেনি সাকো, কেনি উপকূল।

বন্দৰ কিমান দূৰ, চাও জুখি-মাখি।

পণ্যৰ অহিতকাৰী দূৰ সাগৰৰ

প্ৰলয়, ধুমুহা, বজ্ৰ—যি কোনো দুৰ্যোগ

কল্পনাতে সিসবৰ হওঁ সশঙ্কিত।

সুবে। বুজিছো নিশ্চিত বন্ধু!

সাগৰ-বক্ষত তব বণিজৰ ডিঙা

গুণা-গথা কৰে মনে তাৰেই কাৰণে।

অমিয়। নহয়, নহয় বন্ধু! জানিবা নিশ্চিত

সি য মোৰ বিষাদৰ নহয় কাৰণ।

মানো সঁচা চিৰকালে ভাগ্যৰ শাসন;

কিন্তু মাথোঁ! ছুই এক বাণিজ্য-তৰীতে

সৌভাগ্যৰ দেৱী মোৰ নহয় বন্দিনী।

কেতিয়াবা লাভ ~~হব~~, কেতিয়াবা পুত্ৰ

— হব পাৰে ক্ষতি মোৰ কোনো বছৰত।
বছৰৰ লাভালাভ, ফলাফল চাই
কৰা নাই কোনো দিনে সৌভাগ্য নিৰ্ভৰ।

বসন্তকুমার, দিবাকৰ আৰু নিবঞ্জনেৰ প্ৰবেশ।

শৈল। আহিছে বসন্ত সউ প্ৰাণৰ বান্ধৱ
দিবাকৰ, নিবঞ্জে আহিছে লগত।
যোগ্যজনে যোগ্যতাৰে লব তব ভাৰ
সেইদেখি আমি এবে মাগিলো মেলানি।
সুৰে। নহা হলে প্ৰিয়-বন্ধু বসন্তকুমাৰ
গুচাবৰ বাবে তব নিবানন্দ ভাব
খাকিলোহেঁতেন আমি আৰু কিছুপৰ।
অমিয়। আন কিবা কাম আছে জানিছো নিশ্চয়
সেইদেখি যাবলই লভিলা সুযোগ।
সুৰে। নমস্তে বন্ধুসকল!
বসন্ত। নমস্তে, নমস্তে,
প্ৰতি নমস্কাৰ মোৰ জনালো দুয়োকো।
শৈল। আহিম পুনৰ আমি লভিলে আহৰি।

[শৈলধৰ আৰু সুবেশৰ প্ৰস্থান।]

দিবা। ভাই বসন্ত! পালা লগ বন্ধু অমিয়ক
আমিও এতিয়া তেনে ষাওঁ দিহাদিহি।
কিন্তু যেন নাপাহৰু অমিয়ক কৰি

নিশালই নিমন্ত্ৰণ আমাৰ ঘৰত ;
 মিলিম সকলো পুখু ভোজৰ মেলত ।
 বসন্ত । নিশ্চয় মিলিম তাতে, কিব পাহৰিম ?
 নিব । অমিয় দাদা ! দেখিয়ে বুজিছো মই
 অসুখত ভাৰাক্ৰান্ত শৰীৰ তোমাৰ ।
 দেখিছো তোমাক আজি অদৃত সলনি ।
 অমিয় । ভাই নিৰঞ্জন ! নাট্যশালা বিচিত্ৰ সংসাৰ
 জনে জনে অভিনয় নানা ভূমিকাত ।
 কৰণ ভূমিকা মোৰ পৰিছে ভাগত
 সেইদেখি মাথোঁ মোক দেখিছা সলনি ।
 নিব । তুমি কোৱা কথা যদি প্ৰকৃততে সঁচা
 তেন্তে দাদা ! দিয়া মোক মূৰ্খৰ ভূমিকা ।
 বঙমনে হওঁ মই মূৰ্খ বিদূষক,
 হাঁহি-মাতি নাচি-বাগি আনন্দ মনেৰে
 পকাওঁ মূৰৰ চুলি বঙ-ধেমালিত ।
 দিনে-ৰাতি হাঁ-হুতাশ, অশ্রু ছমুনিয়া
 নহয়নে তাতকই শতশ্ৰেণে ভাল
 যকৃত বুৰাই থলে আঙ্গুৰ বসত ?
 ভালপাওঁ প্ৰিয় বন্ধু অমিয় তোমাক
 সেইকাৰণেই মাথো কৰ্ত্ত শুনা-মই-
 আছে এই পৃথিবীত এদল মানুহ
 বন্ধু পুথুৰীৰ দৰে সেলুৱাই থকা

অবধা গান্ধীৰ্য্য-ভৰা—নিমাত সদায় ।
 আকাৰে-ইঞ্জিতে মাথোঁ বিচাৰে বুজাব
 শুকান মৌনতা সেই বুজিব ঢাকনি ।
 যেন সেই মহাজ্ঞানী পতিত-পারন
 সোশৰীৰে মূৰ্ত্তিমান অহঙ্কাৰ নিজে ।
 এই দল পণ্ডিতৰ আৰু তত্ত্ব-কথা
 কম বাক লাহে ধীৰে আন দিনাখন
 কিন্তু দাদা অমিয় ! মিনতি তোমাক—
 তুমি যেন শ্লান মৌন তেনেকুৱা হই
 অজ্ঞতা বিজ্ঞতা একো নকৰা প্ৰকাশ ।
 আঁহা ভায়া দিবাকৰ বৰবৰা ।
 আজি নিশা আহাবৰ অন্তত পুনৰ
 অসমাপ্ত বক্তৃতাৰ মেলিম পাতনি ।

দিবা । আহোঁ তেনে, দেখা হব ভোজৰ মেলত ।

বলকিলে নিবঞ্জে নিজ ইচ্ছামতে
 বলো মই চুপচাপ মৌনীবাৰা সাজি
 নিদিলে যে কবলই অৱসৰ মোক ।

নিব । ভয় নাই ভায়া ।

বোৱাচোন মোৰ সতে আৰু দুবছৰ
 সমূলি পাহৰি -বাৰা কথা কবলই ।

দিবা । বেছ কথা ! আজিৰ পৰাই তেনে
 ময়ো হয় এজন/কথকা ।

নিৰ । খণ্ডবাদ ভায়া ! কিন্তু জানিবা, মৌনতা শোভা পায় লাজুকী
 ষোড়শী আইদেউৰ মুখত । আৰু কত জানা ? বুঢ়ী গাইৰ
 শুকান জিভাত । তোমাক ই শোভা নকৰে ।
 এতিয়া যাওঁহক, বলা ।

দিবাকৰ আৰু নিৰঞ্জনৰ প্ৰস্থান ।

অমিয় । তাৰ পিছে বন্ধু ! কি বতৰা ?
 বসন্ত । নিৰঞ্জনটোৱে যেনেইমান বলকিব পাৰে মই ভাবিয়েই আচৰিত ।
 গোটেই গুৱাহাটী নগৰতে তাৰ লগত এই বিয়মত ফেৰ
 মাৰিব পৰা জন আৰু নোলাব । কিন্তু যুক্তিৰ ফালে হলে
 থন থন । এপাচি কচু শাকৰ পৰা এটা জালুক বাহি
 উলিওৱা যেনে, তাৰ কথাত যুক্তি বিচৰাও তেনে ।

অমিয় । সেই কথা যাৰলৈ দিয়া ।

কোৱা মোক কালি তুমি কম বোলা কৰ্ম ।
 কোন সেই নাৰী-তীৰ্থ—যাৰ অভিমুখে
 কৰিলে বান্ধৱ তুমি গোপনে গমন ?

বসন্ত । বন্ধু অমিয় !

অতিৰিক্ত ভাবে চলি মোৰ অৱস্থান
 কিদূৰে কৰিছো নাশ সম্পত্তি নিজৰ
 সেই কথা অবদিত নহয় তোমাৰ ।
 আয় কম, ব্যয় বেছি—অশুচিত অতি •
 জানো মই সেই কথা ; কিন্তু কি কৰিম ?

তথাপি যে তাৰ একো নাই প্ৰতিকাৰ ।

কওঁ সত্য কথা—অসহ ঋণৰ ভাৰ

আক মই নোৱাৰে যে কবিব বহন ।

ঋণ-মুক্তি লাগে

আক লাগে সেই বতু মোক

—যাৰ অবিহনে মোৰ জীৱন অসাৰ ।

তোমাৰ কাষত ভাই !

বহু অৰ্থে ঋণী মোৰ আছে ইজীৱন

—সেই ঋণ পৰিশোধ নহয় সম্ভৱ ।

তথাপিও অকপটে ভালপোৱা মোক ;

আজীৱনে ঋণী মই প্ৰীতিত তোমাৰ ।

সেইকাৰণেই মাথোঁ ; লাজ কাতি কৰি

যেতিয়াই যি ভাবনা মনত খেলায়

তাকেই প্ৰকাশ কৰো তোমাৰ আগত ।

যি কথা ভাৰিছে আজি, হলে সেইমতে

অচিৰে ঋণৰ পৰা পাম পৰিত্ৰাণ ।

অমিয় । ভাঙিপাতি কোৱা বন্ধু উদ্দেশ্য তোমাৰ ।

নহয় যদিহে তব হান অভিলাষ

দেহ দিম, মন দিম, দিম অৰ্থ মোৰ,

যি আছে—সৰ্বস্ব মোৰ দিম সকলোকে ।

যুক্ত কৰি দিম মোৰ ধনৰ ভাণ্ডাৰ

তোমাৰ সি অজিলাষ পূৰাবৰ হেঁচু ।

বসন্ত। সোণোৱালি শৈশৱত ফলি-পুথি লই
 কৰিলো যেতিয়া পাঠ বিছা-মন্দিৰত
 ধেমালিতে কত কাঁড় কৰিলো নিক্ষেপ।
 কোনোপাত কাঁড় যদি নাপাওঁ বিচাৰি
 সম লক্ষ্য স্থিৰ কৰি
 দুনাই দুপাত কাঁড় দিওঁ পঠিয়াই।
 শেষৰ দুপাত কাঁড়ে
 হোৱোৱা প্ৰথম কাঁড় আনে ওলোটাই।
 সবলতা ভৰা সেই শৈশৱ কাহিনী।
 তেনুৱা সবল মোক ভাবিছা আজিও।
 ঋণী মই আজীৱন তোমাৰ কামত
 শুজিব যে কেতিয়াবা পাৰিম সি ঋণ
 তথাপিতো নাই ভাই, আশা তেনেকুৱা।
 যি অৰ্থ তুমি মোক কৰিছা প্ৰদান
 পাবা যে ঘূৰাই তাক সেই আশা নাই।
 তথাপিতো কওঁ মই আজি :—
 নিক্ষেপিছা তুমি যি শব
 তাৰ সন্ধানৰ বাবে
 নিক্ষেপিব পাবা যদি আজি আক শব;
 শৈশৱৰ সেই মোৰ
 কাঁড়-মৰা ধেমালিৰ দৰে
 তাৰেই নিচিনা পুছ

হয়তো ঘূবাই পাবা প্রথমৰ কাঁড়।
 নোৱাৰো শুজিব যদি দুই ঋণ-ভাৰ
 প্রথম ঋণত মাথোঁ। বম ঋণী হই,
 তথাপিতো শেষ ঋণ অৱশ্যে শুজিম।

অমিয়। বন্ধু বসন্ত। মোক তুমি জানা ভালদৰে।
 প্রেম-প্ৰীতি, ভালপোৱা, স্নেহৰ আমাৰ
 অনাহক মিছাতেই জুৰি তৰ্কজাল
 কাল ক্ষয় কৰিবৰ নাই প্ৰয়োজন।
 কি লাগে তোমাক মাথোঁ। কোৱা স্পষ্ট কৰি ;
 কোৱা মোক নকৰি সন্ধোচ—
 ক্ৰিদৰে কৰিব পাৰো সহায় তোমাক ?
 জানা তুমি, যিবা পাৰো অৱশ্যে কৰিম।

বসন্ত। শুনা তেন্তে বন্ধু !—

উজ্জ্বলিত আছে এক ধনীৰ জীৱনী
 কপে-গুণে নিকপমা সৌন্দৰ্য্য-প্ৰতিমা
 কপৰ তুলনা নাই—কপ শব্দটোৱে
 সি কপৰ তুলনাত অৰ্থহীন হয়।
 লভিছো নীৰৱ ভাষা ভাগ্যবলে মই
 কপহীৰ নয়নৰ অমৃত-দৃষ্টিত।
 তিল তিল ব্ৰহ্মাণ্ডৰ সৌন্দৰ্য্যেৰে গঢ়া
 কপবাণী তিলোত্তমা ইন্দুৰ সভাৰ
 হব বন্ধু ! দীপ্তিহীন সৌন্দৰ্য্য-মলিন।

স্বৰ্ণ-প্ৰভা প্ৰতিভাৰে কৰিলে ভুলনা ।
 প্ৰতিভাৰ খ্যাতি আজি হল বিশ্বময় ;
 সকলো দেশৰ পৰা আহিছে নিতউ
 বহুজন প্ৰতিভাৰ পাণি-প্ৰাৰ্থী হই ।
 সুন্দৰী প্ৰতিভা—বতাহত নাচে যাৰ
 সাপৰ নেজৰ দৰে কলা চুলিটাৰ
 কপালত জলমল মেঘালি অলক ।
 স্বৰ্গজ্যোতি প্ৰতিভাৰ নিমিত্তেই মাথোঁ
 সদউ বংপুৰ আজি পুণ্য-তীৰ্থ হল ।
 প্ৰতিভা-লাভৰ বাবে বহু আশা পালি
 প্ৰণয়ৰ অঘ্য-ভাৰ পুষ্পাঞ্জলি লই
 ঐশ্বৰ্য্যিক পূজাৰী দল আহে দলে দলে ।
 বন্ধু মোৰ মৰমৰ অমিয়কুমাৰ !
 কৰো এনে অনুভৱ—থাকিলে বিভৱ
 আনন্দৰে প্ৰতিদ্বন্দী সাজি মিসৱ
 কৰিলোহেতেন মই তুৰান্ত গমন
 ভাগ্যলক্ষ্মী—জয়লক্ষ্মী লভিবৰ হেতু ।
 কোনে যেন কয় মোৰ অন্তৰত বই—
 যাৰ, যদি পাৰো মই প্ৰেম-অৰ্ঘ্য লই
 সেই পুণ্য-মন্দিৰত হব মোৰ জয় ।

অমিয় । জ্ঞান বন্ধু ! আছে মোৰ বিমান সম্পদ
 ভাৰিছে সকলো সাজি সৌভাগ্য বিচাৰি

দূৰণিৰ সমুদ্ৰৰ অকূল বক্ষত ।
 অৰ্থহীন গৃহ মোৰ—নাই এটি পাই,
 নাই এনে বহুমূলী বণিজ-সম্ভাৰ
 ঋণ লব পাৰে। মই যিহৰ বলত ।
 তথাপিতো যোৱা তুমি, চোৱা চেফ্টা কৰি
 কোনো জনে টকা মোক দিয়ে যদি ধাৰ ।
 আছে মোৰ নাম—
 আছে আৰু নামৰ সন্মান,
 তাকে চাই কোনো জনে এই নগৰৰ
 দিলে মোক অৰ্থ ধাৰগ্ৰহী
 সকলো অৰ্থই সেই জানিব। তোমাৰ ।
 সেই অৰ্থ লই তুমি আনন্দ মনেৰে
 খোজ লবা ততালিকে উজনিৰ ফালে
 ৰূপহী প্ৰতিভা যত কৰিছে বিৰাজ ।
 কৰা লৰালৰি—যি স্বতৰ্ত্তে পোৱা তুমি ধাৰ
 সেইবাবে একো চিন্তা নাই,
 লম মই মূৰপাতি সকলো দাম্ভিক ।
 অথবা জানিব দিবা স্পৰ্শ কৰা কই
 মোক লাগে ঋণ—টকা ধাৰে লম মই ।

[চমোৰো প্ৰস্থান ।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

বংপুৰ—প্ৰতিভাৰ কাৰেং

[প্ৰতিভা আৰু নিশ্চয়তা ।]

প্ৰতি । সঁচাকৈয়ে নিশ্চলী ! পৃথিবীৰ ভাৰ আৰু মোৰ পক্ষে বৰ
অসহনীয় হৈ উঠিছে ।

নিশ্চল । অসহ্য নহলহেতেন বাইদেউ । যদি তোমাৰ ঐশ্বৰ্য্যৰ
পৰিমাণে দুখো প্ৰচুৰ হ'লহেতেন । দুনিয়াৰ মজাই হৈছে
এয়ে যে যাৰ বহুতো আছে তাৰ অৱস্থা যেনে, যাৰ একো
নাই তাৰ অৱস্থাও ঠিক তেনেকুৱাই । গতিকে দুইৰো
মাঁজু ভাগতে যি থাকিব পাৰে, তেওঁৰেই সুখ । অতিৰিক্ত
হলেহি চিৰদিনে বিপত্তি । যাৰ বহুত আছে, ভাবনা-চিন্তাত
অকালতে তাৰ মূৰৰ চুলি পকে আৰু যাৰ মজলীয়া অৱস্থা
সেইবিলাকেই সংসাৰত বেছি দিন জীয়াই থাকে ।

প্ৰতি । ভাল কথা কৈ কৈছ নিশ্চলী ! তোৰ কথাৰ মূল্য আছে !
নিশ্চল । মূল্য আৰু বাঢ়িলহেতেন বাইদেউ ! মামুহে সেইবোৰ
মানি চলা হলে ।

প্ৰতি । উচিত কথা কি জনা আৰু জানি তাক কাৰ্য্যত পালন
কৰা দুয়োটাই একে কথা হোৱা হলে, আজি বক্তৃতাৰ
মঞ্চবোৰ সন্দিগ্ধত পৰিণত হ'লহেতেন নিশ্চলী ! আৰু

দুখীয়াৰ ভগা-পাঁজাই হ'লহেতেন বজাৰ কাৰেং। শিক্ষকে যি বিষয়ে উপদেশ দিয়ে নিজে তেওঁ সেই উপদেশ মানি চলা হ'লে সেই শিক্ষকক শূন্যবাদ দিলোহেতেন। মই নিজেও কুৰি জন শিষ্য গোট খুৱাই ভাল শিক্ষা দিব পাৰো, কিন্তু সেই কুৰি জনৰ এজন হৈ শিক্ষাৰ বিষয় পালন কৰাটোহে টান কথা। কি কৰ নিশ্চলী? তেজ চোঁচ। কৰিবলৈ মগজু খটাই নিয়ম-প্ৰণালী গঠন কৰিব পাৰি; কিন্তু মগজুৰে যদি বিকাৰ ঘটে, সেই নিয়ম পালন কৰাটোৱেই সম্ভৱপৰ হ'ব নোৱাৰে। আমাৰ এতিয়া যি বয়স, সেই বয়সে দেও দি লৰি-চাপৰি ফুৰা শহা এটাৰ নিচিনাকৈ নীতি-নিয়ম বাধা-বিঘিনিৰ জেওৰ। টালিকতে উৰাই দি পাৰ হৈ যাব খোজে। কোনেও বাধা দিব নোৱাৰে। 'কিন্তু সেই-বোৰ কথা যাবলৈ দে। এনেবোৰ তৰ্ক কৰি থাকিলেই মোৰ স্বামী নিমিলে। মিলেইবা কেনেকৈ? নিজৰ মনৰ জোখাৰে পতি নিৰ্বাচন কৰি লবলৈ উপায় নাই—অধিকাৰো নাই। মনে থাক বিচাবে, তাক পাবলৈ উপায় নাই, আৰু হাতে মনে থাক বিহ যেন ভাবে, হয়তো সেই-জনকেই স্বাক্ষৰ কৰি ল'ব লাগিব। দেউতা স্বামী হোৱাৰ আগতে এনে ভাবে ইচ্ছাপত্ৰ কৰি থৈ গৈছে যে নিজৰ বিয়াৰ বিষয়তো মোৰ ইচ্ছা-অনিচ্ছাৰ কথা উঠিব নোৱাৰে। ই জানো কম ভ্ৰমৰ কথা নিশ্চলী? মোৰ স্বামী—তেওঁকো মই নিজে মনোনীত কৰি ল'ব নোৱাৰিম। অমনোনীত

কৰিলেও যে বিদায় দিব পাৰিম—সেই অধিকাৰো মোৰ নাই।

নিশ্চয়। দেউতা আছিল পৰম ধাৰ্মিক বাইদেউ ! মৰিবৰ আগতে সাধু পুৰুষসকলৰ দিব্য-জ্ঞান ওপজ্জৈ। সেই দিব্য-জ্ঞানৰ ফল লাভ কৰিয়েই তেওঁ সোণৰ, কপৰ, আৰু সীহৰ তিনটা সফুৰা এৰি থৈ গৈছে। সেই তিনটা সফুৰাৰ পৰা আচল সফুৰাটো যি বাছি উলিয়াব পাৰিব—সেই জনেই লাভ কৰিব তোমাৰ বৰণৰ মালা। তুমি নিশ্চিন্ত থাক। বাইদেউ। যি তোমাক অস্তবৰ পৰা ভালপায়, তেওঁৰ বাহিৰে আনে তোমাক লাভ কৰিব নেৱাৰে। বাক কোৱাচোন বাইদেউ ! নিতৌ যে দলে দলে বজা ৰাজকৌৱৰসকল তোমাৰ পাণি-প্ৰাৰ্থী হৈ আহিব লাগিছে সেইসকলৰ কোন জনও তোমাৰ মন খাইছে ?

প্ৰতি। তই বাক এজন এজন কৰি সেইবিলাকৰ নাম কৈ যা। লগে লগে মই প্ৰত্যেক জনৰ বৰ্ণনা দি যাম। সেই বৰ্ণনাৰ পৰাই তই মোৰ মনৰ সন্ধান পাবি।

নিশ্চয়। বাক প্ৰথমেই খৰাচোন, সেই নেপালৰ ৰাজকৌৱৰ—
শ্ৰীশ্ৰীশ্ৰীচন্দ্ৰ কীৰ্ত্তি মহাচুড়ামণিসিংহ কুমাৰ বাহাদুৰ।

প্ৰতি। কোন ? সেই ষোটকৰাজৰ কথা কৈছ মহয়নে ? ঘোৰাৰ বাহিৰে কুমাৰ বাহাদুৰৰ মুখত জ্ঞান কথা নাই। তেওঁৰ হেনো পালে পালে ঘোৰা। নিজ হাতেষে সেই ঘোৰাৰ খুৰাত নাল লগায়। ভেৰেভৰ মাকৰ লগত কোনোবা

কমাৰৰ সম্বন্ধ থাকিব পাৰ। কি কৰ ?

নিৰ্ম্ম। তাৰ পিছত ধৰা বাক, সেই ত্ৰিপুৰেশ্বৰ শ্ৰীশ্ৰীল শ্ৰীশ্ৰীযুক্ত
মহামাণিক্য মহাৰাজাধিৰাজ বাহাদুৰ।

প্ৰতি। অ' তেওঁ ? দিনে-ৰাতি কপালৰ গাঠি ধোপা হৈ থাকে।
মনতে ভাবি থাকে—যদি মোক নাপায় তেন্তে কৰিব কি ?
যদি হাঁহি উঠা সাধু কৰ, তেতিয়াও দেখিব যুথ গস্তীৰ।
এই কম বয়সতে যদি এনেকুৱা ওন্দোলোৱা মুখ আৰু
অলপ বয়স হলে দেখোন কথাই নাই। চকুৰ পানীতেই
দিনবোৰ ভহাই দিব। ঠিক সেই দাৰ্শনিক পণ্ডিতৰ দৰে—
পৃথিবীখন মায়াৰ ভ্ৰম বুলি যি দিনে-ৰাতি অস্থিৰ। এই
সকলৰ ডিঙিত মালা দিয়াতকৈ নৰককাল এটাকেই
পতিবৰণ কৰা বেছি ভাল হব। নিৰ্ম্মলী ! এই দুজনৰ
হাতৰ পৰা ঈশ্বৰে মোক ৰক্ষা কৰক।

নিৰ্ম্ম। তেনেহলে সেই বজ্জৰ জমিদাৰ বল্লভ সেন ?

প্ৰতি। ঈশ্বৰে সৃষ্টি কৰিছে যেতিয়া মানুহ বুলি ধৰি ললোৱেই
বাক। স্বীকাৰ কৰো—মানুহক ঠাট্টা-ৰিক্ত কৰিলে পাপ
হয়। তথাপি নিৰ্ম্মলী ! সঁচা কথা কবলৈ হলে, সেন মহাশয়ৰ
গাতো অশ্বৰোগ আছে। তেওঁৰ ঘোৰা নেপালী ৰাজকোঁৱৰৰ
ঘোৰাতকৈয়ো ডাঙৰ। এওঁ কপালৰ গাঠি কোঁচায়—সিও
আকৌ ত্ৰিপুৰেশ্বৰতকৈও বহুত বেছিকৈ। একেধাৰ
কথাতো কবলৈ হলে, এওঁক মানুহ বুলি কোৱাই টান।
শাজিকীৰ কেলিকেন্দ্ৰলি শুনিলেই যি নাচিবলৈ ধৰে,

নিজৰ গাৰ ছায়া দেখিলেই যি ভৰোৱাল ঘূৰায়, সেই জনত
বিয়া সোমোৱা আৰু একুৰি পুৰুষক স্বামী বৰণ কৰা একে
কথাই। যদি তেওঁ মোক দেখি নাক কোচায় তেন্তে
ভালবেই কথা আৰু যদিহে মোক ভাল পাই উন্মাদ হয়
তথাপিহে মই তেওঁৰ ভালপোৱা গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰিম।

নিশ্চয়। আৰু সেই চীনা বণিক চান য়াং সেন ?

প্ৰতি। জানইচোন, এতিয়ালৈকে তেওঁৰ সৈতে মোৰ কোনো
কথা-বতৰাই হোৱা নাই। তেওঁ আমাৰ মাত-কথা বুজি
নাপায়। সংস্কৃতো শুবুজো, প্ৰাকৃতো শুবুজো আৰু আমাৰ
কামৰূপী ভাষাও বুজি নাপায়। আৰু তোৰ আগত পেটৰ
কথা খুলি কৰলৈ হলে, ময়ো চীনা ভাষা সমূলি বুজি
নাপাওঁ। হয়তো মানুহজন ভালো হব পাৰে। কিন্তু মোৰ
মানত, তেওঁ ভাষাহীন ছবিৰ মানুহ। কোনেও কাৰো
কথা বুজি নাপাওঁ। তদুপৰি তেওঁৰ সাজ-পাৰলৈ
লক্ষ্য কৰিছনে ? বোধকৰো চোলাটো মান্দ্ৰাজত, মোজাযোৰ
অযোধ্যাত, পাগুৰিটো মাৰোৱাৰত কিনিছে। আৰু চলন-
ফুৰণ আচাৰ-ব্যৱহাৰ—তাকো গোটাই লৈছে বিভিন্ন
দেশৰ পৰা।

নিশ্চয়। বেছ কথা। তেওঁৰ চুবুৰীয়া তিব্বতী জং বাহাদুৰ একা ?
প্ৰতি। উপযুক্ত চুবুৰীয়াই বুলিব পাৰি। চীনাৰ ঝাণমলা খাই
জীয়াই আছে সেই তিব্বতী।

নিম্ম । আৰু সেই ষণ্ঠিপুৰী টিকেन्द्रজিৎ—কাঁছাৰপতিৰ ভায়েকৰ
পুতেক ? তেওঁৰ কথা কি কোৱা ?

প্ৰতি । ৰাতপুৱা যেতিয়া গাত জ্ঞান থাকে, তেতিয়া তেওঁ পূৰা
মাত্ৰাই বৰ্বৰ । আবেলি যেতিয়া ফটিকাৰ ৰাগাত মছগুণ,
তেতিয়া একে বাবে অপদাৰ্থ । যেতিয়া ভাল অৱস্থাত
থাকে তেতিয়াও মানুহ নহয় আৰু যেতিয়া প্ৰকৃতিস্থ
নেথাকে তেতিয়া পশুৰ অলপ ওপৰত । এনে জনক
নেপালে যদি মোৰ সকলো সৌভাগ্য বিনাশ হয়, তেতিয়াও
এনে জনক নেপালে মোৰ দিনবোৰ সুখেৰেই যাব । ‘

নিম্ম । এওঁ যদি প্ৰকৃত সফুৰাটোকে বাছি উলিয়াব পাৰে তেন্তে
কি কৰিবা বাইদেউ ? দেউতাৰ ইচ্ছাৰ বিৰুদ্ধে তেওঁক
বৰণৰ নালা নিদিয়াটক থাকিব পাৰিবা জানো ?

প্ৰতি । সেইদেখিয়েইতো তোক মিনতি কৰি কৈছো নিশ্চলী ।
আচলটোৰ বাহিৰে আন এটা সফুৰা ইৰাণ দেশীয় ফটিকাত
বুৰাই থগৈ। তোক ঠিক কৈছো, পাত্ৰত ফটিকা দেখা পালে
তেওঁৰ হাত আন কোনো ফালে নাযায় । সেই ফটিকাৰ
পিপাৰ পৰা ৰক্ষা পাবলৈ মই যি কোনো কামেই কৰিবলৈ
সাজু আছো ।

নিম্ম । ভয় নাই বাইদেউ । এই মহাপুৰুষসকলৰ কাৰ্কে তুমি
স্বামী বৰণ কৰিব নেলাগে । তেখেতসকলে নিজ নিজ
সংকল্পমোক জনাইছে । সকলো কেইজনেই নিজ নিজ
দেশলৈ যাবলৈ সাজু হৈছে । দেউতাই বাৰ্দ্ধি থোৱা স্বস্তৰ

বাহিৰে আন কোনো উপায় থাকিলে সেই উপায়হে
তেওঁবিলাকে লব হেনো।

প্ৰতি। দেউতাৰ ইচ্ছা-পত্ৰত থকা স্বৰ্ভ অমান্য কৰি মই কালৈকে
বিষা নাসোমাওঁ—সেই কথা ঠিকৰং। সেইকাৰণে যদি
মৰণ কাললৈকে খৰেত বুঢ়া হৈ থাকিব লাগে—তথাপি
ঠিক জানিবি, মই মোৰ কুমাৰী-ধৰ্ম্মত কলঙ্ক নসনাকৈ মৰিব
পাৰম। এইসকল পুৰুষৰ এনে সুবুদ্ধি হোৱা শুনি মই
বৰ সন্তোষ পালো নিশ্চলী। সঁচাকৈয়ে কৈছো, এই
সকলৰ ভিতৰত এনে কোনো এজন নাই, যাক নেপালে
মোৰ বুকুৰ বদনা উথলি উঠিব। আহ, আমি পৰমেশ্বৰত
প্ৰাৰ্থনা জনাহওঁক—তেওঁলোকৰ ওলোটা যাত্ৰা শুভ
হওক, শান্তিময় হওক।

নিশ্চল। বাক, তোমাৰ মনত পৰেনে বাইদেউ। সেই যে গুৱাহাটীৰ
পৰা এজন কামৰূপী সাউদ ইয়ালৈ আহিছিল—সেনাপতি
বিক্ৰমসিংহৰ লগত; বিদ্বান—যুজাক—স্ত্ৰী—দেখনিয়াৰ?

প্ৰতি। অ' ঠিক। তেওঁৰ নাম বোধকৰোঁ বসন্তকুমাৰ?

নিশ্চল। সঁচা বাইদেউ। এতিয়ালৈকে যিমানবিলাক এই চকুৰে
দেখা পালে, সেই সকলোৰে ভিতৰত তেওঁই হৈছে যোগ্য-
তম জন। ৰূপহীৰ বৰমাল্য পাবলৈ তেওঁইহে
প্ৰকৃত লায়ক।

প্ৰতি। তেওঁলৈ মোৰ মনত আছে নিশ্চলী। তোৰ এই প্ৰশংসা
তেওঁক উচিত প্ৰাপ্য।

নির্ম্মল। তেস্তে মই এটা গাত গাওঁ শুনা ঃ—

—গীত—

দূৰ বিদেশৰ বণিজ-কৌরব
নাও মেলি যায়—
শুকুলা পালৰ পাখি মেলি দি
ৰঙতে ভটীয়াহ।

ঘাটেনো শুদ্ধা হল,
উকণ্ডা মন,—
কৌরবে লৈ গ'ল বুকুৰ কি ধন?
ইনাই-বিনাই কান্দে নৈয়ে
চোৱে উজ্জ্বল থায়।
আকনো কাহানি বান্ধিব তৰণী
শুৰাব আমাৰে ঘাট,—
বুকুৰে বেহানি কৌরবৰ মুখনি
দেখি মন পৰিব শাঁত।

প্ৰতিভা। বেছতো নিৰ্ম্মলী! কেতিয়াৰ পৰা তই এনে বঁসৱতী
হলি?

নিৰ্ম্মলা। যেতিয়াৰ পৰা ঘাট-মাউৰী হৈ প্ৰতিভা বাইদেউৰ বুকুত
সোমাই পৰিলো, তেতিয়াৰ পৰা।

[কেবপাইব প্ৰৱেশ।]

প্ৰতিভা—কি সংবাদ, কেবপাই কাই?

কব। আইদেউ ! বিদেশী আলহী কেইজন যাবলৈ ওলাইছে।

যাৱাৰ আগতে আপোনাক এবাৰ লগ পাব খোজে।

ইফালে আকৌ সিন্ধুকোঁৱৰৰ কটকী পাইছে। আজি

নিশাই তাৰ গৰাকী পাবহি হেনো।

প্ৰতি। আমি গৈছো বাক, তই, যা।

কব। ভাল আইদেউ ! বুঢ়া বন্দীৰ সেৱাহে।

[গ্ৰহণ।]

প্ৰতি। এই চাৰি গৰাকীক যিভাৱে বিদায় দিবলৈ ওলাইছো,

সিন্ধুবাজকো যেন তেনে আনন্দেৰেই অভ্যর্থনা কৰি বিদায়

দিব পাবো, তাকেই ঈশ্বৰক ষাট নিশ্চালী ! এওঁকো

মোৰ মালা দিবলৈ ইচ্ছা নাই—তাৰ পৰা যেন বেতাই

পাওঁ।

এটি এটি কৰি বিদায় দি

জপালো তুৱাৰ,—

এনে সময়তে ঠিক আন এটি আহি

বিচাৰে ঘৰত মোৰ প্ৰৱেশ-অধিকাৰ।

[দুয়োৰো গ্ৰহণ।]

তৃতীয় দৰ্শন

গুৰাহাটী—আলিবাট

[চন্দনমণি আৰু বসন্ত কুমাৰৰ প্ৰৱেশ]

চন্দন। তিনি হাজাৰ টকা ৰূপ ?

বসন্ত। হয় বাবু ! কৰাল তিনি মাহৰ বাবে।

চন্দন। তিনি মাহৰ বাবে, বেছ !

বসন্ত। আৰু এই টকাৰ বাবে মোৰ বন্ধু সাউদ অমিয়-
কুমাৰে খত লেখি দিব।

চন্দন। অ' অমিয়কুমাৰে খত লেখি দিব ? বেছ !

বসন্ত। কোৱা বাবু ! টকা ধাৰলৈ দিবানে ? তোমাৰ উত্তৰ
পামনে ?

চন্দন। তিনি হাজাৰ টকা ৰূপ ! তিনি মাহৰ বাবে !
অমিয়কুমাৰে খত লেখি দিব !

বসন্ত। তাৰ উত্তৰ ?

চন্দন। এৰা, অমিয়কুমাৰ এজন ভালমানুহ !

বসন্ত। কেতিয়াবা তেওঁৰ কিবা দুৰ্নাম শুনিছা নেকি ?

চন্দন। ওহোঁ, নহয়,। অমিয়কুমাৰক ভাল-মানুহ বোলা
হৈছে—তাৰ মানে—তোমাক ইয়াকে বুজাবলৈ যে তেওঁ
এজন খাঁটি মানুহ। কথাবোৰ মূল্য আছে যথেষ্ট। অৱশ্যে
—তেওঁৰ বিষয়-আশয় সকলো আছে ধাতু/পত্ৰত আৰু

কল্পনালোকত। তেওঁৰ এখন ডিঙা গৈছে জাভালৈ
আৰু এখন গৈছে মালয়লৈ। আৰু সিদিনা হাটত শুনি-
ছিলো—তিনি লম্বৰ ডিঙা হেনো গৈছে সিংহললৈ।
চাৰি লম্বৰ গৈছে মান-দেশলৈ; আৰু আনবোৰ ডিঙাও
হেনো দিহিঙে-দিপাঙে পানীৰ ওপৰত ভাহি ফুৰিছে।
কিন্তু সেই ডিঙা। কেইচলামান কাঠ-পাটৰ সমষ্টি
আৰু তাৰ বাইছাণ্ডৰিয়াল সকলোৱেতো মানুহ। পুনৰ
মাটিত যেনে এন্দুৰ, পানীতো তেনেকুৱা এন্দুৰৰ উপদ্ৰৱ।
মাটিত যেনে চোৰ-ডকাইত, পানীতো তেনে চোৰ-ডকাইত,
ততপৰি জল-দস্যু। তাৰ ওপৰতো আছে ধুমুহা, ঢৌ,
বৰফৰ পাহাড়ৰ খুন্দা, আৰু যে কত কি। হব নোৱা-
ৰিছে, ৭ সেইবাবে চিন্তা নাই। সেইবোৰ হলেও অমিয়-
কুমাৰ মানুহজন বেছ খাটি। তেওঁৰ সংস্থানো আছে
যথেষ্ট বৰমৰ। সেই কথা স্মীকাৰ কৰিবই লাগিব।
কি কোৱা ডাঙৰীয়া? বেছ! কিমান বুলি ক'লা?
তিনি হাজাৰ চিকা কপ! তেওঁৰ নিজৰ হাতৰ খত

পামতো?

বসন্ত। জৰুৰ পাবা। সেইবিষয়ে চিন্তা কৰিব নালাগে।
চন্দন। বেছ বেছ। খত পালে নিশ্চয় নিশ্চিন্ত হম। এই
সম্পৰ্কে অমিয়ৰ লগত কথা-বতৰা হব পাৰিমনে?
বসন্ত। তুমি যদি অনুগ্ৰহ কৰা বাবু! আজি-নিশা, আমাৰ
ঘৰেওঁই সকলোটিয়ে খোৱা বোৱা কৰিমহক।

চন্দন । ইহ ! তোমাৰ তাত যিহে কেচেমো কেচেম মাছ-মঙহৰ
 গোন্ধ ! সেইবোৰ মাছ-মঙহ যেন তোমালোকৰ কেচাই-
 খাতী গোসানীয়ে এহাতলৈ জিভা উলিয়াই খাই এৰি
 থৈ গৈছে । তাকে খাই এই চন্দনমলৰ সাতপুৰুষ
 উদ্ধাৰ হব নোখোজে । তোমালোকৰ লগত টকাৰ লেন-
 দেন কৰিব পাৰো । দু-আষাৰ কথা-বতৰা হ'ব পাৰো ।
 একেলগে ফুৰাচকাও কৰিব পাৰো । কিন্তু ওহোঁ !
 সেইটি হলে নচলিব । একেলগে বহি থাব নোৱাৰিম ।
 কোনো কালেই নোৱাৰো । পূজা-সেৱাও এবেলগে
 নহ'ব । পিছে, বেপাৰৰ খবৰ কেনে ? এই ফাললৈ
 অহা সোটি বা কোন ?

বসন্ত । এই জনে মোৰ বন্ধু,
 সদাগৰ অমিয়কুমাৰ,
 কামৰূপী বণিজ-কোঁৱৰ ।

চন্দন । (একলীন হৈ) চোৱাচোন, চকুৰ চাহনি !
 যেন মই নৰপশু অযোগ্য সৃষ্টিৰ ।
 ঘিণ কৰো কামৰূপীয়াক;
 সেইবাবে ঘৃণা কৰো এই কাফেৰক ।
 আক কৰো এইবাবে বেছি ঘৃণা তাক,
 বিনা স্নুতে ধাৰ দিয়ে টকা,
 দেখুৱাই সৰলতা প্ৰকাশে মহত্ব ।
 বিনা স্নুতে ধাৰ মেলি টকা

স্তূতৰ নিৰিখো মোৰ কমালে তেনেই।
 এবাৰ যদিহে পাওঁ হাতৰ মুঠিত
 গুচাম সকলো মোৰ পুৰণি আক্ৰোহ।
 পৱিত্ৰ জাতিক মোৰ দেছুৱালী বুলি
 স্নগা কৰে এই নৰাশমে।
 সম্মিলিত বণিকৰ সমাজতো মোক
 নানা ভাবে গালি পাৰি কৰে অপমান।
 ইমান আত্মপ্ৰদা তাৰ?
 সত্ৰুপায়ে কৰো মই ধন-উপাৰ্জ্জন
 স্তূত বুলি তাকো দুফেঁ হানে বাক্যবাণ।
 কৰো যদি মাজ্জনা ইয়াক—
 অভিশপ্ত হম মই গোটেই জাতিৰ।

বসন্ত। শুনো বাবু চন্দনমল!

চন্দন। 'পুঞ্জিত কিমান ধন আছে বৰ্ত্তমানে
 মনে মনে তাৰে মই কৰিছো হিচাপ।
 চিন্তিছো, পাৰিম জানো
 দিবলৈ তিনি হাজাৰ ৰূপ
 নিজৰ হাতৰ পৰা?
 বেছ! কোনো কথা নাই। কম পৰে যদি
 স্বজাতি টোডৰমল ধনী ব্যবসায়ী
 বাকীখিনি পূৰ কৰি দিম তাৰে পৰা।
 বেছ! কি কৈছিলো?

কিমান মাহৰ বাবে থাকিব কৰাল ?

(অমিয়) বাম বাম ! কুশলনে ডাঙবীয়া ?

তোমাৰেই প্রশংসাৰ কথা

কৰিছিলো আলোচনা আমি ।

অমিয় । শুন চন্দনমল ! স্নাত্ত কিস্বা বিনা স্নতে

নলয় কদাপি ধাৰ অমিয়কুমাৰ ।

তথাপি বন্ধুৰ মোৰ

হল আজি অতিশয় অর্থ প্রয়োজন ।

কৰিম নিয়ম-ভঙ্গ সেইবাবে মই

লম টকা ধাৰলই !

(বনশ্ৰব) বন্ধু । লাগিব কিমান ধাৰ

জ্ঞানেনে চন্দনমলে ?

চন্দন । তি—তি—নি হাজাৰ ! নহয়নে ?

অমিয় । তিনি মাহ নিৰ্দিষ্ট সময় ।

চন্দন । অ' পাহৰিছিলোৱেই । তিনি মাহৰ বাবে । হয় হয় ।

তাকো তেওঁ কৈছিল—আক কৈছিল তুমি হেনো জেথি

দিবা খত । বেছ বেছ ! ভাবি চাওঁ । কিন্তু—কি ক'লা

তুমি ? স্নাত্ত কিস্বা বিনা স্নতে তুমি কদাপি ধাৰ নোলোৱো

—নহয়নে ?

অমিয় । ঠিক কথা । নাই মোৰ স্নতেৰে সম্বন্ধ ।

চন্দন । টকা—তিনি হাজাৰ—বহু টকা ! তিনি মাহৰ বাবে

নহয়নে ? স্নতৰ নিবিধ ধৰে কিমান ?

অমিয়। শুন চন্দনমল ! স্তুত আৰু মূল,

দায়ী বম চ্ৰয়োটাৰ বাবে।

চন্দন। ডাঙৰীয়া অমিয়কুমাৰ !

সাধু বুলি—ভদ্র বুলি স্তুত্যাতি তোমাৰ।

বাৰে বাৰে বহু বাৰ বণিক-সঙ্গত

গঞ্জনা কৰিছা মোক কটু কথা কই।

অৰ্থ মোৰ—নিন্দিছা কিমান বাৰ।

স্তুত লগুঁ—সেই স্তুত ঘৃণা কৰা তুমি।

সহিছো নাৰে মই সেই অপমান ;

সহ্য কৰা—সিও মোৰ জাতিৰ স্বভাৱ।

ভণ্ড বুলি—অবিশ্বাসা মহাপাপী বুলি

কত বাৰ টেটু ফালি গালি দিছা মোক।

কত দিন উপযাচি দিছা উপদেশ—

ডিঙি কাটি দিবলৈ কুকুৰৰ দৰে।

দেছুৱালী মই—

সাজপাৰ, বেশ দেছুৱালী।

পেলোৱা মুখত থুই চাই মোৰ বেশ।

যি আছে সকলো মোৰ

চোৱা তুমি অতিশয় ঘৃণাৰ চকুৰে।

ঘৃণিত নিন্দিত মই—মোৰ ওচৰত

আজি কিয় ৰূপা-ভিক্ষা আহিছা বিচাৰি ?

নাষ্টাগেনে লাজ ?

যি মুখে থুৱাই দিছা মোৰ ই গোফত
 সেই মুখেই আহি বিচাৰিছা ধাৰ ?
 —চন্দনমল ! টকা দে ধাৰলই মোক ।
 যাক তুমি নিতে নিতে কুকুৰৰ দৰে
 আছিলো ইমান দিন ভৰিৰে গচকি
 তাকে কোৱা কোন মুখে টকা লাগে বুলি ?
 কি দিম উত্তৰ মই ?
 .কাৱা, কি দিম উত্তৰ ?
 কুকুৰ মই ! কুকুৰৰ থাকে জানো ধন ?
 তিনি হাজাৰকৈ চিকা ৰূপ
 পাৰেনে কুকুৰে দিব ধাৰ কাৰোবাক ?
 নহু মই অনুগত ভৃত্য সম হই
 নতশিৰে বন্ধ কৰি উশাহ-নিশাহ
 কৰযোৰে জনাওঁ তোমাক—
 হেৰা সাধু ভদ্ৰ ডাঙৰীয়া !
 যোৱা বৃথবাবে মাথোঁ হাটৰ মাজত
 তুমি মোক দিছিলো থুৱাই ।
 আগতে এদিন তাৰ
 মাতিলা কুকুৰ বুলি কৰি সম্বোধন ।
 ইমানেই শিষ্টাচাৰ ভদ্ৰতা তোমাৰ !
 আক তাৰ বিনিময়ে—
 দিব লাগে আজি মই টকা ধাৰলই ?

অমিয় । এতিয়াও কোনো দিনে নহব অন্তথা ।

সমানে কৰিবি লাভ

মোৰ পৰা চিৰকালে তেনে ব্যৱহাৰ ।

কৰিম সমানে ঘৃণা,

পেলাম মুখত থুই আগৰ নিচিনা ।

যদি মোক টকা তই দিয় ধাৰলই

চন্দনমল ! বন্ধুক নালাগে দিব,

দিবি মোক সাত শত্ৰু ভাবি ।

ভাবি লবি এই ঋণ লইছে শত্ৰুৱে ।

বন্ধুত্বৰ তুলনাত মোৰ

অতি তুচ্ছ ধাতুৰ টুকুৰা ।

মোহে স্তম্ভ—নাই স্তম্ভ এই বন্ধুত্বত ।

যদি স্বৰ্গ-ভঙ্গ হয়—নাই কোনো কথা

নালাগে দেখাব মোক কোনো অনুগ্রহ,

হাঁহি হাঁহি, গণি গণি, কড়াই-ক্ৰান্তিয়ে

লবি তই গ্ৰাঘ্য প্ৰাপ্য তোৰ ।

চন্দন । বৰাচোন,—খং খোৱা কিয় ?

আক মোক নকৰা গল্পনা ।

মোক লাগে মিত্ৰতা তোমাৰ,

স্নেহ লাগে—প্ৰীতি লাগে,

আক লাগে যাতে মই পাহৰিব পাৰোঁ

যত্মানে পূৰ্ব্ব অপমান ।

পূৰ্বাম প্ৰাৰ্থনা মই নালাগিব স্তুত ।

শুনিলানে মোৰ ঠৈ প্ৰস্থাপ ?

অমিয় । ইমানেই দয়া ?

চন্দন । সেই দয়া আনন্দৰে দখাম তোমাক ।

নাথোঁ তুমি লেখি দিবা খত

মোৰ সৈতে লখাকৰ ঘবলই গই ।

বহুস্তৰ স্বৰ্ত্ত এটা কৰিবা সংযোগ—

নিৰ্দিষ্ট দিনৰ যদি নিৰ্দিষ্ট স্থানত

নোৱাৰা কৰিব তুমি ধাৰ-পৰিশোধ

তেন্তে তাৰ পৰিৱৰ্ত্তে মই

বুকুৰ কাষৰ পৰা তোমাৰ দেহৰ

কাটি লম মাংস আধা সেৰ ।

তাৰেই মৰিব ধাৰ নাথাকিব বাকী ।

অমিয় । মান্তি হ'লো এই স্বৰ্ত্ত লেখি দিবলই ।

বল চন্দনমল । লেখোঁ গই খত ।

কম আজি উচ্চকণ্ঠে সকলোকে মই

—দয়াশাল দেখুৱালোঁ,

আছে তাৰো মমতা প্ৰাণত ।

বসন্ত । নাই, নাই বন্ধু ! এনে খত নালাগে লেখিব ।

হক মোৰ বিমানে অভাৱ,

নোৱাৰোঁ কদাপি লব এনেকুৱা ধাৰ

অমিয় । ভয় 'নকৰিবা বন্ধু !

নালাগিব দিব মই দেহৰ মঙহ ।
নিৰ্দিষ্ট দিনৰ সেই এমাহ আগতে
দুমাহৰ ভিতৰতে আক
দাৰৰ সকলো টকা কুৰি গুণ হই
আহিব উলটি মোৰ বণিজৰ ডিঙা ।

চন্দন । হায় হনুমানজী !

কিহেবে গঠিত এই কামৰূপীবোৰ ?
নিজৰ আচাৰ যেনে কত অতিশয়
টিক তেনেভাবে—

সন্দেহ চকুৰে চায় সাধুতা আনৰ ।
•বেছ কথা ! মাক বাক দিয়াটো বুজাই
এই স্বৰ্গ সংযোগত কিনো লাভ মোৰ ?
মানুহৰ শৰীৰৰ মাংস আশা সব !
ভৰা নোহে—ছাগ নোহে—নোহে মাংস হৰিণব
দাম আছে সেই মঙহৰ ।
কাটি আনি মাংস মানুহৰ,
কোৱাচোন, কি কৰিম তাৰে সতে মই ?
অৱাৰতে নকৰা সন্দেহ ।

অৰ্থ ই স্বৰ্গৰ—মাক লাগে প্ৰীতিৰ বন্ধন,
মিত্ৰতাৰ বাদে একো নাই প্ৰয়োজন ।
দোহাই ! নকৰিবা ভুল অৰ্থ সংকল্পৰ মোৰ
ডাঙৰীয়া ! দিলে এই স্বৰ্গত সম্মতি

পাব পাৰা টকা ধাবলই।

যদিহে নহয়—লব' পাৰা বিদায় এতিয়া।

বাম বাম!

অমিয়। চন্দনমল! স্বৰ্জিত মই মান্তি,

লেখি দিম খত তোক আনন্দ মনেৰে।

চন্দন। বলা তেনে, লেখাকৰ ঘৰলই যাওঁ।

লেখাকৰে লেখি দিব খত

দস্তখত দিবা তুমি তাত।

যাওঁ মই' আগবাঢ়ি

টকা লই ঘূৰিম তুবন্তে।

অমিয়। সাধু, চন্দনমল সাধু,

প্ৰকৃততে আছে দয়া তোৰো অন্তৰত।

[চন্দনৰ প্ৰস্থান।]

বসন্ত। মুখত মধুৰ ভাষা, পেটত গৰল

প্ৰাণত আশঙ্কা হয় ভৱিষ্য বিপদ।

অমিয়। আহা বন্ধু! নাই একো চিন্তাৰ কাৰণ।

উলটিব ডিঙা মোৰ বণিজ্যৰ পৰা

ধনে-সোণে পৰিপূৰ্ণ হই।

[দুয়োৰো প্ৰস্থান]

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্রথম দর্শন

বংপুৰ—প্রতিভাৰ কাৰেঙৰ কক্ষ

[প্রতিভা শাক নিক্ষেপ বহি যা চ । ৩৫৪ ত লগিৰাবাবাক
বহি গাত বহি ।]

সৰ্বসকল ।

—গীত—

স 'এৰা পৰি।—

বসন্ত বনত

আজ স্নেহৰ পথিনা

ম - জ্বলন্ত বজ্জিন

ফুৰিছিল সখাটী

অকলশৰে উদয়ন

উৰণীয়া পথিটি ।

বে ন আজি নিকৰ্ণে

বিক্ষেপ ফুলৰ শৰ ?

আবু-বিকু চকুযুৰি

আনু থালু চুসিতাৰি

লাজে বেতি ধৰে,—

নাহি ব, নাহি ব,

• বৃ-নাগৰা ।

ও চ এ নানাব ম... তেহেণা

—কৰি উতনা।

[১১ দাবানাবৰ দণ্ড সন্মুখত প্ৰবেশ।]

সিদ্ধু। লুঘুবাৰা মুখ দেৱা কৰুণাকপিনী !

দেখি মোৰ ক্লেশ-বৰ্ণ, কল্যাণ-বদন।

বেলিৰ তপত তাপে দগ্ধ মৰুভূমি,

জন্ম মোৰ সিদেশত

সেইবাবে এনেকুৱা ক'লা হলো মই।

শুনা হে সুলন্দৰী !

এই ক'লা বৰণৰে ছায়া দেখা পালে

বহু বীৰ ভয়তেই হয় কম্পমান।

বিশ্বাস কৰিবা দেৱী !

কইছো শপত ৰাই তোমাৰ নামত

যতমানে কপৱতী সিদ্ধুৰ ষোড়শী

সকলোটি এই মোৰ কপত আকুল।

কিজানিবা নাপাওঁ তোমাক,

নোহে আন কাৰণত, সেইবাবে মাথোঁ

ক'লা হোৱা বাবে মোৰ আক্ষেপ মনত।

আন আৰু বৰণৰ বাবে

ভিল মাত্ৰ নাই অভিলাষ

কণ্ঠ সত্য—তুমি মই ক'লা বরণতে ।
 প্রতি । মাননীয় সিদ্ধু মহাৰাজ !
 মন মোৰ নাই আজি নিজ অধীনত ।
 কুমাৰী-চকুৰে হাক দেখিব কপহ ।
 সিজনক হৃদয়ত কৰিব স্থাপন
 অলপোকে আজি মোৰ নাই অধিকাৰ ।
 খল মোৰ ভাগ্যৰ লগত,
 নোৱাৰে কৰিব মই পতি মনোনীত ।
 আছে পিতৃ-পণ—
 লাগিব কৰিব মই অৱশ্যে পালন ।
 যিজন লভিব জয় পিতৃৰ পণত
 সেই জনে পূজনীয় স্বামী হব মোৰ ।
 সিদ্ধু । বলা, তেনে, দিয়া দেখুৱাই—
 কত আছে বাহুব সঁফুৰা,
 কৰি চাওঁ অদৃষ্ট-পৰীক্ষা ।
 সাক্ষী বল এই তীক্ষ্ণ অসি,
 যি অসিত নিপতিত পাবশ্য-কৌশল,
 যি অসিয়ে পৰাজিলে দিল্লী চুলতান ।
 যি মোৰ দৃষ্টিবাণ কৰিলে নিক্ষেপ
 কঁপি উঠে দেৱতা দানৱ,
 ঋক্ষমাতা ঋক্ষগণিত কঁপে ধৰণি,
 বন্দী'তাক কৰিম যেতিয়া

কঁপে মন্ত পশুৰাজ গবজি ভীষণ ।
 সেইদৰে সেই মোৰ তীক্ষ্ণ অসি লই
 ভেদ কৰি কুট পণ পিতৃৰ তোমাৰ
 নিশ্চয় তোমাক মই লভিম স্তন্যদা !
 কিন্তু ভয় হয়—

মন্তপূত পাশাৰে যিদৰে
 লভিছিল শকুনিয়ে জয়,
 ঘাটিছিল ধৰ্ম্ম-মুখিষ্ঠিৰ
 সেইদৰে মোৰো প্ৰতি হায়
 হব পাৰে বিধি-বিড়ম্বনা ।

প্ৰতি । ভাগ্য যাৰ যেনেকুৱা

ফলো তাৰ হয় অমুকপ ।
 কৰি চোৱা মহাৰাজ ! অদৃষ্ট-পৰীক্ষা,
 কিন্তু দিয়া প্ৰতিশ্ৰুতি তাৰ আগতেই—
 হয় যদি পৰাজয় নুপূৰে কামনা,
 কোনো ৰূপ প্ৰণয়-প্ৰস্তাৱ
 নোৱাৰা তুলিব আৰু মোৰ সমুখত ।

ভাবি চাই কৰা এবে যেনে দেখা ভাল ।

সিন্ধু । হে স্তন্যদা ! হলো মই আৱদ্ধ সত্যত ।

হলে পৰাজয়—প্ৰতাৰণা কৰিলে ভাগ্যই
 প্ৰণয়ৰ কোনো কথা নানিম যুগত ।

বলা শীঘ্ৰে, কৰো মোৰ সৌভাগ্য-পৰীক্ষা ।

প্ৰতি। তাৰ আগে সিন্ধুৰাজ !

যাওঁ বলা আলগীৰ কাৰেঙৰ ফালে।

আগেয়ে ভোজন হব পিছত পৰীক্ষা।

সন্ধু। বলা দেৱী।

সৌভাগ্যসুন্দৰী। কেনি আছা তুমি ?

আজি মোক দিবা কিনো দান ;

আশীৰ্বাদ নে অভিশাপ ?

[সন্দেহৰে প্ৰস্থান।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

গুৱাহাটী—আলিবাট

[মেমেৰাৰ প্ৰৱেশ।]

মেমেৰা। মোৰ মনটোৱে মোক বাৰে বাৰে কৈছে—‘হেৰ মেমেৰা !

তই তোৰ দেছুৱালী মালিকক এৰি আন ফালে একলীয়া

হ। মনাই ডাঙৰীয়াই ইয়াকো কৰ-ঘোৰে জনাইছে—‘হেৰ

মেমেৰা ! মেধি মেমেৰা ! হেৰ ধৰ্ম্ম-মুখিষ্ঠিৰ মেমেৰা ! চৰণ

দুখনিৰে গতি কৰ বোপাই !’ মনায়ে আকৌ এবাৰ কয়—

‘নহয় মেমেৰা ! তেনে কাম নকৰিবি সোণাই ! অধৰ্ম্ম হব !’

এবাৰ কয়—‘যা’ এবাৰ কয় ‘থাক’। কি কৰো এতিয়া ?

দুই নাৱত দুই ভৰি, বক্ষা কৰা ছিৰি-হৰি । যাম নে থাকিম-
থাকিম নে যাম ৭ বৰ ডাঙৰ প্ৰশ্ন—নেদোকা প্ৰশ্ন । মোৰ
মনৰ ভিতৰত দুটা ব্ৰহ্ম-দৈত্য । এটাই এখন কাণত ধৰি
কৈছে—‘যদি বাপৰ বেটা হৱ, পলা মেমেৰাবাম । বেগতে
পলা ।’ ইফালে আনটো দৈত্যই আনখন কাণত ধৰি
কৈছে—‘খবদাৰ মেধি মেমেৰাবাম । নপলাবি । দেছুরালা
হলেওতো তোৰ মালিক ।’ মই কওঁ—‘দৈত্য-দোতা ।
কৈছাতো থাকিবলৈ । লুইতেহে জান বঠা কিমানলৈ বহে ।
দেছুরালী মালিক যে আমাৰ সাক্ষাত যম বজাৰ অৱতাৰ ।
নহয়, আন জন দেৱতাই কৈছে যেতিয়া—তাৰ কথা শুন-
টোৱেই ভাল । যোৱাটোৱেই শ্ৰেয়স । (দূৰত বাপকক দেখি)
ই কি । সৌ যে দেখিছো—একেবাৰে স্বয়ং আমাৰ
গৰ্ভধাৰিণী পিতৃদেৱতা । হয়ই আকৌ বালক । ভেটীয়ে
ভাৰে উপস্থিত । চকুত চানি পৰিছে দেহি । সেয়েহে মোক
নিলগৰ পৰা চিনিব পৰা নাই । ৰ বাপেকে, অলপ বহুই-
ছকে কৰিব লাগিব । আহি পালেই বালক, লুকাবহে
লাগিল । লুকাই । কাকত ভাব লে ভকতবাম বৰমেধিৰ প্ৰাৰ্থনা ।]

ভকত । (ভাৰখন লৈ গামাচাৰ বিচি) জয় গুৰু শঙ্কৰ । নগৰৰ
মাজত সোমাই এতিয়াহে ভাল বিপদত পৰিলো । কেনি
ষাওঁ এতিয়া ? চন্দন মহাজনৰ বা ঘৰটো কোনফালে ?
নহয়, ই কথাই কথা নহয় । কাৰবাক পালে সুখি-পুছি গতি
কৰা হৈ ভাল । অকল্যক এই গছৰ ছাঁতে জুকাৰা যাওক ।

(ঘোষণা গায়)

মই অন গব দমা বৰাহা পৰম'নন্দ

দ স বাঁ ন বিও মনত,

এও নি ভূত ব সজ্জত ।

অ'ঙ্গুনি মূখত কৰে ৮ ম তুণ তুনি ধৰে।

বেশ ছিন্দ দিও চৰণত ।

' নেদগাবু ভাও কৰি মেমেৰা' আগদি ভো ভো বৰি যাব খোদে ।

ভকত । হেৰা পোৱালি-বাবু ! আমাৰ চন্দন মহাজনৰ ঘৰটো
কেনি কৰ পাৰানে ?

মেমেৰা । (কথাটো কেবেপ নকৰাকৈ গ্ৰস্থান ।)

ভকত । ষোলো বাবু ! অ' পোৱালি বাবু ! আহা আকৌ ; অলপ
মাত্ৰ দি যোৱা ।

মেমেৰা । (ঘূৰি আহি) কি অ' বুঢ়া ? তোক কিহে পাইছে ?
টেটু কালি মৰিছ কিয় ?

ভকত । বোলো ঋং নকৰিবা পোৱালি-বাবু ! কোৱা আকৌ
আমাৰ চন্দন মহাজনৰ ঘৰটো কোন বাটেদি গলে পাম ?

মেমেৰা । অ' চন্দন বুঢ়ালাপুঙৰ ঘৰ ? বাঁও হাতে গৈ থাক ।
তাৰ পিছত এটা চাৰি-আলি পাবি । তাতে আকৌ বাঁও
হাতে ঘূৰিবি । আকৌ এটা চাৰি-আলি । বহ ! আক
কোনো হাতে ঘূৰিব নালাগে । পোনে পোনে গলেই
একেবাৰে তাৰ চেৰাপৰ দোকানৰ বাৰান্দাতে উঠিবিগৈ ।

ভকত । কথাটো দেখিছো, টানেই হল । কব পাৰনে হেৰ বোপাই ।

সেই ঘৰত মেমেৰা নামেৰে এটা লৰা থাকেনে ?

মেমে । বোলো কাৰ কথা কৈছা বুঢ়া আপ ! বোলো আমাৰ
তাৱৈৰ পো মেমেৰাৰ কথা কৈছানে ? (স্বাভাৱ) বাপৰে
চকুৰ পানাবে ধাৰ বোৱাই দিওঁ এতিয়া । (প্রকাশ) বোলো
আমাৰ তাৱৈৰ পো মেমেৰানে ?

ভকত । এৰা বোপাই ! সেই মেমেৰাৰ কথা কে কৈছো ।

মেমে । স্পষ্টকৈ কোৱা আকৌ ! মোৰ তাৱৈৰ পো মেমেৰানে ?

ভকত । হয় বোপাই হয়, সেই মেমেৰাই হয় ।

মেমে । নকবা আপ ! সেই মেমেৰাৰ কথা আৰু নকবা । কপাল !
ইয়াকেই বোলে মানুহে অদৃষ্ট । সি মৰিও গ'ল আমাক
মাৰিও গল ।

ভকত । বোলো কৰ কি ? (কান্দি কান্দি বিননি বৰি) ঐ বোপাই
মেমেৰা ! মোৰ মেমেৰা ঐ ! তই যে এই বুঢ়াৰ কণাৰ
লাথুটি আছিলি ।

মেমে । খবদাৰ, বুঢ়া ! ইমান সাহ ! মই তোৰ লাথুটিহে হলো
নেকি ?

ভকত । মই কণা বোপাই ! তোক কিদৰে চিনি পাম ?

মেমে । তোমাৰ চকু থাকিলেও মোক চিনি নেপালাহেতেন ।
ষিবোৰ বাপেকৰ বুদ্ধি আছে সিহঁতেহে নিজৰ পুতেকক
চিনিব পাৰে । বাক শুনা বুঢ়া আপ ! তোমাৰ লৰাৰ
বতৰা মই দিওঁ । (আঠ লৈ) পিতাই ! মোক খেমা কৰি

এজোলোকা আশীৰ্বাদ দিয়া। খুন জখমৰ কথা বেছি দিন
নুকাই থাকিলেও সেইত বাহিৰ হবই হব।

ভক ৩। হব বোপাই। পোন হৈ থিয় দেচোন। তোকেই দেখোন
মাৰ ম মৰা যেন পাওঁ অ' ?

মমে আৰু ধেমালি নকৰো—সইত কথা কওঁ পিতাই। ময়েই
তোমাৰ পো মমেৰাবাম। তুমিবেই মোৰ বোপাই।
মানুহৰ যেনেকুৱা পো হোৱা উচিত, মই তোমাৰ ঠিক
তেনেকুৱাই পো। তোমাৰ যদি কোনোবা পো আছিল
বা আছে বা থাকিব তেন্তে সেহটোৱেই মই।

ভক ৩। হব হয় নেকি অ' ? মোৰ যে মনে পতিয়ন যাবলৈ টান
পাইছে। তই যে মোৰ পো তাৰ চিন কি ?

মমে। তুমি যদি বিশ্বাসেই নকৰা পিতাই। মইনো আকৌ
কেনেকৈ বিশ্বাস কৰাওঁ তোমাক ? বাক, এবাৰ চেষ্টাই
কৰি চাওঁ। দুটামান প্ৰমাণ দিওঁ শুনিবা পিতাই!—
মই তোমাৰ পো—নাম শ্ৰীমেমেবাবাম। চন্দন মহাজনৰ
তলত চাকৰি কৰো। তুমি মোৰ পিতাই—নাম
শ্ৰীযুত ভকতৰাম বৰমেধি। আৰু মোৰ আই
অৰ্থাৎ তোমাৰ ইন্দিৰী—তেওঁৰ নাম ভোকোন্দী
বৰমেধিনী।

ভকত। ঠিক, বোপাই ঠিক। ভোকোন্দী তাইৰ নাম। আৰু
পৰমানৰ আৱশ্যক নাই। তই মোৰ পো.মেমেবাই হয়।
বোৰ নিজা ভেজ-মঙহ লৈ তোৰ জন্ম। বেছ বেছ! ভগৱন্ত-

বস্তুৱে তাকে কৰক। কিন্তু ইহ। তোৰ মুখত ইমানবোৰ
ডাটি গোফ। তেনেই ভোবোকাৰ হলি। হেৰ, আমাৰ
দেখোন সেই মণিপুৰী ঘৃণীজনীৰ লেজতো ইমান দীঘল
ডাটি নাই। কি তাইজপ কথা একা ?

মেমে। মণিপুৰী ঘৃণীজনীৰ লেজ আকৌ ওলাটো ফালে অৰ্থাৎ
পাছ ফালে। মোৰ দেখোন আগ ফালে ? তদুপৰি
পিতাই। মই যেতিয়া ঘৰৰ পৰা আহো তেতিয়াই তাইৰ
লেজকোছাত মোতকৈ বহুত মোটা ডাটি আছিল।
দীঘলো কম নাছিল একা।

ভকত। সেইবোৰ যি নহওক তোৰ চেহেৰাৰ ভালেখিনি সলনি
হল অ' মেমেৰা। পিছে বাক ক'চোন, তোৰনো মালিকৰ
লগত কেনে চলিছে ? তেওঁক দিবলৈ অলপ 'ভেটী-ভাৰ'
আনিছিলো। লগ পাম নেকি অ' ?

মেমে। কি পিতাই। মোৰ মালিকৰ কথা কৈছানে ? যাক বোলে
হাডেহিমজুৱে কৰাইচ দেখুৱালী। সেইজনকে তুমি
ভেটী-ভাৰ খুৱাব আহিছা নহয়নে ? ছিঃ ! তাতকৈ তাৰ
ডিঙিত জৰী এগছ লগাই দিয়াগৈ। তাৰ তলত চাঁকৰি
কৰি এই মেমেৰাৰ হাড় কেইডাল খেৰখেৰীয়া হল। মই
সঁচাকৈ কৈছো পিতাই। তুমি অহা বাবে বৰ ঝাল
পাইছো। যদি কাৰাবাক ভেটী দিবই খোজা, ভেস্তুে দিয়া
সেই বস্তু সাউদক। মানুহৰ লাহেকৰ মানুহ তেওঁ।
ডাৰ্জৰ মানুহৰ ঘৰৰ লৰা নে কোন ? ঘিহে বৰুছিহ দিহে

তেওঁৰ লগুৱা-লিকচোবোৰক। তেওঁৰ লগুৱা কেইজনৰ
সাজপাৰনো কি চাবা? সেয়েহে কয়—বায়নৰ ঘৰৰ
বান্দ্ৰা মেকুৰীয়েও বাগ দিয়ে। পিতাই! যদি মই নিতান্ত
চাকৰিয়েই কৰিব লাগে তেন্তে তেওঁৰ বাহিৰে আনৰ
তলত নকৰো। মাখিৰ ঘূৰৰ ঘিউ কাটি খোৱা দেছুরালীৰ
তলত যদি চাকৰি কৰো, তেন্তে ময়ো দেছুরালী—
পিতাই! তুমিও দেছুরালী। তোমাৰ চৈধ্য পুৰুষ দেছুরালী।
ভকত। হেৰ 'বোপাই। চাকৰি যেতিয়া কৰিবিয়েই মালিকৰ
বাছ-বিচাৰ কৰাৰ লাভ নাই।

মেমে। পিতাই! ওহোঁ, তুমি যোৱা। চাকৰি কৰা আৰু মেৰি
নহব। চোৱাচোন পিতাই! মোৰ হাত চোৱা।
(হাত দেখুৱাই) মোৰ হাতৰ লগত গোটেই কামৰূপ
ৰাজ্যৰ মানুহৰ হাত মিলাই কৰ পাৰো—মোৰ নিচিনা
কপালৰ জোৰ কাৰো নাই। চোৱা, পিতাই! চোৱা
এই যে দেখিছা দীঘল আঁকডাল—এয়েই হৈছে মোৰ
আয়ুস-বেখা। আৰু এই যে দেখিছা কিছুমান
আঁকবাঁক—এইবোৰ হৈছে মোৰ ইস্তিৰী। মানে—মোৰ
ইস্তিৰী-লাভ। এই যে পোন্ধৰ জনী, চোৱা। সিনো
আকৌ কি বেছি? তাৰে ভিতৰত এঘাৰ জনী বিধবা
ইস্তিৰী আৰু চাৰি জনী কুমাৰী। এজন মানুহৰ পক্ষে
এয়ে বহুত। কি কোৱা পিতাই? ইপিনে আকৌ তিনি
বাৰ পানীত বুৰা আৰু দুই চাৰি সামান্য বিপদ-আপদ

আছে। ভাগ্য-দেৱতাও যদি ঈশ্বৰা মানুহ হয় তেন্তে
তওঁক ভালেই বুলিব লাগিব। নহয়নে বাক
পিতাই ?

[ন ন নাথ পদ্যসংলাপৰ আৰম্ভ ।]

বসন্ত। বেচ। সেইমতেই হব নিবঞ্জন। কিন্তু অলপ খবধৰ
কৰিবা, বুইছা ? চকা পাটত বহাৰ আগতে যেন সকলো
তৈয়াৰ হয়। আৰু যে নিমন্ত্ৰণী-পদবোৰ তোমাৰ হাতত
দিছিলো, সেইবোৰো বিলাই দিবা।

নিৰ। নিশ্চয়। সেই বিষয়ে ভাবিব নালাগে দাদ।

মেমে। পিতাই। পিতাই ! এৱে সেই মই কোৱা। বুজিছা ?
ভকত। পৰ্ণাম দৌতা ! ভগৱন্ত বস্ত্ৰে আপোনাৰ কুশল কৰক।
বসন্ত। নমস্কাৰ বুঢ়া আপদেৱ। মোৰ লগত কিবা সকাম আছে
নেকি ?

ভকত। এই ডোখৰ মোৰ লৰাপোৱালি দৌতা। যমৰ গু-মৃত
খাই জাম্বাই আছে দৌতা !

মেমে। দেউতা ! সেই যে মন্ত ধনকুবিৰ দেছুরালী—মই তাৰ
তলত চাকৰি কৰো। পিতায়ে সেই কথা কবলৈ
পাহৰিছেই।

ভকত। তাৰ গাত এটা বৰ ডাঙৰ বোগ আছে দৌতা ! সেইটো
হৈছে চাকৰি কৰা বায়।

মেমেবা। মায়ে—মই দেছুরালীৰ তলত চাকৰি কৰো নহয়,
পিতায়ে তাকে কব খুজিছে দেউতা।

ভকত। সেই মালিকৰ লগত তাৰ আৰু বাহি-যোৰা নহা হৈছে।

সি আপোনাক বৰ মান্ত কৰে দৌতা।

মেমে। মানে—আচল কথা—দেছুৱালী মালিকে মোৰ লগত
বৰ খেৰাপ ব্যৱহাৰ কৰে দেউতা। সেইবাবে মই কি
কৰিব খুজিছো পিতায়ে কব এতিয়া।

ভকত। মই এযোৰ হাঁহ, ঢুকঠামান জহা-চাউল, একাধি
মালভোগ কল আৰু এমাদি দৈ আনিছিলো। দৌতাৰ
ছবি-চৰণত লগাবলৈ বুলি। মানে, মোক লাগে—

মেমে। মানে দেউতা। সহজ কথাত কবলৈ হলে—মোক যি
লাগে মোৰ নিজ মুখৰে কোৱাটো ভাল নেদেখি।
সেইবাবে মোৰ পিতায়ে—মানে—পিতাই অতি হোজা
লোক দেউতা—বুঢ়া মানুহ—পিতায়ে নিজেই আপোনাক
কব। পিতাই বৰ দুখীয়া দেউতা।

বসন্ত। একেলগে দুই জনে নকলে নহয়নে? কোৱা,
তোমালোকক লাগে কি?

মেমে। মানে—মই আপোনাৰ তলত চাকৰি কৰিব খোজো
দেউতাক।

ভকত। সেয়েই আচল কথা দৌতা।

বসন্ত। তোক মই চিনি পাওঁ। ভাল কথা। মোৰ তলত তোৰ
চাকৰি হব। আজি তোৰ গৰাকী চন্দনমলে মোৰ
আগত তোৰ গুণ-কীৰ্ত্তন কৰিছিল। পিছে, চন্দনমলৰ
নিচিনা ডাঙৰ মানুহৰ তলত চাকৰি একি মোৰ দৰে

দুখায়াৰ ঘৰত চাকৰি কাৰ ভাল পাবিনে ? বেছ । তই
যদি ভালপাৰ, মোৰ একো আপত্তি নাই ।

মেমেৰা । আপুনি আৰু মোৰ মালিক চন্দনমল—স্বৰ্গ আৰু মৰ্ত্য ।

স্বৰ্গৰ তৰা আৰু তাপনাৰ টপা-খঁজু দেউতা ! চন্দনমলে
পাহেছে টকা আৰু আপুনি পাইছে ভগৱন্তৰ আশীৰ্বাদ ।

বসন্ত । এচু কথা শুনাৰি কাণত । যা এতিয়া ।

পুৰণি প্ৰভুৰ পৰা লভিবি বিদায়,
তাৰ পিছে মোৰ ঘৰ আহিবি বিচাৰি ।

একু নিৰঞ্জন শইকীয়া ।

ইয়াকো এঘোৰ দিবা নতুন কাপোৰ ।

ভকত । হৈছে দোতা ! এতিয়া সেরাহে । বল মেমেৰা ।

ঘোষণা

কৃষ্ণ এক দেৱ দুঃগহাৰী ক ল-নায়াদিবো অধিকাৰী

কৃষ্ণ বিনে শ্ৰেষ্ঠ-দেৱ নাহি নাহি আৰ ।

সৃষ্টি-স্থিত অন্তকাৰী দেৱ তান্ত বিনে আন নাহি কেৱ

জানিবা বিষ্ণুসে সমস্ত জগত-সাৰ ॥

[মেমেৰা আৰু ভকতৰ স্থান ।]

নিৰ । দাদা ! আছে এটা বিনীত প্ৰাৰ্থনা—

কোৱা বাক পূৰাবানে তুমি ?

বসন্ত । ধৰি লোৱা আগতেই বুলিলো তথাস্তু ।

নিৰ । নকৰিবু অস্বীকাৰ তেনে ।

মহোৎসৱ যাম লগতে ভোমাৰ

উজনিৰ সহযাত্ৰী হই।

বস্তু। অভিলাষ যদি তেনেকুৱা

মই একো নকৰো আপত্তি।

কিন্তু, শুনা ভাই নিৰঞ্জন!

কবিতা লাগিব তাত সংঘত বচন।

যেতিয়াই যিবা আছে জিভাৰ আগত

নাৱাৰিবা যতে ততে কবিতা প্ৰকাশ।

জানোঁ আমি স্বভাব তোমাৰ,

সেইবাবে নালাগে কথাত।

কিন্তু ভাই! মিনতিৰে কইছোঁ তোমাক—

কোৱা যেন সাৱধানে কথা বিদেশত।

ভুল যদি কোনো জনে বুজে তাত মোক,

চূৰ্ণ হব আশা মোৰ—উদ্দেশ্য বিফল।

নিৰ। বেছ তেনে সেয়ে হব দাদা!

চিন্তা মোৰ শান্ত তাত বাখিম সদায়।

মাজে মাজে মৃদু-মধু মিলাই শপত

বিনয়েৰ স্নেহোভিতা কৰিম ভাষাক।

পুথি-পাজী, জ্ঞান-বুদ্ধি, ধৰ্ম্মৰ বচন,

চোলাৰ মোনাত বাখি

তাত মই স্নগস্তীৰ ধৰিম মূৰ্তি,

পুণ্য-কথা কৰিম শ্ৰৱণ।

ভক্ত্যৰ যতমানে বিধি

কৰিম জানিবা তাত নিশ্চয় পালন ।
 যদিহে কিঞ্চিৎ কৰো অশুখা ইয়াৰ
 নকৰিবা আগলই কদাপি বিশ্বাস ।
 বসন্ত । চাবাইছ শইকীয়া নিৰঞ্জন, চাবাইছ ।
 অৱশ্যে—দেখিলেহে লেখিম পিছত ।
 নিৰ । বাদ দিয়া কিন্তু দাদা । আজিৰ ৰাতিটো ।
 আচৰণ চাই মোৰ আজিৰ ৰাতিৰ
 নকৰিবা নিকপণ ভৱিষ্যৎ-কথা ।
 বসন্ত । নকৰিবা ভয় সেইবাবে ।
 তেনে কৰো যদি মই, হব নিষ্ঠুৰতা ।
 আজি নিশা ভোজৰ মেলত
 মেলি দিবা ইচ্ছামতে কোতুক-নিজৰা ।
 যায় যেন উটি-ভাহি বান্ধৱৰ দল ।
 মাগো মই মেলানি এতিয়া,
 নাই আৰু কথাৰ সময় ।
 নিৰ । ময়ো ষাণ্ট. কৰোগই কৰ্ত্তব্য নিজৰ ।
 মিলিম পুনৰ আমি ভোজৰ মেলত ।

[দুয়োৰো প্ৰস্থান ।]

তৃতীয় দৰ্শন

সুবাহাটী—চন্দনৰ ঘৰৰ কোঠা

[পত্নী আৰু মেমেৰাৰ প্ৰৱেশ ।]

পত্নী । সঁচাকৈয়ে মেমেৰা !

মনত বেজাৰ মই পালো অতিশয় ।

নৰকপুৰীৰ দৰে এই ঘৰখন,

হাঁহি-মাতি তই তাত দৈত্যৰ নিচিনা—

হুৰিছিলি মলিনতা বহু পৰিমাণে ।

নিৰানন্দ এই যক্ষপুৰী

আছিলি ইয়াত তই আনন্দৰ জ্যোতি !

মেলানি মাগিলি আজি,

কৰো' আশীৰ্বাদ মই—ভাল হক তোৰ ।

আৰু এটা কথা মোৰ পৰিল মনত

নতুন প্ৰভুৱে তোৰ

বাতিলাই হেনো আজি দিব এটা জোজ ।

দিবাকৰো আহিব ভালই,

দিবি এই পত্ৰ মোৰ লগ ধৰি তই ।

কোনেও নাজানে বাস্তৱে দিবি যেন মনে ।

হেঁ, ভালদৰে ৰাখিবি লগত । (চিঠি দিয়ে)

বুজিলিনে কথা মোৰ ? হুৰি সান্ধধান,

যেন মোৰ নিষ্ঠুৰ পিতাই

ঘূৰ্ণাক্ষৰে নাপায় সন্তেদ ।

মেমেৰা । আহিলো আইটী ! এই জনমলৈ । কি বুলি তোমাৰ
শলাগ লম নাজানো । তোমাক এৰি যাবৰ সময়ত গিৰ
গিৰ কৰি চকুৰ পানী ওলাব খুজিছে । দেছুরালীৰ ঘৰত
যে ইমান স্নেহ-মমতা, এনেকুৱা দয়ৱতী, কপে-কপে এনে
লক্ষ্মী-সৰস্বতীৰ নিচিনা ছোৱালী জন্মিব পাৰে সেই কথা
তোমাক দেখা নেপালে বিশ্বাস কৰাই, টান । তুমি
আইটী ! দেছুরালীৰ ঘৰৰ উপযুক্ত নোহোৱা । আমাৰ
কামৰূপীৰ ঘৰত তোমাৰ পোহৰ গাৰবই লাগিব—মই কই
থলো, জানিবা । যদি এই কথা মিছা হয়, তেন্তে মোৰ
হাতৰ তলুৱাত লোম গজিব ! আহিলো আইটী !
চকুৰ পানীত পাহৰি গৈছো মই যে মতা মানুহ । মোৰ
চকুত চকুপানী শোভা নাপায় । আহিলো আইটী ।
আহিলো । সেৱাহে । [মেমেৰাৰ প্রস্থান ।]

পত্নী । যা, মেমেৰা ! যা ।

কি পাপত দিনে-ৰাতি দহিছে অন্তৰ,

কৰিছো কিমান পাপ

ঘিণ লাগে নিজৰেই ভাবিলে মনত ।

কষ্টা যই এনে হেন কৃপণ পিতাব

ই যে হায় বিধি-বিড়ম্বনা ।

পিতৃ-ভেজ আছে মোৰ যদিও দেহত

মন তাৰ নোহে অনুগামী ।
 দিবাকৰ ! দিবাকৰ !
 বাখা যদি তাহানিৰ সেই অন্ধীকাৰ—
 দাসী বুলি চৰণত ঠাই দিয়া মোক,
 বিসৰ্জিত পিতৃ-কুল বংশ-পৰিচয়,
 লাগিলে সলাই লম নিজৰ নামকে,
 হম মই কামৰূপী-নাৰী,
 জীৱনে-স্বৰ্ণে নাথ । সেৱিকা তোমাৰ ।

[গ্রহণ ।]

চতুৰ্থ দৰ্শন

গুৱাহাটী—আলিবাট

নিবন্ধন, দিবাকৰ, হৰেন্দ্ৰ আৰু শৈলধৰ ।]

দিবা । 'মোৰ বাবে নকৰিবা আশঙ্কা অলপো
 ঠিক সময়তে গই
 যোগ দিম ভোজৰ মেজত ।
 তাৰ পিছে খবলই আহি
 ছন্দ-বশ কৰি পৰিধান
 কল্লেখক পিছতে মই আহিম উলটি ।

নিৰ। হোৱা নাই আয়োজন সম্পূৰ্ণ আমাৰ।
 সূৰে। জোৰ লোৱা মানুহবোৰ কৰিম ব্যৱস্থা।
 শৈল। মনত আলচা মতে নোহে যদি কাম,
 সকলোৱে তাৰবাবে পাম অতি লাজ।
 তাতকই কওঁ মই—

এশুৱা চেক্টাৰ একো নাই প্ৰয়োজন
 ব্যৰ্থ হলে বিড়ম্বনা, লাঞ্ছনা ভাগ্যত।

সূৰে। নকৰিবা শৰ্কা অমূলক—
 ‘ফলাফল ফলদাতা বিভূৰ হাতত।’

দিবা। বেলি মাৰ যাবলই
 এতিয়াও বহুত পলম।
 এইখিনি সময়তে আমি
 নিশ্চয় পাবিম হব সম্পূৰ্ণ প্ৰস্তুত

[মেমেৰাৰ প্ৰৱেশ।]

আহ মেমেৰা ! কি আনিছ দে।

মেমে। চিঠি, দেউতা চিঠি। মেলি চাওক। ভিতৰত পিৰ্খিবীক
 সমস্ত খবৰ আছে। (চিঠি দিয়ে)

দিবা। কাৰ লিখা এই চিঠি
 দূৰতে চিনিছো দেখি হাতৰ আধৰ।
 শুভ্ৰ এই তুলাপাত—
 তাতোকই বেছি শুভ্ৰ, সুশ্ৰী, সুকোমল,
 বাৰ এই হস্তলিপি তাৰ উপৰত।

নিব। প্রেমৰ বাতৰি তাত জানিছো নিশ্চয়।

মেমে। তেনেহলে মোৰ ছুটি মঞ্জুৰ দেউতা ?

নিব। কলৈ যাবি অ' মেমেৰা ?

মেমে। দেউতা। মোৰ পুৰণি মালিক দেচুয়ালী মহাজনৰ
ঘৰলৈ যাওঁ। মোৰ নতুন মালিক কামৰূপী-সাঁউদৰ
ঘৰত আজি নিমন্ত্ৰণ। এই কাম কৰি অহাৰ পিছত
নতুন মালিকৰ তাত চুৰাপাত পোলোৱা কাম মোৰ।
বৰ ভাৰাতাৰি দেউতা ! বৰ ভাৰাতাৰি।

দিবা। ৰবি একশ্বেতক। শুন কথা ভালদৰে।

কবিগই পদুমৌক নিবলে গোপনে—

যিদৰে আছিল কোৱা পূৰ্বৰ বন্দোবস্ত

সেইদৰে হয় যেন কাম, ৰাখিব মনত।

বুজিলিনে ? যা এতিয়া।

মেমে। ভাল দেউতা। আহোঁহে।

প্রহান

দিবা। আজি নিশালই হব

অভিনৱ দৃশ্য-অভিনয়।

সেইবাবে সকলোটি আহানে প্রস্তুত ?

জোৰ লোৱা মানুহৰো কৰিছো ব্যৱস্থা।

কোৱা বঁকুসকল। প্রস্তুত সৱাই ?

হবে। বান্ধৱ, প্রস্তুত মই।

শৈল। ময়ো আছো নিশ্চয় প্রস্তুত।

ଦିବା । ସେଇ ସଦି ହସ ବନ୍ଧୁ ! ତେନେ ଦୁଇୋ ଜନ

ବସନ୍ତବ ସବଲଇ ଆହିବା ଓଲାହି ।

କଲ୍ଲେକ ପିଛତେ ମାର୍ଥେ ।

ସରୋ ଗଇ ମିଲିମ ତାତେହି ।

ହୁବେ । ସେଇ ଭାଲ କଥା । କଥାମତେ ହବ କାମ ।

[" ହୁବେବ ଆକ ମୈଳଧବବ ପ୍ରସ୍ତାନ ।]

ବିଷ । ଦିଛେ ଜାନୋ ଏହି ଚିଠି କପହୀ ପଢ଼ୁମୋ ?

ଦିବା । ସଂଚା ବନ୍ଧୁ ! ପତ୍ର ପଢ଼ୁମୀବ

ତୋମାବ ଆଗତ ଏକୋ ନକବୋ ଗୋପନ ।

କବିଛେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ତାତ—କିନୋ ଉପାୟେବେ

ପିତୃବ ଗୃହବ ପବା କବିମ ଉଦ୍ଧାବ ।

ବହୁଧିନି ଧନ-ସୋଗ ମୁକୁତା-ମାଗିକ

ଆନିବବ ବାବେ ପ୍ରିୟା ବାଧିଛେ ଗୋଟାହି ।

ହୁଅନ୍ତେଶୀ ଜବା ଏଟି ସାଞ୍ଜି

ସୋବ ବାବେ ବବ ବାଟିଚାହି ।

ସୋହିନୀ ପଢ଼ୁମୌ ସୋବ କିମାନ ହୁନ୍ଦବ !

ସେହି ସକ୍ ଦେହୁରାଜୀ—

ସଦି ବନ୍ଧୁ । କିବା ଜବେ ସାର ସ୍ବର୍ଗଲଇ,

ସାବ ତାବ କନ୍ୟାବ ପୁଣ୍ୟତ ।

ପଢ଼ୁମୀବ ସମୀପତ କୋନୋ ଦୁର୍ଭାଗାହି

ନୋରାବେ ତିଷ୍ଠିବ ଏଟି ସୁହୃଦ୍ବ ବାବେ,

ପଢ଼ୁବା ମୋଡ଼ାଗାରତୀ ପ୍ରେମସୀ ପଢ଼ୁମୌ ।

আঁহা বন্ধু ! মোৰ লগে লগে ।
জোৰ-ধৰা মানুহৰো নাই প্ৰয়োজন
পচুৰ্মীয়ে লব সেই ভাৰ ।

[ছদ্মবেশে প্ৰস্থান ।]

পঞ্চম দর্শন

গুৰাহাটী—চন্দনমলৰ চোতাল

চন্দনমল আৰু মেমেৰাৰ প্ৰৱেশ ।]

চন্দন । বেছ কথা মেমেৰা ! চকু যদি আছে তোৰ
চাই ল, বুজি ল, ভালদৰে তই—
বসন্ত চন্দনমল কিমান তফাৎ ।
কতা ? কেনি গল জীয়াৰী পদ্মিনী ?
জানিবি সঁচাই তই, ইয়াত যিদৰে
বঢ়ালি গাহৰি-পেট খাবলৈ পাই
সেই কথা নেচেলিব তাত ।
নতুন মালিক তোৰ নোহে মোৰ দৰে ।
পদ্মিনী ! অ' পদ্মিনী !—
শুন আৰু মেমেৰা,

টোপনিভ কুস্তকৰ্ণ হই

নোৱাৰ বজাব ভাত নাকৰ বাজনা।

পদ্মিনী ! অ পদ্মিনী ! কেনি গলি বেটা ?

মেমে। বোলোঁ। পহুমী আইটী ! অ পহুমী আইটী ! ওলাই আহা।

চন্দন। তোক আকৌ কোনে চিঞৰি টেটু ফালিব দিছে জ ?

উল্লুক ! দগাবাজ !

মেমে। কিয়, কত দিন দেখোন মোক কৈছিল—মই হেনো নৰ্কলে

একে কাম নকৰো। সেইদেখিহে মাতিছো আকৌ।

[পহুমীৰ প্রবেশ। '

পহুমী। মাতিছানে মোক পিতা ? কি সকাম ?

চন্দন। শুন বেটা ! পালো নিমন্ত্ৰণ

আজি ৰাতি ঘাম মই ভোজ খাবলৈ।

এই নে সঁচাৰ-কাঠী (ছাবি দি)

কিন্তু কিয় ঘাম ? কিহৰ গৰজ ?

নোহে এই নিমন্ত্ৰণ

অস্তবৰ মিলাপ্ৰীতি, বন্ধুত্বৰ বাবে।

মোৰ বাবে বিৰামিষ স্নকীয়। ব্যঞ্ছন

বাঃ—কি উদাৰতা !

ভোষামোদ, লেবেলা সন্দৰ,

মই জানো বুজি পোৱা নাই ?

তথাপিজে, ঘাম মই পৰম স্থপাৰে

অন্তঃসং কামৰূপীয়া

কৰিম—নিশ্চয় কৰিম ।

পদ্মিনী ! শুন বেটী ! খুব ছটিয়াব

দুৱাৰ-খিড়িকী যত চাবি ভালদৰে ।

উঠি ঘনে ঘনে তই—পেৰা, আলমাৰি

বিছনা, চাঙৰ তল কৰিবি পৰীক্ষা ।

ঘৰ এৰি যাবলই অনিচ্ছা অতিকৈ'

মনে যেন কয় ঘনে ঘনে—

হব পাবে সৰ্বনাশ এৰি গলে ঘৰ,

সুখ-খান্দি সকলোকে হেৰুৱাম মই ।

ভাতে মই ঘোৱা বাতি

দেখিছিলো সপোনত সোণৰ থলিয়া ।

মেমে । যাব হজুৰ ! দহোকুৰি, যাব । নগলে মোৰ নতুন

মালিকে বৰ বেয়া পাব । তেওঁ আলোনালৈ বাট

চাই আছে ।

চন্দন । ময়ো আছে। বাট চাই তাৰ কাৰণেই ।

মেমে । তেওঁলোক সকলোৱে মিলি মন্ত্ৰণা কৰিছিল হজুৰ !

বিবোৰ বুখা-পিছা মানুহ সিহঁত বহুকণী । কিন্তু মই সেই

কথা নকওঁ । কিজানি আপুনি নেদেখেই । শনিবাবে

মৰ-আউসীৰ নিশা মিছাকৈয়ে মোৰ নাকেদি তেজ

ওলাইছিলনে ? আকৌ তাৰ চাৰি বছৰৰ পিছত

কৃষ্ণপক্ষৰ মঙলবাৰে গাঁৱ লোম দেখা-দেখেয়া সময়ত

আকৌ এবাৰ সেই হজুৰ ! আকৌ এবাৰ ।

চন্দন। অরশো। আছে ছদ্ম মুখা-অভিনয়।

পদ্মিনী। শুন বেটী।

যেতিয়াই শুনবি বাটত

কাণতাল-মাৰি-বজা ঢাক, ঢোল, কালী

ভালদৰে দিবি দাং, জপাবি ছুৱাব।

খব্দাৰ বেটী! নাচাপিবি ঝিড়িকীৰ কাষ।

ভাওনাৰ বাবে যাব

সাজিপাবি কামৰূপী দল।

আনকি নাচাবি জুমি বেৰ-জলঙাৰে ;

চোৱা মহাপাপ, অশুভ ধৰ্ম্মৰ।

ধৰ্ম্মৰ ঘৰত মোৰ অধৰ্ম্মৰ ৰোল

চাবি বেটী, কোনোমতে নিদিবি পশিব।

ভোজ খাবলই ৰোৱা

নাছিল সমূজি ইচ্ছা, ওলালো তথাপি।

আগবাচু তই মেমেৰা !

কৰিগই, যাব লাগিছো মই।

মেমে। তেন্তে মই আগবাঢ়ো হজুৰ ! (পত্নীৰ ওচৰলৈ গৈ কাপৰ কাবজ কয়)

আইটী! ঝিড়িকীৰে বাজ হৈ মুখ উলিয়াই চাব।

দেখিবা—

কামৰূপী এজৰ বাটত,

মুখ দেহুৱালী-বালা চকুৰ ঠাবত।

চন্দন । সেই গো-মূৰ্থই বিৰিংবাৰাং কৰি কি বলকি গল অ' বেটী হুঁ
পহু । কলে মোক—আইটী ! আহিলো এতিয়া ।

তাৰ বাদে কিনো কব পিতা মোক ?

চন্দন । মূৰ্থ বহুৱা ! নাছিল তেনেই বেয়া,

কিস্ত হলে খায় খুব বেছি ।

খোজ কাঢ়ে কাছৰ নিচিনা,

টোপনিত কৃষ্ণকৰ্ণ—তাৰো আজো-ককা ।

পান্নিনী ! যা বেটী ঘৰলই ।

নহয় পলম মোৰ, আহিম বেগতে ।

মই কোৱা কথাবোৰ ৰাখিবি মনত ।

হুচিয়াব, খুব হুচিয়াব ;

বন্ধ কৰ যতমানে দুৱাৰ-খিড়কী ।

বন্ধ হই বলে ঘৰ, নাই একো ভয়

টকা-কড়ি যাকে নিৰাপদে ।

শাস্ত্ৰৰ বচন :-—বন্ধ ঘৰ

থাকে লক্ষ্মী সহস্ৰ বছৰ ।

এই কথা মানি চলে যেয়ে

জীৱনত তাৰ একো নহয় অভাৱ ।

যাওঁ মই—নকৰিবি ভুল ।

[হাতত লাথুটি, লেম আদি লৈ অহান ।]

পছমী । আহিবা হৃদয়-নিধি !

কৰবোৰে মাতিছো তোমাক ।

ভাগ্য যদি নোহে প্রতিকূল—
 বাম ছুরো ডবী বাই, নাই তাত ভুল ।

[প্রস্থান ।]

ষষ্ঠ দর্শন

[ছদ্মবেশে নিবন্ধন আক স্তবেশবব প্রবেশ ।]

নিব । এয়ে সেই বকুলব তল—
 ওচৰতে চন্দনব দুমহলা ঘৰ ।
 দিবাকৰে দি গল ইজিড—
 বাট চাই ইয়াতেই বব লাগে আমি ।
 সূৰে । এতিয়াও দিবাকৰ নাহিল দেখোন ?
 নিব । আলমপলম তাৰ অতি আচৰিত ।
 মিছাতে মানুহে কয় :—
 সময়ৰ আগবাঢ়ে প্ৰেমিকৰ দল ।
 সূৰে । নব প্ৰেম-প্ৰতিশ্ৰুতি পালনৰ বাবে
 নকত্ৰ বেগ্নেৰে উৰে
 অতলুৰ, দুস্ত বত পাব-পৰীবোৰ ।
 তথাপি পলম ?

নিবন্ধন । ভীষণ সমস্যা !

কোৱাচোন বাক তুমি ৰাজখোৱাদেৱ !

যি ভোকেৰে বহে মানুহ ভাতৰ পাতত

থাকে জানো সেই ভোক খোৱাৰ শেষত ?

যি বেগেৰে কৰে অশ্ব যাত্ৰা-আবস্ত্ৰণ

কৰে জানো সেই বেগে যাত্ৰা-সামৰণ ?

সেইদৰে, কোনো বস্তু পোৱাৰ আগতে

বাসনাৰ তীব্ৰ ক্ষুধা জাগে অন্তৰত,

কিন্তু যেতিয়াই বাক পোৱা যায় তাক

কৰেনে কিমানখিনি ভোগ-উপভোগ ।

[দিবাকৰৰ প্ৰৱেশ ।]

মুখে । এই যে ভায়া দিবাকৰ ।

দিবা । মৰমৰ বন্ধুসকল । ধন্যবাদ

মোৰ বাবে অত বেছি আছা বাট চাই ।

ঘটনাৰ পাপচক্ৰে ঘটালে পলম,

দোষ মোৰ কৰিবা মাৰ্জ্জনা ।

[দুৱাৰ মেলি ওপুঠি আহে পুৰুষবেশী পছমী ।]

কোন ? কোনে আহি মেলিলে দুৱাৰ ?

পছমী । কোনে মাতে ? দিবা সত্য পৰিচয় মোক ।

লাগিছে চিনাকি যেন,

পৰিচিত যেন লাগে এই কণ্ঠস্বৰ ।

দিবা । প্ৰিয় ! দিবাকৰ—মই যে তোমাৰ ।

পছ। দিবাকৰ ! মোৰ তুমি ?

কোৱা প্ৰিয় ! সত্য জানো বচন তোমাৰ ?

তুমি মোৰ—সত্য—নাই তাত ভুল ;

কিন্তু নাজানো স্বৰূপ,

সঁচাকৈয়ে হও জানো পত্নী তোমাৰ ?

দিবা। জানে দেৱতা—

পত্নী ! একান্তই তুমি মোৰ—তুমি মোৰ।

পছ। নিশাৰ এন্ধাৰ—সেইবাবে শাস্তি মোৰ,

ই বেষত ভালদৰে নেদেখিবা মোক।

পাইছো পৰম লাজ লই এই বেষ

কিন্তু কোৱা পাৰো কি কৰিব ?

প্ৰেমেই কৰিছে মোক অন্ধ, দৃষ্টিহীন।

যি ভুল প্ৰেমিকে কৰে

সেই ভুল নিজেতো নেদেখে।

দেখা হলে এই মোৰ পুৰুষৰ বেষ

সুকোমল মদন-দেৱতা

মৰহিলহেতেন লাজতে।

দিবা। হাতত প্ৰদীপ লই নামি আঁহা প্ৰিয়া !

পোহৰ দেখুৱা বাব ভাগত তোমাৰ।

পছ। অসম্ভৱ কথা ! হাতত প্ৰদীপ লই

নোৱাৰো কৰিব মই লাজতে প্ৰকাশ।

গোপনে গোপনে বম আলোকে-আলোকে

আন্ধাৰত মুখ লুকুৱাই।

দিবা। থাকিব গোপন হই স্বৰূপ তোমাৰ।

নকৰিবা ভয়, কাৰ সাধ্য চিনি পায় ?

সাজিছা যে তুমি এবিধ ধুনীয়া লৰাটি।

আহা শীঘ্ৰে প্ৰিয়া। নিশা হব অৱসান,

আছে আজি নিমন্ত্ৰণ বসন্ত গৃহত।

পদ। তেন্তে মই জপাওঁ দুৱাৰ।

আৰু নত সোণ-ৰূপ, অলঙ্কাৰ লই

অচিৰে মিলিম প্ৰিয়। তোমাৰ লগত।

[দুৱাৰ জপাই ভিতৰ সোমায়।]

নিব। নোহে দেছুৱালী বালা, কইছো সঁচাই

কামৰূপী গৃহলক্ষ্মী হব অৱশ্যই।

দিবা। শুনা বন্ধু। কৰা যদি কথাত বিশ্বাস

বৰ'ভাগপাওঁ মই এই বালিকাক।

বুজিছো যিমান মই—

আভাষ বুদ্ধিমতী—চকুতে প্ৰমাণ।

সতী সাধৱী গুণৱতী বুলি

ভালদৰে পাইছো চিনাকি।

নিব। ঘোৱা তোমালোক,

আহিষ্ণু পুনৰ মই পদুমাক লই।

[দিবাৰূপৰ প্ৰস্থান। অমিয়ৰ প্ৰৱেশ।]

অমিয়। কোন ? কোন তোমালোক ?

নিব। ইকি। দাদা অমিয়কুমাৰ ? মই নিবজ্ঞান শইকীয়া
লগত আছে মোৰ সুৰেশ্বৰ বাজুখোয়া।

অমিয়। ছি ছি বন্ধু।

এতিয়াও তোমালোক আছা বাহিৰত ?

কেৰি গল আনবোৰ ?

ভোজৰ সকলো ঠিক —আঁহা সোণকালে

পাত-পানী দিয়া হই গল।

অভিনয় আজিলই থাকিল স্থগিত।

বলিছে বতাহ—খোৱা-বোৱা হলে শেষ

মেলিব খুজিছে নাও বন্ধু বসন্তই

পাৰি দিব উজনিবফালে।

কুৰিজন অমুচৰ পঠায় লগত।

আহা সোণকালে

তোমালোক দুজনকে ফুৰিছো বিচাৰি।

নিব। শুনি সুখপালো অতিশয়।

মেজিব থাকিলে নাও আজি বাতিতেই

অধিক আনন্দ আক নাই তাতোকৰি।

সকলোৰে গ্ৰহান।}

সপ্তম দৰ্শন

বংপুৰ—প্ৰতিভাৰ কাৰেং

এটা হৃদয়িত কোঠাৰ এমূৰে আঁৰকাপোৰ পেলোৱা আছে। ভেৰী
বাজিল—লগে লগে প্ৰভিভা, নিশ্চল আৰু পাৰিষদসকলৰ লগত
সিদ্ধবাদ সোমাই আহিল। বাজনা বাজি থাকে।

প্ৰতি। মহাবাজ ! যোৱা আগবাঢ়ি
দাঙি চোৱা ঢাকনি-কাপোৰ।
দেখা পাবা তিনিটা সঁফুৰা,
তিনিৰ মাজৰ পৰা
চিনি লোৱা প্ৰকৃত সঁফুৰা।

সিদ্ধ। (ভয়ে ভয়ে গৈ আঁৰকাপোৰ তুলি দিয়ে। তিনিটা সজাই
পোৱা সঁফুৰা চকুত পৰাত ওচৰলৈ গৈ সেইবোৰ বাৰে বাৰে চায়।)

প্ৰথমতে আছে এই সোণৰ সঁফুৰা।

লিখা আছে ভাঙ—“মোক যেনে কৰিব গ্ৰহণ
সেই জ্বলে পৃথিবীৰ বহু মানৱৰ
কৰিব পাৰিব লাভ বাঞ্ছিত বতন।”

দ্বিতীয় সঁফুৰা এই ৰূপেৰে নিৰ্ম্মিত,

লিখা আছে গাভ—“মোক নিলে পাবা দান

যি পাবৰ বাবে তুমি হোৱা যোগ্যবান ।”
 সীহেৰে নিশ্চিত এই তৃতীয় সঁফুৰা
 লিখা আছে—“হেৰুৱাবা আছে যিখিনিও ।”
 দেখা পালো অপকৰণ তিনিটা সঁফুৰা,
 তিনিটাতো অজানিত সাঁথৰৰ ভাষা
 আচল কোনটো তাৰ কিদৰে জানিম ?
 প্ৰতি । এটাৰ মাজত তাৰ আছে চিত্ৰ মোৰ ।
 যদিহে বিচাৰি তুমি পোৱা সি সঁফুৰা
 ধৰি লবা লগতেই মোকো পালো বুলি ।

সিদ্ধু । বেছ ! সেয়ে হব ।

আকাশৰ দয়ালীল দেৱতাসকল ।
 কৰাহি সহায় মোক অদৃশ্য ভাবেৰে ।
 পঢ়ি চাই পুৰুষাব কৰিম বিচাৰ ।
 সোণৰ সঁফুৰা এই লিখা আছে তাত —
 “মোক ধৈৰ্য কৰিব গ্ৰহণ,
 পৃথিবীৰ বহু মানৱৰ
 কৰিব পাৰিব লাভ বাঞ্ছিত বতন ।”
 বহু ক্ৰমে বাঞ্ছা কৰে এই কপহীক ।
 দেশ-বিদেশৰ পৰা আহে দলে দলে
 কিমান বিচিত্ৰ পাত্ৰ ভীৰ্ষকাত্মী হই ;
 উপাসনা কৰে স্নেহ আহি
 মন্দিৰত পুণ্যময়ী জীৱন্ত প্ৰতিমা ।

ই তিনি সফুৰা—ইয়াৰ মাজত আছে
 দেৱীৰ বিচিত্ৰ চিত্ৰ, পূজাৰীৰ প্ৰতি
 সৌভাগ্যৰ পূৰ্ণপাত্ৰ, আশীৰ্বাদ লই।
 সেই চিত্ৰ—দেৱীৰ মুকুতি
 অসম্ভৱ ঘণনীয় সীহৰ মাজত,
 অসম্ভৱ কল্পনাই তাৰ।
 আক তই ৰূপৰ সঁফুৰা।
 নোৱাৰে থাকিব ছবি তোৰো ভিতৰত।
 তেনেকুৱা চিন্তা ৰৰা পাপ,
 তোতকৰি বহু গুণে সোণ মূল্যবান।
 সোণতোকো নীচ ধাতু ৰূপৰ বন্ধত
 স্বৰ্ণময়ী দেৱী মূৰ্ত্তি নহয় প্ৰতিষ্ঠা।
 আছে, হেনো প্ৰাগজ্যোতিষত
 প্ৰচলিত সোণৰ মোহৰ
 চিত্ৰ তাৰ ওপৰত কামাখ্যা-দেৱীৰ।
 সোণৰ সফুৰা এই ইয়াতে নিশ্চয়
 আছে সেই পুণ্য ছবি নকৰো সংশয়।
 দিয়া চাৰি, বাছি ললো এই যে সঁফুৰা।
 হে দেৱতা। মনস্কাম ৰখিবা পূৰণ।
 প্ৰতি। জোৱা চাৰি। মেলি চালে পোৱা যদি ছবি
 ভেনেহলে জানি লবা পালো কুলি মোক।

(চাৰি দিগে)

সিদ্ধু । (সঁফুৰা মেলি এখন চিত্ৰত এটা নবকঙ্কাল দেখা পাই অদ্ভুত

বিস্ময়েৰে)

ইকি—ইকি । অদ্ভুত ছলনা ।

নতু মোৰ নয়নৰ ভ্ৰম ?

মৃত-শিৰ নব-কঙ্কাল—শূন্য চকু গহবৰত ।

লিখা আছে স্মৃতিস্কল ভাষাৰে :—

“জনা নাই বাক মোক কোৱাটো কোন ?

চিকমিক কৰিলেই নহয় সোণ ।

দেখিয়ে ঢাকনি নিচিন্তি আন,

বহুতো মুখই বেচিছে প্ৰাণ ।

নাঙ্গানিলা হাস্য সোণৰ মহিমা,

মুৰুজিলা তুমি লিখাৰ ভঙ্গিমা ।

মাটিৰ দেহত লিখা সোণৰ সাৰ,

নোপোৱা ৰূপহী—এবে নমস্কাৰ ।

বিদায় ! বিদায় প্ৰতিভা !

ব্যৰ্থতাৰ মহাভাৰ তুলিলো শিৰত ।

[পাৰিষদবিলাকৰ লগত প্ৰস্থান ।

প্ৰতি । লওঁ এটি বাবলই স্বস্তিৰ নিশ্বাস ।

নিৰ্ম্মলা । টানি দিয়া ঢাকনি-কাপোৰ

আঁবত লুকাই ৰক ভাগ্যৰ সঁফুৰা ।

[প্ৰস্থান ।]

অষ্টম দৰ্শন গুৱাহাটী—জালিবাট

স্বৰ্গস্থৰ আৰু শলধৰ ।]

স্বৰ্গ । ইমানতো যদি মোৰ কথা বিশ্বাস নকৰা উপায় নাই ।
মই নিশ্চয় চকুৰে দেখিছো—পাল তৰি নাও মেলি দিয়া ।
সেই নারত বহি গৈছে বন্ধু বসন্তকুমাৰ । লগত নিৰঞ্জন ।
সেই নারত দিবাকৰ কেতিয়াও যোৱা নাই । বিশ্বাস কৰা
গোঁহাইদেও । মোৰ কথা বিশ্বাস কৰা ।

শল । সেই লাপুং দেছুরালীৰ দেদাৱৰীত স্বয়ং বৰফুকন
দেৱৰো ওলাই আহিবলৈ তত-চুৰ্ত্তি হেৰাল ।
খেঙৰটোৰ লগত বসন্তকুমাৰ যোৱা নাওখন বিচাৰি
গৈছে ।

স্বৰ্গ । বৰফুকন দেৱ পলম কৰি আহিল । নাও যে পাল
উবাই বহু দূৰ উজাই গল । এতিয়ামানে কুৰুৱা-পৰ্বতৰ
কাষ পাবগৈ পায় । কিন্তু কলে কোনে ? বৰফুকন
দেৱে শুনিলে কত ? দিবাকৰৰ লগত পহুমী
পলাই যোৱা বুলি কাৰ মুখৰ পৰা ওলাল ? কোনোবাই
তেওঁলোকক নারত যোৱা দেখিলে নেকি ? ইফালেদি
অমিয়কুমাৰ আহি বৰফুকন দেৱক কৈছে যে
দিবাকৰ—পহুমী সেই নারত নাই বুলি তেওঁ ভাটি কব
পাৰে ।

শৈল । এনে চন্দালৰ খং মই আক দেখা নাছিলো দেও । বুঢ়াৰ
পৰকিত্তি লৰিছে । এনে বিকট দেদাৱনী কটা ! কি
কাণতালমৰা চিঞৰ ! বাপৰে বাপ্ । কাণৰ কণামাকৰি
সৰে । সেই বুঢ়া ধেঙৰে কি বুলি চিঞৰিছিল শুনিবানে ?
“হেৰেই হতছিবিয়াতী লক্ষ্মীচাৰী বেটী । মোৰ
টকাবোৰ ! সোণৰ হাৰ ! হায়ৰে হায় ! মোৰ মূৰত
টাঙোন মাৰি সোপাকে নিলি । তাৰে কামৰূপীয়াৰ বুকু
ভৰালি ! ঐ জহনীতযাতী ! বিচাৰ ! বিচাৰ ! আইন !
আইন ! মোৰ নিজৰ বেটীয়ে বুকুত কামোৰ মাৰিলে ঐ !
এটকা নহয়—দুটকা নহয়—দুখলিয়ারাকৈ টকা ! হায়ৰে
হায় ! তাৰ ওপৰতো মণি-মুকুতা দুখনকৈ হীৰা—লাথ
লাথ টকা ! খালি, খালি ঐ । বাপেবৰ মূৰ খালি ।
বিচাৰ—বিচাৰ লাগে । মোৰ টকা-কড়ি সৰ্বস্ব লৈ
গৈছে—তাৰ বিচাৰ লাগে ।” কেনে শুনিলো ৰাজখোৱা ?

সুৰে । চাবাইচ গোঁহাইদেও । বুঢ়াৰ ভাওটো হুবহু অভিনয়
কৰি দেখুৱালা । লতাশীলৰ ফালৰ লৰা-ছোৱালীবোৰে
বুঢ়াক হৈ দি পাছে পাছে ‘টকা টকা’ বুলি চিঞৰি
কুৰিছে ।

শৈল । এতিয়া বন্ধু অমিয়বুমাৰ সায়স্থান হওক । বুঢ়াই তেওঁক
শুধাই ধৰে । তেওঁৰ ওপৰতো স্তম্ভেৰূপে ইয়াৰ হোৱ
ভুলিবলৈ চাব ।

সুৰে । ভাল কথা মনত পেলালা গোঁহাইদেও ! কালি এজন

বিদেশীৰ মুখত শুনিলা—বোলে সুন্দৰবনৰ ওচৰত এখন বৰ ডাঙৰ কামকলীয়া ডিঙা বুৰিছে। মালে-বস্ত্ৰে হেনো গাৰু খাই আছিল। শুনা মাত্ৰেই মোৰ বুকখন চিৰিং কৰি উঠিল। মনত পৰিল বন্ধু অমিয়কুমাৰৰ ডিঙাৰ কথা। কিন্তু কিয় সেই কথা মোৰ মনত খেলালে? কিয় এনে অমঙ্গল চিন্তা? সেই ডিঙা বন্ধু অমিয়কুমাৰৰ হবই নোৱাৰে।

শৈল। যি শুনিলা সেই কথা বন্ধু অমিয়কুমাৰক জনোৱাটো উচিত। নহয়—নেলাগে। জনোৱাটো উচিত হব জানো? শুনিবোৰে তেওঁ মনত বৰ বিষম পাব দেহি।

সুৰে। এনেকুৱা মৰমিয়াল মাসুহ বিশ্বত আৰু দ্বিতীয় জন নাই। অমিয় আৰু বসন্তৰ বিদায় লোৱা দৃশ্য কি কৰুণ! এই দুই চকুৰে চাই দৃষ্টিশক্তি সাৰ্থক কৰিছো। বসন্তই কলে—“সোণকালে উলটি আহিম নেকি বন্ধু?” অমিয়ই কলে—“কেতিয়াও নালাগে। মোৰ বাবে ক্ষতি-স্বীকাৰ কৰিব নালাগে। যিমান দিন কাৰ্য্যসিদ্ধি নহয়, সিমান দিন তাত তুমি থাকিবই লাগিব। তাৰ যেন অগ্ৰথা নকৰা। দেচুৱালীৰ খাৰৰ খতৰ বাবে যেন চিন্তা কৰি তোমাৰ প্ৰণয়-সপোন মলিন নকৰা। কেনেকৈ সেই প্ৰেমসী-ৰতন লাভ হয় তাৰ বাহিৰে আৰু আন চিন্তা নকৰিবা। টকাৰ বিষয়ে—খতৰ বিষয়ে, লাগিলে চিন্তা কৰিব তোমাৰ এই বন্ধুৱে। কথা কওঁতে দুই জনৰ চকু চলচলীয়া হ'ল।

দুয়ো মুখ ঘূৰালে। কি স্বগীয় সেই বিদায়-দৃশ্য। নাও
চকুৰ আঁৰ নহলমানে অমিয়ই নিমিষ নমবাকৈ পাৰৰ পৰা
চাই আছিল।

শৈল। মই ভাবো—গাটেই পৃথিবাকৈ অমিয়কুমাৰে ভালপায়।
মৰ্ত্যৰ সকলো জীৱলৈ তেওঁৰ অসীম ভালপোৱা। বলা,
অমিয়কুমাৰ কত আছে বিচাৰি উলিয়াওগৈ। বন্ধু
বিচ্ছেদত বৰ কাতৰ হৈ পৰিছে। এই সময়ত আমি
গৈ দুআষাৰ মিঠা কথা কৈ তেওঁক সান্ত্বনা দিয়া উচিত।
সুৰে। ঠিক কথা কৈছে, বলা গোঁহাইদেও।

[দুয়োৰো প্ৰস্থান।]

নবম দৰ্শন

প্ৰতিভাৰ কাৰেং

[সপ্তম দৰ্শনৰ দৰে। লগে লগে প্ৰতিভা নিখুলা আৰু পাবিষদসকলৰ সৈতে
দৰঙী-কঁৱৰৰ প্ৰৱেশ।]

প্ৰতি। শুনা ৰেবা দৰঙী-কঁৱৰ!

সউ ঘে দেখিছা তুমি তিনিটা সঁফুৰা

এটাৰ মাজতে তাৰ আছে চিত্ৰ মোৰ।

বাছি যদি উলিয়াব পাৰা,
 জানিবা সঠিক তুমি—
 পৰিণয় নিশ্চিত আমাৰ।
 নোৱাৰিলে উলিয়াব বাছি
 মুখেৰে নকৰি একো মন্তব্য-প্ৰকাশ
 কৰিব লাগিব তুমি তুৰন্তে প্ৰস্থান।
 দবঙী। গাভৰু! ললে মই তিনিটা শপত।
 প্ৰথম শপতমতে—
 বাছো মই কোনটো সঁফুৰা,
 সেই কথা কতো গই নকৰো প্ৰকাশ।
 দ্বিতীয় শপতমতে—
 হলে পৰাজয়,
 নকৰাওঁ বিয়া মই এই জীৱনত।
 তৃতীয় শপতমতে—
 হও যদি ব্যৰ্থ-মনোৰথ,
 তুৰন্তে কৰিম মই স্বস্থানে প্ৰস্থান।
 প্ৰতি। বিচাৰি আহিছে যেনে এই অভাগীক
 সেয়েই কৰিছে পণ তোমাৰ নিচিনা।
 দবঙী। এইবাৰ হক মোৰ সোঁভাগ্য-পৰীক্ষা।
 সোণ—ৰূপ—সীহ
 “মোক যদি লোৱা তুমি বাছি
 ঘিৰা আছে তাকো হেঁচকাৰা”।

কিয় হেকরাম ?

তুচ্ছ সীহ !

ভাব আগে হঠি লোৱা অধিক কপহ ।

কিয় দিম উচ্চ মূল্য তুচ্ছৰ কাৰণে ?

সোণৰ সঁফুৰা !

চাওঁ তোৰ মুখখনি কিনো কৰ তই ।

“মোক যেনে কৰিব গ্ৰহ—

পাব সেয়ে বাঞ্ছা যাক কৰে বহু জন।”

“বহু জন” তাৰ মানে—যত মুখজন ।”

সংখ্যা যাৰ সৰ্ব্বাধিক এই পৃথিবীত ।

নোহো মই তেনেকুৱা মূৰ্খৰ দলত ।

এইবাৰ চাওঁ তোক কপৰ সঁফুৰা !

কিনো ভাষা, কি বতৰা বাখিছ বুকুত ?

“মোক যদি লোৱা বাছনিত,

পাবা তাক যাৰ বাবে তুমি যোগ্যৱান ।”

সুন্দৰ ! চমৎকাৰ !

মনৰ জোখাবে মই পাইছো বিচাৰি ।

যোগ্যভোগ্য বস্তুক্ষৰা—শাস্ত্ৰৰ বচন,

প্ৰতিভা-লাভৰ বাবে

নিশ্চয় নিশ্চয় মই যোগ্যতম জন ।

বাছি ললো কপৰ সঁফুৰা,

পুনুৰ্বাৰ পঢ়ি চাওঁ লিখা :—

“মোক যদি লোৱা বাহনিত
পাবা তাকে যাৰ বাবে যোগ্যৱান তুমি।”
কপহী প্ৰতিভা দেৱী!
এইবাৰ তুমি বাক নহলানে মোৰ?
দিয়া, চাবি দিয়া মোক
খোলো মই কপৰ সঁফুৰা,
নিজহাতে খোলো মোৰ ভাগ্যৰ দুৱাৰ।

(চাবি লৈ সঁফুৰা খুলি ‘মুখ এজনৰ’ ছবি পাঠি বজাহত হয়।)

প্ৰতি। পালা যাক—সেয়ে মোক কৰিলে দুৰ্লভ।

দৰঙী। ইকি! অতি আচৰিত!

ছবিহে এখন মাথোঁ মুখ এজনৰ।
দেখিছো দুশাৰী কথা তাৰ তলতেই
পঢ়ি চাওঁ তাত বাক আছে কিনো লিখা।
প্ৰতিভাবে এই চিত্ৰ কিমান প্ৰভেদ,
আশা বাসনাৰ মোৰ বিপৰ্য্যাত ছবি!

“মোক ললে পাবা তুমি যোগ্য যি পাবৰ।”

হায় হায় এয়ে জানো ন্যায্য প্ৰাপ্য মোৰ?

মূৰ এটা জখা মুকথৰ

এয়ে নেকি পুৰস্কাৰ মোৰ?

ইয়াতোকো বেছি মই নোৱাৰোনে পাব?

প্ৰতি। ৰোষ-ক্ৰটি আলোচনা বিচাৰৰ সতে,

কেঁদে এক—ভিন্ন-বস্তু স্বভাৱ বিৰোধী।

দৰঙী। পতি চাওঁ লিখা :—

“কপৰ মায়া” কায়ৰ ছায়া

মন্ত্ৰৰ গুণ বিচাৰত ঘৃণ;

নাপালা ফুল কৰিলা ভুল

অহা বাটে যোৱা, নমস্কাৰ লোৱা।

ইয়াৰ পিছতো আৰু থাকিলে ইয়াত

প্ৰমাণিত হম মই মহামূৰ্খ বুলি।

অদৃষ্টিৰ পৰিহাস শিৰপাতি লই

যাওঁ মই নিৰাশ মনেৰে

হে স্তম্ভৰী। বিদায় এতিয়া।

[পাৰদৰ্শিকৰ লগত দৰঙীৰ প্ৰস্থান।]

প্ৰতি। এই দৰে বস্ত্ৰৰ শিখাত

পুৰি মৰে জাকে জাকে পতঙ্গৰ দল।

নিৰ্ম্মলা। সেয়েহে মানুহে কয়—নাই তাত ভুল

ধন আৰু পত্নীলাভ কপালেই মূল। মতঃ?

প্ৰতি। আঁৰকাপোৰখন পেলাই দি আহ নিৰ্ম্মলী! যাওঁ এতিয়া।

[কেবপাইৰ প্ৰৱেশ।]

কেব। আইদেউ।

প্ৰতি। কি সংবাদ কেবপাই কাই?

কেব। আলহীঘৰত এজন মানুহে বাটচাই আছেহি আইদেউ।

সি হেনো গুৱাহাটীৰ পৰা আহিছে। তাৰ গৰাকী

কপৰ ডেকা এজনো বোলে পাহৰিছে। অহাৰ আগতে

তেওঁ আপোনালৈ বহুতবোৰ বটা-বাহন পঠাইছে। এনে ধুনীয়া বহুমূলী উপহাৰ এই বুঢ়া বন্দীয়ে আক আগেষে দেখা পোৱা নাছিল। ধইন্ ধইন্। কটকীজনো বৰ দেখনিয়াৰ আইদেউ। কথা বতৰাবেও বৰ ভাল-মানুহ। সিয়েই যদি ইমান, তাৰ গৰাকী বা কিমান ভাল— কিমান ডাঙৰ ?

প্ৰতি। থাক, থাক কেৰপাই কাই! কটকীৰ ৰূপ-গুণ বৰা-নিষেই তই পমি গলি। বলচোন নিশ্চলী! চাওঁগৈ সেই মদনৰ দূতজন কেনেকুৱা—যাৰ এনে মনোমুগ্ধকৰ আচাৰ-ব্যৱহাৰ।

নিশ্চ। হে মদন!

তুমিয়েই হোৱা যেন বসন্তকুমাৰ।

সকলোৰে প্ৰশ্নান। ১

ঐক্যতান

তৃতীয় অঙ্ক

প্রথম দর্শন

গুরাহাটী—আলিবাট

[শ্ৰবেশ্বৰ আৰু শৈলধৰৰ প্ৰৱেশ ।]

শৈল । পলাশবাৰীৰ হাটৰ খবৰ কি ভায়া বাজখোৱা ? তাত
কিবা শুনিলানে ?

শ্ৰবে । কিয়—লাখ টকাৰ মালেবস্ত্ৰৰে অমিয়ৰ ডিঙা বুৰিছে
বুলি যিটো খবৰ ওলাইছে মই তাক উৰা-বাতৰি বুলি
নাভাবো। যিখিনি ঠাইত ডিঙা বুৰিছে—সেই ডোখৰ
ঠাই বৰ জয়াল। যোগীঘোপাৰ ওচৰতে সেই ঠাই।
পানীত সাপৰ নেপ্তৰ ছিগা ধাৰ। ডকা চাকনৈয়াৰ
কোব কি চাবা ? থকাথৈয়া কৰি নাচিবই লাগিছে।
ইয়াৰ আগতেও হেনো সেই ঠাইত ভালেমান নাও
বুৰিছে। উৰা-বাতৰি মিছা হব নোৱাৰে ভায়া। অমিয়ৰ
কপাল মন্দ।

শৈল । ধোৱা হে ধোৱা, উৰা-বাতৰিত একো বিশ্বাস নাই।
যনন্ত নাইনে আৰু তেওজ বেলি যে ব্ৰহ্মকুণ্ডৰ ওচৰত

আঠ মাইল নে দহ মাইল বহল বৰকৰ পৰ্বত এটা
লাগি থকা বুলি বাতৰি ওলাইছিল। সেই বাতৰি শুনি
সকলোৰে পেটেতে হাত ভৰি লুকাইল। গোটেইখন দেশ
যে ভাহি যায়। ভাগ্যে জানিবা—নৱগ্ৰহ মানমন্দিৰৰ
জ্যোতিষীয়া-দেউসকলে গণি-পঢ়ি তুৰন্তে প্ৰতিবাৰ কৰি
কলে—পৃথিৱীৰ কোনো নদীতেই হেনো ইমান ডাঙৰ
বৰফৰ পৰ্বত লাগি থকা সম্ভৱ নহয়। নহলে হৈছিলেই
—কি কোৱা ভায়া ? পিছে, এই উবা-বাতৰিত অৱশ্যে
চিন্তাৰ কাৰণ আছে। আমাৰ বন্ধু অমিয়কুমাৰ ইমান
ভাল যে তেওঁৰ নামৰ আগত বহুৱাবলৈ যোগ্য বিশেষণ
অভিধানত পাবলৈ টান।

সুৰে। থক বাক। সেই কথা যাবলৈ দিয়া দেও।

শৈল। জান একো কথাই যে আজি মনলৈ নাহে। কেৱল
একেটা চিন্তাই জুৰলা কৰিছে—বন্ধু অমিয়কুমাৰ ডিঙা
বুৰা কথাই।

সুৰে। ইমানতেই যেন তেওঁৰ লোকচানৰ আশু পৰে। তাকেই
ঈশ্বৰক খাটা।

শৈল। নিশ্চয়, বাজখোৱা নিশ্চয়। ঈশ্বৰে তাকেই কৰক।
সোঁ যে চন্দনমল সোশৰীৰে মূৰ্ত্তিমান দৈত্যটোৰ নিচিনাকৈ
আগতে ওলালহি।

[চন্দনমলৰ প্ৰৱেশ ।]

শৈল। কিহে চন্দন মহাজন ! পিছে, বেপাৰ-বগিজ কেমে চলিছে ?

চন্দন । সেই খবৰ মোতকৈ তোমালোকেই বেছি ভালকৈ জানা।

পিছে ছোৱালীজনীয়ে মোৰ বুকুত শাল মাৰি পলাই পত্ৰ
দিছে—সেই খবৰ জানানে ডাঙৰীয়াসকল ?

সুৰে । জানো, ভালদৰে জানো । যি পাখিৰ আশ্ৰয় কৰি
তোৰ ছোৱালীয়ে উৰা মাৰিছে—সেই পাখিৰ খনিকবজনৰ
নাম পৰ্য্যন্তও জানো ।

শৈল । চন্দন মহাজন ! তই নিজেও নাজান জানো—পাখি
নগজালৈকে চৰাই-পোৱালিয়ে চকু মুদি টোপ খাই থাকে।
পাখি গজে—ভুকং কৰি উৰাও মাৰে ।

চন্দন । সেই পাখিৰ হতশ্ৰী হওক ।

সুৰে । শগুনৰ শাওত বুঢ়া গৰু নমৰে, চন্দন !

চন্দন । মোৰ তেজ-মাংস লৈ জন্ম লোৱা ছোৱালী—তায়েই
শেষত এইপাট ৰামটাঙোন বহুৱাব লাগেনে ? মোৰ ঘেন
বুকুৰ হাড়-মঙহবোৰ জ্বলি যাবলৈ ধৰিছে ।

সুৰে । ৰবি লাপুং ! তোৰনো বুঢ়া হাড়ত জ্বলিবলৈ কি আছে ?
পচা যুগে-ধৰা হাড় । পুৰিবলৈ তাত যে জুই নেলাগে ।

চন্দন । মোৰ ছোৱালী ! তায়ো বাক ইমান নিমখ-হাৰাণী কৰিব
লাগেনে ? মোৰ তেজৰে তাই জন্ম লোৱা নাছিলনে ?

সুৰে । তোৰ তেজ আৰু তাইৰ তেজ—স্বৰ্গ-মৰ্ত্যৰ ব্যৱধান বুঢ়া !
কলী গাই আৰু হাতী-দাঁতৰ ঘেনে ব্যৱধান, ঠিক সিমানেই।
বুইছ ন ঠিক ঘেন কলা এঙাৰ আৰু বগা গাৰীৰ। বাক,
সেই কথা এৰ। অমিয়ৰ ঘে ডিঙা বুৰি তেওৰ যথা

সৰ্ববস্তু তললৈ গৈছে সেই কথা তই কববাত শুনিছ
নেকি ?

চন্দন। নকবা আৰু কপালৰ ফেৰ ডাঙৰীয়া ! মোক আৰু
এটা গলগ্ৰহে পাইছে। ডিঙাতো ডুবিছেই—হতত্ৰীহোৱা
অমিয়কুমাৰো ডুবিছে। তাৰ আৰু মানুহৰ সমাজত মুখ
দেখুৱাবলৈ সাধ্য আছেনে ? কটা হতত্ৰীহোৱা বাটৰ
ভিখাৰী কববাৰ ! মোৰ গোলাৰ মুখতে থিয় হৈ বৰ কথা
মাতিছিলি নহয় ? এতিয়া কেনে ? এইখন খত—মোৰ
চোলাৰ মোনাতে আছে। পঢ়ি চোৱা ডাঙৰীয়া ! মোক
সি বেটাই গালি পাৰে—সুতৰোৰ দেছুৱালী বুলি। দাতা-
কৰ্ণ কামৰূপী। মানুহক বিমা-সুতলৈ ধাৰ মেলি বৰ
বাহাদুৰি চেলাইছিলি ? এইবাৰ নেপাইছোনে ? দিম নহয়
মজাপালি বুঢ়া বাপেৰে। এইখন খতখন পঢ়াচোন
ডাঙৰকৈ।

শুৰে। (খত পঢ়ি) যদি নিৰ্দিষ্ট দিনত ধাৰ মাৰিব নোৱাৰে
, তেন্তে তই তেওঁৰ গাৰ পৰা আধা সেৰ মাংস কাটি লব
পাৰিবি। সঁচাই নেকি ? ইয়াৰ পৰানো তোৰ কি লাভ
হব চন্দনমল ?

চন্দন। বৰশীৰ টোপ ! মাছ ধৰা বৰশীৰ টোপ ! সেই মাংসেৰে
বৰশীত টোপ দি মই মাছ ধৰিম। বুইছা ? আন লাভ নহলেও
ধাৰ আদায় কৰা হব। সি মোক কম অপমান কৰা নাই। মোৰ
প্ৰায় পঞ্চাচ লাখ মোহৰ সি লোকচান-পেলাইছে। আৰু

সেই লোকচান দেখি সি দাঁত উলিয়াই হাঁহিছে। সি মোৰ বন্ধুবোৰক শত্ৰু কৰি তুলিছে। শত্ৰুবোৰক উচটাই মোৰ বিৰুদ্ধে লগাই দিছে। কিয় ? জাতিত মই দেছুরালী। সেয়েই মোৰ দোষ। কিয়হে বাপু ? দেছুরালীৰ জানো চকু নাই ? নাক নাই ? দেছুরালীৰ হাত নাই ? ঙ্গৰি নাই ? মুখ নাই ? কাণ নাই ? পেট নাই ? শৰীৰ নাই ? স্নেহ নাই ? দুখ নাই ? স্নেহ নাই ? মমতা নাই ? তোমালোকৰ নিচিনাকৈ তাৰ ভোক নেলাগেনে ? পিয়াহ নেলাগেনে ? যি অস্ত্ৰই তোমালোকক কাটে, সেই একে অস্ত্ৰই তাক নেকাটেনে ? যি জ্বাৰত তোমালোকৰ হাড় থক থক কৰি কঁপে, সেই জ্বাৰে দেছুরালীৰ হাড়ত কঁপনি নোতোলেনে ? যি জ্বহত তোমালোকে চাটিফুটি কৰা, সেই জ্বহে তাকো নেভাজেনে ? আমাৰ গাঁত যদি কাঁইটেবে বিকি দিয়া, তেন্তে তেজ নোলাবনে ? কাঁইকুটি দিলে নেহাহিমনে ? যদি বিহ খুৱা তেন্তে আমি নমৰিমনে ? তোমালোকে যদি আমাৰ অনিষ্ট কৰা, আমি তাৰ পোটক নুতুলিমনে ? আন সকলো কথাতে যদি তোমালোকৰ লগত মিল থাকে তেন্তে এই কথাতো থাকিব লাগিব। কোনো দেছুরালীয়ে যদি কোনো কামৰূপীৰ অপকাৰ কৰে তেন্তে তোমালোকে তাৰ লগত কেনে ব্যৱহাৰ কৰিব ? প্ৰতিশোধ নলবানে ? ঠিক তেনেকৈয়ে যদি কোনো কাম-ৰূপীয়ে দেছুরালীৰ অজ্ঞায় কৰে সি তাক তাৰ প্ৰাপ্য

নিদিব কিয় ? যি শিক্ষা তোমালোকৰ পৰা লাভ কৰিছো
তাভকৈ বহুত বেছি শিক্ষা তোমালোকক দিম । বুজিছা ?
সুবে । এই পাপিষ্ঠৰ কথা শুনাও মহাপাপ । আমি যাওঁ, ব'লা
বন্ধু !

শ্ৰেণী । বলা, সোৱা তাৰ দেশা-ভাই এজন আহিছেই । আমি
বন্ধু অমিয়কুমাৰৰ ঘৰলৈ যাওঁ । আহিলো মহাজন !

[দুয়োৰো প্ৰস্থান । টোডবমলৰ প্ৰৱেশ ।]

চন্দন । খবৰ, কি টোডবমল ? কোনোবা ফালৰ পৰা কিবা
খবৰ পালিনে ? মোৰ ছোৱালীৰ খবৰ ?

টোডব । নাই দাদা, নাই । বহু ঠাইলৈ গৈ বিচাৰিলো, কিন্তু
কতো একো শুংসূত্ৰ পোৱা নগল ।

চন্দন । মোৰ দুৰ্দ্ধপাল টোডবমল ! ভয়ঙ্কৰ দুৰ্দ্ধপাল । তাইৰ
লগতে গোলকুণ্ডাৰ এখন দামী হীৰা গল—দাম পাৰিছিল
দুহেজাৰ মোহৰ । ইয়াৰ আগতে কোনো দিনে মোক এনে
কুগ্ৰহে পোৱা নাছিল । কোনো দিনেই আমাৰ জাতিৰ
মূৰত এনে অভিসম্পাত হোৱা নাছিল । হীৰাখনৰ দাম
আছিল নগদ দুহেজাৰ । তাৰ লগতে বহু মূল্যবান
মুকুতা জহবৎ । তাভকৈ যদি হীৰা-মুকুতাবোৰ কাণত
জুজি তায়েই মোৰ ভৰিত পৰি মৰি গলহেভেন । সিও
ভাল আছিল টোডবমল ! সিও ভাল আছিল । মণি-
মুকুতাবোৰ কাঢ়ি বাধি তাইকেই যদি খৰি দিব পাৰিলো-
হেভেন । তাই জহনীত-বাৰী বেটীয়ে মোৰ দুৰ্দ্ধপ টোডোৱা

মাৰি গল। একেলগে কমসোপা ধন-সোণ গলনে ? কোন জনমত মই সেইবোৰ আকৌ ষটিম ? তদুপৰি লোকচানৰ ওপৰতে লোকচান। চুব কৰি ইমানসোপা ধন-সম্পত্তি নিলে। পুনৰ সেই চুৰনীক বিচাৰ-খোচাৰ কৰোতেও কমসোপা গলনে ? তথাপি তাইৰ কোনো পাট্টা নোলাল—
—কতো একো ধবৰ নোলালো। মোৰ কান্ধৰ ওপৰত উঠি তহঁতে বেছ মজা চাইছ নহয়নে ? কাৰো চকুত এটোপা পানী নাই ? কেৱল মইহে বুকু-ধাকুৰি কাৰ্দ্দ মৰিছো।
টোডৰ। নহয় দাদা ! কেৱল ভোমাৰহে এনে হৈছেনে ? আন মানুহৰো এনে সৰ্বনাশ নোহোৱাকৈ থকা নাই। সেই যে শূনি আহিলো অমিয়কুমাৰ—

চন্দন। কি অ' কি ? কচোন তাৰ কথা কি শূনি-আহিলি ?
টোডৰ। সিংহলৰ পৰা তেওঁৰ কেইবাখনো নাও আহিছিল—
বহুত দাস দাসী মালবস্তু বোজাই লৈ। পিছে, যোগী-
ষোপাৰ ওচৰতে—

চন্দন। আঃ ! ভগৱান ! তেন্তে তুমি আছা। তুমি নিশ্চয় আছা।
কিন্তু সঁচানে ? এই ধবৰ সঁচানে অ' ?
টোডৰ। কেইজনমান নাৱৰীয়াৰ মুখত এই ধবৰ শূনিলো।
সিহঁতো হেনো সেই নাৱতে আছিল। কোনোমতে জীউ-
কেইটা বন্ধা পৰিছে।

চন্দন। আঃ বন্ধা ! তোৰ মুখত ফুল-চন্দন পৰক টোডৰমল !
কেহু ! এই ধবৰ শূনিলি কত ?

টোডৰ। সোণাপুৰৰ হাটত শুনিলো দাদা। আৰু শুনিলো
তাতো হেনো তোমাৰ জীয়েৰ এনিশা আছিল। সেই
ৰাতিতে কিমান খৰচ কৰিলে জানা? আশী মোহৰ?

চন্দন। স্বা! বোলো কৰ কি? এই কথাৰে তই মোৰ বুকুত
এপাত শেল বহুৱাই দিলি টোডৰমল! আশী মোহৰ?
একে ৰাতিতে খৰচ কৰিছে আশী মোহৰ? বাপ্ৰে
বাপ্! আশী মোহৰ! উঃ হাবামজাদৌৰে মোক
টঙনিয়াই মাৰিলে ঐ, টঙনিয়াই মাৰিলে! সেই আশী
মোহৰ আৰু কেতিয়াবা ঘূৰাই পামনে? হায় ৰে হায়!

টোডৰ। অমিয়ৰ ঘিমানবোৰ পাওনাদাৰ আছিল সকলোবোৰ
আহি একেলগে হাজিৰ। মন্ত এজাক—একেবাৰে।
সিহঁতে কৈছে—এইবাৰ হেনো অমিয়ই বন্ধা নাপায়।
টেটুটলৈকে ধাৰ কৰা মজা দিব।

চন্দন! বাঃ বাঃ টোডৰমল। এই খবৰ শুনি বৰ সুখ পালো।
তাৰ সৰ্বনাশ হক। সি জহন্নামে যাওক। ভেটিত তাৰ
তিতা লাও গজক। ময়ো তাক এইবাৰ শুদাই নেৰিছো।
ভাল যুতীয়া বাপেকে দিম মজাপালি। বাঃ, টোডৰমল!
সুখী হলো। এই খবৰ শুনি বৰ সুখী হলো।

টোডৰ। এজনে মোক এটা বাখৰপতোৱা আঙঠি দেখুৱালে।
দাদা, তোমাৰ জীয়েৰে তাক সেই আঙঠিটো দি এটা
বান্দৰ কিনি লৈ গৈছে।

চন্দন। মৰক—সেই মোৰ জহনীত-যাতী ছোৱালী। উঃ

টোডৰমল। এই খবৰ শুনি বৰ আঘাত পালো।
সেইটো নিশ্চয় মোৰ মিনাকৰা আঙঠীটোৱে হব। বিষ়াৰ
আগতে মোৰ যোখাই মোক সেইটো দিছিল। উমানন্দৰ
গোটেইবোৰ ছলু-বান্দৰ দিলেও মই সেই আঙঠিটো
নিদিলোহেতেন। বুজিছ ?

টোডৰ। অমিয়কুমাৰ হলে এইবাৰ গল—নিগমে তললৈ
গল দাদা।

চন্দন। জবৰৰ কথা কৈছ তই, টোডৰমল। জবৰৰ কথা। এই
খবৰৰ দাম লাখ টকা। তই এতিয়া যা। বৰফুকনৰ
বিচাৰ-চ'ৰাৰ কোনো বিষয়াক হাত কৰি সকলো ঠিকঠাক
কৰি ৰাখগৈ। দুসপ্তাহ আগৰ পৰাই তৈয়াৰ হোৱা যাওক।
কি কৰ ? নিৰ্দিষ্ট দিনত যদি অমিয়ই খাব মাৰিব নোৱাৰে,
তেন্তে তাৰ গাৰ মাংস কাটি লম। নিশ্চয় লম। মোৰ
নাম চন্দনমল। মই দেখুৱালী। এবাৰ যদি গুৱাহাটীৰ পৰা
তাৰ ভাত তুলিব পাৰো তেন্তে কাৰবাৰত মোক কোনে
পায় ? অহ, বঢ়িয়া। টোডৰমল ! যা। মোক আকৌ
লগ ধৰিবিহি। বুজিছ ? গুৱেন্থৰ-ঘাটৰ ওচৰতে মই
থাকিম। তাতে লগ পাবি। যা, বেগাই যা।

[দৃশ্যবো প্ৰস্থান।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

প্ৰতিভাৰ কাৰেং—সুসজ্জিত কক্ষ

[বসন্তবুমাৰ নিবন্ধন, প্ৰতিভা নিশ্চল আদিৰ প্ৰৱেশ।]

প্ৰতি । সৰ্বনয় অমুৰোধ নিবেদন মোৰ—

তুই বা এদিন আৰু ৰোৱা ধৈৰ্য্য ধৰি
অনৰ্থক লৰালৰি নাই প্ৰয়োজন।

অঙ্গীকাৰ মতে তুমি—হলে লক্ষ্যভ্ৰষ্ট
যাবই লাগিব গুচি এৰি এই ঠাই।
ভয় হয়—হেৰুৱাও কিজানি তোমাক,
কিজানি বঞ্চিতা হওঁ বিনা-অপবাধে
চৰণ-সেৱাৰ পৰা দেৱতাৰ মোৰ।

সেইবাবে মিনতিৰে জনাও প্ৰাৰ্থনা—

ভাগ্যপৰীক্ষাত তুমি নমাৰ আগতে

এমাহ, দুমাহ আৰু নতু বহুদিন

ৰোৱা মোৰ পূজনীয় অতিথি-স্বৰূপে।

ভাবো মই মনে মনে—কই দিওঁ বুলি

কোনটো সঁফুৰা ললে পাবা তুমি মোক

কিন্তু, দেউতাৰ অতি স্নকঠোৰ পণ—
 প্ৰাণাস্থেও তাক মই পালিব লাগিব
 সঙ্কেতো নোৱাৰো দিব—পিতৃৰ নিষেধ
 সত্যনাশ, ধৰ্ম্মনাশ নোৱাৰো কৰিব।
 আজি হায় মোৰ প্ৰতি নিৰ্ম্মম নিয়তি।
 দীৰ্ঘ হক প্ৰিয়তম! মিলন আমাৰ
 ভাগ্য-পৰীক্ষাৰ ক্ষণ য'ক পাছুৱাই।

বসন্ত। এক প্ৰাণে এক ধ্যানে আৰাধি তোমাক
 পৰীক্ষাৰ বাবে মই আহিছো ওলাই,
 হব পাৰে পলমত অমথ্য বিঘিনি।
 পৰীক্ষা কৰিব দিয়া ভাগ্য কেনেকুৱা,
 থিয় দিছো এবে মই সংশয়-সাকোত।

প্ৰতি। সংশয়-সাকোত উঠি প্ৰাণৰ দায়ত
 কৰে নৰে নানাবিধ বাক্য উচ্চাৰণ,
 নাথাকে কদাপি তাত অন্তৰৰ যোগ।
 কোৱা ভেনে হে বসন্ত! কিমান ছলনা
 ৰাখিছা মিহলি কৰি তোমাৰ প্ৰেমত।

বসন্ত। নোহে দেৱী! তিল পৰিমাণো,
 সংশয় ভয়ত মাথোঁ বাক্যহীন মই।
 তুমি যদি কোৱা সত্য কৰি
 দিম বুলি প্ৰাণ-দান হিয়া-দান স্নেহ,
 তেন্তে ময়ো কম আজি সত্য কথা মোৰ।

প্ৰতি। মই মোৰ সত্য কথা কইছো আগতে।

তোমাতেই সপি দিছো মই মোৰ ভাৱ

মই গুচি সঁচাকৈয়ে হলো তুমিময়।

জনোৱা তোমাৰে সত্য—হবা দীৰ্ঘজীৱী।

সিন্ত। জানো মাথোঁ এটা সত্য মনে-বাক্যে মই

সেয়ে মোৰ ভালপোৱা—তোমাৰে প্ৰণয়,

পৃথিৱীত আৰু মোৰ আন সত্য নাই।

নামানে' যে মনে—বলা, দিয়া দেখুৱাই

সৌভাগ্য-পৰীক্ষা কৰো ততালিকে মই

সাধনাৰ জয়লক্ষ্মী লওঁ উলিয়াই।

প্ৰতি। (আঁৰ কাপোৰ দাঙি দি)—

যোৱা তেনে চাই লোৱা তিনিটা সঁকুৰা

এটাৰ মাজত তাৰে বন্দিনী প্ৰতিভা ;

ভালপোৱা যদি মোক উলিয়া বিচাৰি।

নিশ্ৰুণী ! আহ তইতো আগবাঢ়ি।

ভাগ্যৰ পৰীক্ষা এই হোৱা আগতেই

বই ধক ধাৰাসাৰে সজীত-যমুনা।

(বেপখাত বাজনা বাজি থাকে।)

হয় যদি পৰাজয় ভাগ্য-বিপৰ্য্যয়

সজীতৰ তালতেই তুমি মোৰ প্ৰিয় !

মৰালৰ দৰে হবা সুৰতে বিলীন ;

নতুবা মিলিবা মোৰ অশ্রু-সলিলত।

ছি, ছি ! কিয় এই অলীক-ভাৱনা ?
 জয় জয় ! সুনিশ্চিত তোমাবেই জয় ।
 বিপুল-জয়ৰ এই সঙ্গীতৰ সূৰে
 বিজয়ী-মুকুট-পিন্ধা নৃপতিক যেন
 ভক্ত প্রজাবৃন্দ সম জনাব বন্দনা ।
 শুনা সেয়া—তুমি আজি দিগ্বিজয়ী বীৰ
 ছন্দে ছন্দে নৃত্যভঞ্জে সঙ্গীতৰ সূৰে
 সপোন-ৰজাৰ যাত্ৰী দৰাৰ কাণত
 ঘনে ঘনে তোমাবেই দিয়ে জয়ধ্বনি ।
 যোৱা, যোৱা আগবাঢ়ি বিজয় গৰ্বেৰে
 জীৱন-সঙ্গিনী পাবা হোমৰ কাষত ।
 যোৱা, যোৱা হে মোহন !
 প্ৰেম যদি সত্য হয়
 'সত্য হয় অন্তৰৰ কামনা আমাৰ,
 হৰংমু ভজ কৰি বিদেহ-সভাত
 যিবাদৰে বামচন্দ্ৰে লভিলে সীতাক
 সেইদৰে প্ৰিয়তম ! তুমিও নিশ্চিত
 পিন্ধিবা বিজয় মালা তোমাৰ শ্বিৰত ।
 কল্পিত বন্ধেৰে তুমি যোৱা হে সুন্দৰ !
 মন দিয়া, মন দিয়া ভাগ্যৰ লগত ।
 তাতোকৈ বেছিকৈ কঁপি কঁপি মই
 অনিমেৰ নহ্নৰেৰে চাওঁ তোমালৈ ।

নেপথ্যত।

—গীত—

আনলে মোৰ পূৰ্ণ গৃহ, স্বৰ্গাবে কি বীণাধ্বনি;
 কন্দৰে মোৰ আচমিতে উথলে সুৰ-তৰঙ্গিনী!
 উৎসবে মোৰ আলোকিত দীপায়লী সুসজ্জিত
 কোমুদী-আধুত চিত্তে মুক্তৰে কি কুমুদিনী!
 অন্তৰ শিহৰি উঠে হৰষৰ উৎস ফুটে,
 মন্দাৰ সুগন্ধ বহে, নামে স্বৰ্গ-মন্দাকিনী

বসন্ত। বাহিৰৰ আড়ম্বৰ নিতান্ত অসাৰ।
 দেহাত যদিও ভাল সোণৰ হৰিণা
 ভিতৰত আছে তাৰ মায়্যৰ ছলনা।
 অলঙ্কাৰ-প্ৰসাধন বেছি যাৰ গাত
 সেয়েই কপহী বুলি হয় সুবিখ্যাত,
 আভৰণহীন কপে নাপায় আদৰ।
 কিন্তু আচলতে হলে কৰিলে বিচাৰ—
 অলঙ্কাৰ-প্ৰসাধন নহলেও যাৰ
 বিকশিত পৰিপূৰ্ণ দেহৰ মাধুৰ্য্য
 সেই যুৱতীহে মাৰ্খে। প্ৰকৃত কপহী।
 লীলা-ছন্দে স্বৰ্ণময়ী নাগিনীৰ দৰে
 বায়ুৰ কোলাত দোলে কৃষ্ণ কেশদাম,
 কিন্তু যদি ধাব কৰা আনৰ-চুলিৰে
 নিজৰ ধোপাত গুজি কৰে কপসজ্জা।

বাহিৰত ৰং চং ভিতৰ ফোপোলা।
 বাহিৰৰ সমুজ্জ্বল আভৰণ চাই
 যুগে যুগে পৃথিবীত ঠগিছে মানুহ;
 পোৱা নাই সত্য বস্তু ভিতৰত থকা।
 সেইদেখি তুমি সোণ! খাছ-গুৰুপাক
 নোৱাৰা ঠগিব মোক ভিৰবিৰ কৰি,
 হাঁহি হাঁহি প্ৰত্যাখ্যান কৰিলো তোমাক।
 আৰু ৰূপ! মানুহৰ হাতে হাতে তুমি'
 নিতে নিতে পৃথিবীত হুইছা মলিন,
 তুমিও দূৰে পৰা লোৱা নমস্কাৰ।
 তুমি সীহ! ক'লা সাহ! অতি তুচ্ছ সীহ!
 কৰা নাই মানুহক প্ৰভাৱিত তুমি,
 দিয়া নাই কাকো কতো কমট অকাৰণ।
 নাই বাক্য-আড়ম্বৰ, নাজানা বঞ্চনা
 মলিন সুদীন তুমি সহজ সবল
 তোমাকেই ভক্তিভাৱে কৰিলো গ্ৰহণ।
 জয় হক মোৰ চাবি দিয়া মোক।

প্ৰতিভা। (স্বগত) হৃদয়! ধৈৰ্য্য ধৰ

আনন্দত নহবি উতলা। প্ৰতিভা!

কৰুণা-আশীষে প্ৰাণ পৰিপূৰ্ণ তোৰ। (চাবি দিয়ে)

বসন্ত। (সহুৰা মেলি ভিতৰত প্ৰতিভাৰ হাবি দেখি)—

ইকি! সঁচাকৈয়ে ভগৱানে কৰিছে কৰুণা!

চকু যদি সঁচা হয় মোৰ
 ধন্য হল আজি মোৰ দৃষ্টি নয়নৰ।
 প্ৰতিভা! প্ৰতিভাৰ চিত্ৰ ইয়ে।
 কোন দেৱশিল্পী? কোন বিশ্বকৰ্ম্মা?
 তুলিবে আঁকিলে দিবা মোহিনী-প্ৰতিমা?
 লৰিছে লৰিছে সউ পিৰিকটি দুটি
 অপ্ৰকাশ ভাষা তাত হইছে প্ৰকাশ।
 ডালিমীয়া গুঁঠ দুটি, সুৰভি-নিশ্বাস,
 মেঘালী চুলিত সউ নাচিছে তৰঙ্গ,
 বিচাৰে গ্ৰাসিব যত পুৰুষ পতঙ্গ।
 আক এই চকু দুটি হৰিণী নয়ন
 চাওঁ বাক কিবা দৰে দিবা জ্যোতি তাৰ?
 ইকি! কি কৰিছো মই—
 হাঁহাৰ ৰূপতে হলো ইমান আকুল?
 ছায়া যাৰ ইটো, সমুখতে
 আছে তাৰ কায়া
 চোৱা নাই এতিয়াও ঘূৰি সিজনাক?
 এয়া লিখা আছে বাণী—
 পঢ়ো বাক, ইয়াতেই মিলিব গুণাৰ্থ।

নেহেথিলা সোণৰ হৰিণা,
 এৰি দিলা ৰূপৰ ছলনা।

আচলকে পালা ৰাখিবা লগত
 আনৰ ভাবনা নানিবা মনত।
 ইয়াকেই পাই পোৱা যদি ভাল—
 ভাগ্যৱান তুমি, নাই আত্মকাল।
 হল আজি, লাভ হৃদয়ৰ বাণী,
 চুমা এটি দিয়া বুকুতই টানি।”

সহজ সবল ভাষা, ধন্য হলো মই।
 অনুমতি দিয়া প্ৰিয়তমা!
 বুকুভৰা প্ৰেম লই আহিছো লৱৰি
 কৰিছো তোমাক দান—দিয়া প্ৰতিদান।
 জয়ী হলো ৰণ,
 পুৰস্কাৰ দুয়োজনে কৰিম গ্ৰহণ।
 সাক্ষী দেৱগণ—
 সাক্ষী এই সমজুৱা জন।
 কিন্তু কিয় এতিয়াও প্ৰিয়ে!
 অবুজ মনত মোৰ জাগিছে সংশয়?
 চাই আছো মুখ-নেত্ৰে সঁফুৰাৰ ফালে
 সঁচাকৈয়ে বাক মোৰ হল নেকি জয়?
 কোৱা, নিজ মুখে তুমি কোৱা প্ৰিয়তমে!
 নহলে যে মনে মোৰ নাশাও প্ৰত্যয়।
 প্ৰতি। মোক তুমি প্ৰিয়তম! দেখিছা আগতে
 কিহেঁবে গঠিত মই বুজিছা স্বৰূপ,

নাই আৰু অলপোকে অভিলাষ মোৰ
 কোনো দিনে ইয়াতোকে বৰ হবলই।
 তথাপিতো, ইচ্ছা যদি কৰা তুমি প্ৰিয় !
 হম মই বৃহত্ত্বাৰ্হণে আৰু বেছি বৰ,
 অধিক ৰূপেৰে আৰু হম ৰূপৱতী।
 তুমি যদি প্ৰিয়তম ! কৰা অভিলাষ—
 লক্ষগুণে আৰু বেছি সাজিম ৰূপহী,
 লক্ষগুণে হম মই ঐশ্বৰ্য্যশালিনী।
 তোমাৰ তৃপ্তিৰ হেতু জানিবা নিশ্চয়,
 ৰূপে-গুণে কাম-মনে সতীত্ব নিষ্ঠাত
 হম মই জগতৰ অধিতায়ী নাবী।

নিজৈ মই নোহো একো, শূন্য সুবিপুল
 মই যি সেয়ে মূল্য মোৰ—অতি তুচ্ছ মই,
 ইয়াৰ অধিক মূল্য, সৌন্দৰ্য্য ঐশ্বৰ্য্য,
 কোনো দিনে কেতিয়াও নাছিলো বিচৰা।
 শিক্ষা নাই, দীক্ষা নাই, নাই একো মোৰ,
 নাজানো আচাৰ-বিধি, গুণহীন অতি,
 স্বৰ্ণ মই, জ্ঞানহীন অৰোধ বালিকা।
 আছে হলে অন্তৰত এইখিনি আশা—
 পাব হোৱা নাই মোৰ শিক্ষাৰ বয়স;
 আছে আৰু অন্তৰত এইখিনি আশা—
 বোধকৰো একেবাৰে নোহো বুদ্ধিহীন।

তাতোকই আছে মোর আক বর আশা—
 নিজকেই চরণত সপিম তোমাক,
 হম মই তোমাবেই অভিকচিমতে।
 মানিম তোমাক গুরু ইষ্টদের মোর,
 মই দাসী, তুমি প্রভু, তুমি মোর বজা,
 তুমি মোর এক মাত্র হৃদয়-দেবতা।
 আক এই পৃথিবীত আছে যিবা মোর
 আজি হস্তে হল নাথ। সকলো তোমার।
 আজি মই ই গৃহর আছিলো গৰাকী
 দাস দাসী, অনুচর আছে যতমানে
 সকলোৰে বাণী মই, পালিছে আদেশ।
 কিন্তু প্রিয়তম। এই মুহূর্তর পরা
 এই ঘর, দাস-দাসী, নিজে মই বাণী,
 সকলো তোমার হল আদেশ-অধীন;
 হলা তুমি একমাত্র বাজবাজেশ্বর।
 সকলোবোরকে মোর—ধন, জন, মান
 সভক্তিরে সপি দিলো তোমার পদত।
 লোরা আক, দিলো এই আঙঠি লগতে
 আজীবনে হক তব জীবন-লগবী।
 কিন্তু যেম প্রিয়তম! হোরা সারধান—
 কেতিয়াবা কিবাদবে হেবালে আঙঠি,
 বড় তুমি কবা যদি আন কাকো দান,

লগে লগে হব তব ভাগ্য অৱসান,
 সহিব লাগিব বহু তিৰস্কাৰ মোৰ।
 বসন্ত। নিৰ্বাক কবিলা মোক অমৃত-ভাষিণী !
 শিবে শিবে বই গল তেজৰ প্ৰৱাহ,
 সেই তেজে দিব ভাষা, উত্তৰ তোমাক।
 অন্তৰত ঘনঘোৰ উঠে কলবৰ—
 আনন্দতে ভাষাহীন, বাক্যহীন মই।
 পৰিপূৰ্ণ আনন্দত—বিস্ময়তে অতি
 মনৰ উল্লাস মোৰ নহয় প্ৰকাশ।
 আঙঠি—আঙঠি মই ত্যজিম যিদিনা—
 জ্ঞানিবা সঠিক প্ৰিয়ে ! তাৰ আগতেই
 হইছে জঁৱন অন্ত এই বসন্তৰ।

নিৰ্ম্মলা। বাইদেউ। ভিনিহিদেউ ! দুই জনে শুনা। এই বাৰ
 আমাৰ কথা কবলৈ পাল পৰিছে। নীৰৱ হৈ, ইমান-
 পৰে চাই আছিলো। আমাৰ সকলোৰে মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ
 হৈছে। আনন্দত অন্তৰ উপচি পৰিছে। তোমালোক
 দুই জনৰে কুশল হওক। হৰ-গৌৰীয়ে বসতি কৰক।

নিৰঞ্জন। দাদা বসন্তকুমাৰ ! দেৱী প্ৰতিভা নবৌ ! তোমালোক
 দুই জনৰে জঁৱন সুন্দৰ হওক। মধুময় হওক ! দুইবো
 মনৰ/আশা পূৰ্ণ হওক। অৱশ্যে আমাৰ দ্বাৰা তোমা-
 লোকৰ আশা সুপূৰ্ণ। কিন্তু এটা কথা কৈ থওঁ—
 যিদিনা তোমালোক দুই জনৰে বিয়া পাড়িবা, সেই

দিনাই সেই শুভ ক্ষণতে ময়ো বিয়াৰ পানী গাত ঢালিম ।

বসন্ত । কইনা যদি পোৱা বন্ধু মনৰ জাখাৰে

ধৰি থকা, আছে মোৰ পূৰ্ণ সমৰ্থন ;

অন্তৰৰ পৰা মই হম আনন্দিত ।

নিশ্চল । তোমাৰ কথা শুনি কৃতার্থ হলো দাদা । ধন্যবাদ গ্ৰহণ

কৰিবা । মোৰ কইনা যাগাব কাৰ দিয়াৰ ভাৰ তোমাৰ

ওপৰতেই । মোৰো তোমাৰ নিচিনাই তীক্ষ্ণ দৃষ্টি । তোমাৰ

দৃষ্টি পৰিল গৃহ-বাণীৰ ওপৰত । ময়ো চকু দিলো তেওঁৰ

ভগিনীসমা সহচৰীটোক । তুমি ভালপালো তেওঁক, ময়ো

ভালপালো এওঁক । পলম অসহ্য হল । আমাৰ ভিতৰত

কথা-বতৰা চলিল । অৱশ্যে তোমাৰ ভাগ্য আছিল—

সাহৰ সঁফুৰাৰ ভিতৰত আৰু আমাৰ ভাগ্য আছিল

তোমাৰ বাছনিৰ ওপৰতেই । এই শ্রীমতীয়ে মোক কথা

দি থৈছেই—যদি তোমাৰ জয় হয়, তেন্তে কথাই নাই ।

তেওঁ কেচা কল কাটি মোৰ লগত হোমৰ গুৰিত বহিবলৈ

মান্তি ।

বসন্ত-প্ৰতিভা যেনে হল বিকশিত,

শুদ্ধ মনে অনুমতি দিয়া দুয়োজনে,

নিৰঞ্জন-নিশ্চলো হক পৰিণীত ।

প্ৰতিভা । হয়নে অ' নিশ্চলী ?

নিশ্চল । 'সঁচা বাইদেউ ! কি কৰিম ? নবোপানী হৈ লাগিল ।

এবাৰ নোৱাৰি সম্মতি দিলো ।

বসন্ত। এই কথাৰতো লবচৰ নহব নিৰঞ্জন ?

নিৰঞ্জন। বাগত আলোড়িত শ্ৰীবিম্বটো। এনে কথাও হব
পাবেনে ?

দাদা। তুমি শুনা—

লবে যদি হিমাচল নলবে প্ৰতিজ্ঞা—

বসন্ত। পৰম আনন্দ পালো শুনি এই কথা।

একে বভাতেই হব দুয়োখন বিয়া,

এই পৰিণয়ে ভাই।

উচৰৰ আনন্দ আমাৰ

বহুগুণে বঢ়াব নিশ্চয়।

নিৰঞ্জন। কাৰ আনন্দ বেছি হয় দেখা যাব।

আঁহা বাথো পণ—হাজাৰ মোহৰ।

নিশ্চয়। ই যে জুৱা-খেলা।

নিৰঞ্জন। জুৱা-খেলা নহয় নিশ্চয়। জনা আছে—আমিয়েই
ঘাটিৰ লাগিব। ভয় নাই, বেছি টকাৰ বাজি নহয়।

কৰপাইৰ প্ৰৱেশ।

কৰপাই। আইদেউ। গুৱাহাটীৰ পৰা কেইবা ঘোৰা আনহী
আহিছে। এগৰাকী বুঢ়া, এজন ডেকা, লগত এজনী
দীপলিপ গাভৰু। তওঁলোকে বোপা-দেউতাক লগ
লাবলৈ বিচাৰিছে। বৰ জৰুৰী কামত আহিছে হেনো।

প্ৰতি। তওঁলোকক বহিবলৈ দিয়া হৈছেনে ?

কেব। হয় আইদেউ! দিয়া হৈছে। তেওঁলোকক ইয়ালৈকে
মাতিম নেকি ?

বসন্ত। বলা প্রতিভা! আমিযেই তেওঁলোকক তাত লগ
ধৰোগৈ।

প্রতিভা। বলা বাথ! অঁহা সকলোৰে।

সকলোৰে প্রশ্ন।

তৃতীয় দৰ্শন

বংপুৰ—প্রতিভাৰ ঘৰৰ বাহিৰ-চ'ৰা

মহেশ্বৰ বৰুৱা, দিবাকৰ আৰু পদুমী। প্রতিভা, নির্মলা, বসন্তকুমাৰ
আৰু নিবগুনৰ প্ৰৱেশ।]

বসন্ত। বন্ধু দিবাকৰ! বৰুৱাদেৱ! সম্ভাষণ গ্ৰহণ কৰক।
পদুমী! তুমিও স্নেহ লবা। এই ঘৰলৈ মই অলপ
আগতে মাথোন আহিছো। কিন্তু ইয়ালৈ আহি যি
অধিকাৰ লাভ কৰিছো তাৰ বলতেই আটাই কেইজনকে
মোৰ হিয়াভৰা অভ্যর্থনা জনাইছো। বৰ সন্তোষ
পালো। প্রতিভা! তুমিও অনুমতি দিয়া—মোৰ নিজ
ঠাইৰ বন্ধুসকলক সম্বৰ্দ্ধনা জনাও।

প্ৰতি। ময়ো সন্তোষণ জনাও। মাননীয় অতিৰিক্তকল !
আপোনোলোকে পদধূলি দি আমাৰ ঘৰ ধন্য
কৰিছে।

দিবা। বন্ধু! মোৰ ইয়ালৈ অহাৰ কথা নাছিল। ইঠাৎ
বন্ধুৱাদেৱৰ লগত সাক্ষাৎ হল। তেখেতে মোক লগত
আহিবলৈ অনুৰোধ জনালে। মই বাবে বাবে নোৱাৰো
বুলি কলো। তেখেতে একোতেই নেৰিলে। অগত্যা
আহিবলৈ বাধ্য হলো।

মহে। দিবাকৰে সচা কথাকে কৈছে বসন্ত! মই বহু ধৰি-
মেলিহে তেওঁক লগত আনিছো।

বসন্ত। সেইবাবে আপুনি মোৰ ধন্যবাদ গ্ৰহণ কৰক।

মহে। 'এইখন চিঠি লোৱা বসন্ত! এই চিঠিৰ বাবেহে মই
আহিবলগীয়া হলে। (চিঠি এখন দিয়ে।)'

বসন্ত। চিঠি পঢ়াৰ পূৰ্বে কওকচোন বন্ধুৱাদেব! বন্ধুৰ মোৰ
সকলো প্ৰকাৰ কুশলনে?

মহে। হওঁতে গাৰ ভাল। শৰীৰত একো অসুখ নাই। মন
হলে বাক নহয়। চিঠিখন পঢ়া। সকলো কথা জানিব
পাবিব।

নিৰ। নিশ্চয়! আমাৰ দেশৰ বন্ধু। এওঁলোকৰ আলপৈচান
ধৰা। 'সন্তোষণ জনোৱা। বন্ধুৱাদেব! নমস্কাৰ। গুৱা-
হাটীৰ খবৰ কি? আমাৰ সাউদসকলৰ বজা কামকণী-
বগিজকোঁৱৰ অমিয়কুমাৰৰ খবৰ কি? আমাৰ ইয়াত

হলে সু-ধৰ। দুই বন্ধুৱে জয়লাভ কৰিছে। বসন্তক
সৌভাগ্য-লক্ষ্মীয়ে বিজয়-মালা পিন্ধাইছে।

মহে। অমিয়ৰ ডিঙা কেইখন বক্ষা পৰা হলে সকলোৰে ভালেই
হলহেতেন।

প্ৰতি চিঠিত নিশ্চয় আছে অশুভ সংবাদ,

পঢ়ি পঢ়ি মুখ হল বিবৰ্ণ মলিন।

বসন্তকুমাৰ! প্ৰিয়তম মোৰ!

অন্ধাঙ্গভাগিনী মই স্নেহৰ তোমাৰ।

দিয়া মোক শ্ৰীষ্য-প্ৰাপ্য মোৰ

অৰ্দ্ধ ভাগ তোমাৰ দুখৰ।

পালা কিনো মৰ্মাহত দুখৰ বাতৰি

ভাঙি-পাতি কোৱা সৱিশেষ।

বসন্ত। প্ৰতিভা! প্ৰতিভা! প্ৰিয়তমা মোৰ।

বিনা-মেঘে অকস্মাৎ হল বজ্ৰপাত!

পত্ৰিকাত আছে লিখা

হিয়া-ভৰা দুখৰ বাতৰি

ভীষণ—নিৰ্ম্মম—নিকৰণ!

প্ৰিয়ে! দিছো মই তোমাৰ আগত

অকপটে মোৰ পৰিচয়।

সম্পদ বিভৱ মোৰ পুণ্য বস্তুধাৰা

নিসঙ্কোচে কৰিছো প্ৰকাশ;

উচ্চ ঝুলত জন্ম মোৰ, সাউদৰ লৰা

সঁচা কথা কইছো তোমাক ।
 তথাপিতো এতিয়াও কোৱা হোৱা নাই
 কত তুচ্ছ—অপন্যার্থ—দীনহীন মই ।
 যতিয়া তোমাক কলো—
 নাই মোৰ 'বষয়-বৈভৱ,
 নাই মোৰ আত্মা-স্বজন,
 নিঃস্ব মই—বিকৃত মই—দীনহীন মই,
 আছিল উচিত মোৰ কোৱা 'তেতিয়াই
 নীচঠোকে' অতি নীচ, হীনোতাকে' হীন ।
 মোৰ অতি ক্ষুদ্ৰ স্বার্থ পূৰাবৰ বাবে,
 দয়াশীল বন্ধু মোৰ উদাৰ মহান
 মোৰ বাবে—মোৰ বাবে প্ৰিয়ে ।
 বন্ধু হ'ল নিৰ্ম্মম সত্যত
 দয়াহীন—প্ৰাণহীন—শত্ৰুৰ লগত ।
 পত্ৰ ইটো—নোহে পত্ৰ—দেহ বান্ধৱৰ .
 পত্ৰৰ প্ৰত্যেক শাৰী,
 প্ৰতি বাণী—প্ৰতি বৰ্ণতেই
 ক্ৰুৰ কৃত পৱিত্ৰ দেহৰ
 পুণ্য বন্ধু স্ৰোত ।
 কিন্তু, সঁচা জানো এই কথা ?
 কণেক বকবোঁদেৱ !
 সঁচাকৈয়ে ধ্বংস হ'ল সকলো বাণিজ্য ?

মানদেশ, বঙ্গদেশ, মাদ্রাজ, বোম্বাই
সুদূৰ মালয়, জাভা আৰু বালি-দ্বীপ
ঠায়ে ঠায়ে গল যত বণিজৰ ডিঙা
সকলোটি হল চুৰমাৰ ?

আচৰিত ! এখনেও নাপালে নিস্তাৰ ?

মহে । এখনো বন্ধা নপৰিল বসন্ত ! আটাই কেউখন ডিঙাই
নিকদ্দেশ । ইয়াকেই বোলে ভাগ্য-বিপর্যয় । তদুপৰি
ভূতৰ ওপৰতে দানহৰ নিচিনাকৈ খতৰ নিৰ্দিষ্ট দিন
উকলি গৈছে । এতিয়া ধাৰত মাৰি যিমানেই মুদ্রা
নিদিয়া, সেই কৰাইচ দেছুরালীয়ে তাৰ এটি মুদ্রাও স্পৰ্শ
নকৰে । এনে নৰ-বাকস আৰু জন্মা নাই দেও । শুক
এতিয়া অমিয়ৰ দেহৰ আধা-সেৰ মঙহৰ বাহিৰে আন
একোকে নেলাগে । সেই বাবে সি বৰফুকনৰ বিচাৰ-
চৰাত গোচৰ দাখিল কৰিছে । সেই গোচৰ তুলি লবলৈ
কতই তাক কিমান ভাবে অনুন্নয়-বিনয় কৰি লাটিছে তাৰ
সীমা নাই । একোতেই সি সৈমান হোৱা নাই । সি
কেৱল কয়—যদি নায্য বিচাৰেই নেপাও, তেন্তে কিহৰ
এইখন স্বাধীন দেশ ?

পদুমী । যেতিয়া মই আমাৰ ঘৰত আছিলো তেতিয়াই পিতাই
তেওঁৰ বন্ধু টোডৰমল আৰু বজ্জিনাবায়ণৰ আগত শপত
খাই কোৱা শুনিছিলো—যিমান টকা ধাৰ তাৰ দহ গুণ
বেছি পালেও তেওঁৰ লবলৈ হাবিলাষ নাই । কামৰূপীৰ

মাংসৰ দাম হেনো বুদ্ধাতকৈ বহু গুণে বেছি সেই
মাংস তেওঁক লাগিবই। জানেইতো পিতাৰ হিংস্ৰ
প্ৰকৃতি। এই বাৰ তেওঁক হাতৰ মূঠিত পাইছে যেতিয়া
কেতিয়াও শুদাই নেৰে। দণ্ড-বিধিৰ কবলৰ পৰা তেওঁৰ
ৰক্ষা নাই। সঁচাকৈয়ে অমিয়ৰ বৰ বিপদ !

প্ৰতি। এয়া তোমাৰ বন্ধুৰ কথা,

তেওঁৰেই ইমান বিপদনে ?

বসন্ত। সচা প্ৰিয়ে ?

মোৰ প্ৰিয়তম বন্ধু উত্তম-পুৰুষ,

মানুহৰ সমাজত শীঘ্ৰে স্থান যাৰ,

কৰুণাৰ মৃতিমন্ত্ৰ অৱতাৰ তেওঁ।

অতুল ঐশ্বৰ্য্যশালী—দানী, মানী, জ্ঞানী,

যি জনৰ স্নেহৰ দুৱাৰ

মোৰ বাবে সদায় মুকলি।

মহত্ত্ব—দয়া-দক্ষিণাত

অতীজৰ কামৰূপী সম

মহাপ্ৰাণ বন্ধু মোৰ পৰম বান্ধৱী।

প্ৰতি। কিমান টকাৰ ধাৰ ?

বসন্ত। তিনি হাজাৰ প্ৰিয়া !

প্ৰতি। কেৱল মাথোঁ তিনি হাজাৰ

নোহে বেছি ভাতোকই ?

দিয়াগই ছহাজাৰ—হক ঋণশোধ।

নাটে যদি ছহাজাবে,
 তাৰ দুগুণ—বাৰ হাজাৰ।
 তাতো যদি নহয় সম্ভৱ,
 দিবা তাক আৰু তিনি গুণ।
 সি ঋণৰ বাবে যেন বন্ধুৰ তোমাৰ
 কেশাগ্ৰও নহয় বিনাশ।
 বলা, তাৰ আগে মন্দিৰত গই
 দেৱতাক সাক্ষী কৰি তাত
 পত্নীত্বৰ অধিকাৰ দিবা তুমি মোক।
 তাৰ পাছে কুৰি গুণ স্বৰ্ণমুদ্ৰা লই
 ঋণ সৃজিবৰ বাবে আনন্দ মনেৰে
 যাবা তুমি প্ৰিয়তম গুৱাহাটীলৈ।
 হোৱা মাত্ৰে ঋণ পৰিশোধ
 ততালিকে ইয়ালৈ আহিবা দুনাই,
 লগত আনিবা সেই বন্ধুক তোমাৰ।
 থাকিবা যিমান দিন আতৰত তুমি
 নিৰ্ম্মলা-ভনীৰ সতে
 বিধবা নতুবা মই কুমাৰীৰ বেশে
 বিবহত কটাম বজ্জনী।
 বলা এবে ষাত্ৰা কৰো আমি
 বিবাহৰ মণ্ডপত দুয়ো জনে গই
 হোম-অগ্নি সাক্ষী কৰি বান্ধো জগ্ন-গাঠি।

বাজক মঙ্গল বাছ, ঢাক ঢোল কা'ল,
 মন্দিৰে মন্দিৰে হক শঙ্খ ডব্বাধ্বনি,
 বিধিমতে বেদমন্ত্ৰ হোক উচ্চাৰিত
 আমাৰেই ভৱিষ্যৎ মঙ্গল সূচাই।
 পঢ়াচোন তাৰ আগে শুনো ভালদৰে
 কি বাতৰি আনিছে পত্ৰই।

বসন্ত। শুন। প্ৰিয়ে। লিখিছে বন্ধুৱেঃ—(চিঠি পঢ়ে) “প্ৰিয়
 বসন্ত! সকলোবোৰ ডিঙা নিকৰ্দ্দেশ হৈছে। এখনবো
 সম্ভেদ পোৱা নাই পাওনাদাৰৰ দল অতি নিৰ্ম্মম—
 হৃদয়ত দয়াৰ লেশমাত্ৰ নাই। দেহুৱালীৰ খতৰ নিৰ্দ্দিষ্ট
 দিন পাৰ হৈ গৈছে। খতৰ স্বৰ্গ পৰিশোধ কৰাৰ পিছত
 মোক পক্ষে আক জীয়াই থকা সম্ভৱ নহব। তোমাৰ
 আক মোৰ মাজত থকা সকলো দেনাপাওনা পৰিশোধ
 হৈছে বুলি ধৰি লবা। মৰিবৰ আগতে বন্ধু মোৰ! এবাৰ
 তোমাক দেখা পোৱা হলে বৰ ভাল পালোহেতেন। তুমি
 যেনে ভাল দেখা কৰিবা। নতুন পৰিণীতা পত্নীক এৰি
 যদি আহিব নোৱাৰা বেয়া নাপাও। উপায় কি? চিঠিৰ
 উত্তৰ নিৰ্দ্দিলেও হব।

প্ৰতি। সকলো কাম পাছ পেলাই যাত্ৰা কৰা প্ৰিয়তম! এতিয়াই
 এই যুহুৰ্ত্তে। অলপো পলম কৰিব নোৱাৰা।

বসন্ত। তেন্তে আহা সকলোৱে। যাত্ৰাৰ আয়োজন কৰোঁগৈ।

[সকলোৰে গহ্বৰ।

চতুৰ্থ দৰ্শন গুৱাহাটী—আলিবাট

চন্দনমল সৰ্বদা চাওদাং বৰুৱা আৰু অমিয়ৰ প্ৰৱেশ।

চন্দন। চাওদাং-বৰুৱা। এই মানুহজনক খুব ভালকৈ চাব দেই!
দয়া মায়া—কৰুণা—ওঠোঁ। একো দৰকাৰ নাই
ভুলতো যেন নহয়। জানেই নহয়—এওঁ এজন বৰ সাধু-
পুৰুষ। কালিৰ দাতা-কৰ্ণ। যাকে ধন লাগে—এওঁৰ
ওচৰলৈ গলেই হয়। এওঁ বিনা সূতলৈ ধাৰ মেলে।
ছাঁচিয়াৰ! চাওদাং-বৰুৱা। এওঁৰ ওপৰত দিনে ৰাতিয়ে
যেন কাৰা পহৰা ৰখা হয়। তাৰ বাবে যুগুত ব্যৱস্থা
কৰে যেন।

অমিয়। তথাপিও শুন মোৰ কথা! হে সাধু চন্দনমল।

চন্দন। খত। খত! কেৱল খতৰ স্বৰ্ণ।

তাত বাজে আন কথা নোখোজো শুনিব।

আখৰে আখৰে—কড়াই ক্ৰান্তিয়ে

মিলাম খতৰ স্বৰ্ণ।

দেৱতাৰ নাম লই কৰিছো শপত,

আন কি যে চুলি এডালৰ সম

হয় যদি হেৰ-ফেৰ সেই খত-স্বৰ্ণ

তাকো মই নকৰো গ্ৰহণ।

মমত নাইনে বাপু !
 কত দিনা অকাতৰে বুলিলা কুকুৰ ?
 কুকুৰ যেতিয়া মই
 কিয় বাক দাঁত নুফুটাম ?
 হবা কিন্তু সান্ন্যাস—বিহ-দাঁত মোৰ
 যাব পাৰে প্ৰাণ ।
 প্ৰাৰ্থী মই স্নায়-বিচাৰৰ
 বৰফুকনৰ পৰা—পাম স্তুবিচাৰ ।
 চাওদাং-বকুৱা !
 আপুনি দেখিছোঁ বৰ দয়ালীজ ।
 বৃন্দীৰ প্ৰতি কিহৰ মৰম ?
 বাহিৰলৈ আনিছে কিয় ?
 লৈ যাওক, লৈ যাওক ।
 মহাপুকুৰৰ স্থান নহয় ইয়াত
 বজাৰ আলহী-ঘৰ—আছে পোতাশাল ।
 অমিয় । শুনা কথা, কিনো আছে কব-লগা মোৰ ।
 চন্দন । ওহোঁ, মুশুনো মুশুনো । খত । খত । জানো মই কেৱল
 খতৰ স্বৰ্গ । মিছাকৈ বকি মৰাৰ দৰ্কাৰ নাই বাপু !
 কামৰূপীৰ চলচলীয়া চকু দেখি চন্দনমল ভোল নেযায় ।
 মোৰ পাছ লোৱাৰ আশ্ব সকাম নাই । একো কথাকে
 এই শুনিব নোখোজে । খত ! খত ! কেৱল খতৰ স্বৰ্গহে
 মই জানো ।

[প্ৰহাৰ ।]

সুৰে । একোতেই নটলিল কাঠবুকু তাৰ ।

এনেকুৱা নবান্বন ঘৃণিত কুকুৰ

নাই আৰু নৰ-সমাজত ।

অমিয় । যাবলৈ দিয়া তাক, যাবলৈ দিয়া,

নকৰিবা মিচাতেই অৰণ্য-বাদন ।

লাগে শাক প্ৰাণ মোৰ—বুজিছো কাৰণ :—

কান্দি কান্দি সৰ্বস্বাস্ত হোৱা

বহুজন ধৰুৱাক তাৰ

দিছো মই ধাৰ মাৰি, কৰিছো উদ্ধাৰ

বিচাৰিছে লবলৈ তাৰে প্ৰতিশোধ ।

সুৰে । ভাবো মই—এনেকুৱা নিকৰণ খত

নকৰিব ফুকনে বিচাৰ ।

অমিয় । আইন-অমান্য কৰা নহয় সম্ভৱ ।

সাধ্য নাই বৰফুকনৰ,

নোৱাৰে ঘৃণাব তেওঁ বিচাৰৰ বিধি ।

যিসকল বিদেশীয়ে আহ

বাস কৰে অসম দেশত

অসমৰ ৰাজ-প্ৰতিনিধি

পক্ষপাতী বুলি সিসৱেই গই

দেশে দেশে ইদেশৰ ৰটিব দুৰ্ণাম ।

বণিজৰ ডিঙা ইকুৱাই

কাটি টকা পেলালে পানীত ।

সেই ক্ষতি—সেই চিন্তাতেই
 দেহ মাৰ হ'ল বক্তৃহীন।
 সেই শব্দীৰব পৰা মাংস আধা-সৰ
 কিবাদৰে কাটি দিওঁ পশু
 বাক্ষসক ভাজ খাবলৈ।
 বলা বক্সা। লৈ বলা মাক।
 দেৱতাক জনাও প্ৰাৰ্থনা—
 আহি যেন বন্ধু বসন্তই
 দেখা পায় নিজৰ চকুৰ—
 শেষ বিন্দু বৰি বক্তৃ দান
 কৰিলো কিদৰে মই স্বাণ-পাৰশোদ।

[সকলোৰে গ্ৰহণ।]

পঞ্চম দৰ্শন

বংপুৰ :- প্ৰতিভাৰ ঘৰৰ চোতাল

[হাঁহ, নিম্বনাদবাক্য, পত্নী আৰু বংপুৰৰ প্ৰৱেশ।]

দিয়া। দৰী, প্ৰতিভা।

নাৱাৰো নবই মঠ আগতে তোমাৰ

মানৱী নোহোৱা তুমি,

পৰম কৰুণাময়ী সাক্ষাত গোসানী।

স্বামী নাই ওচৰত—বিবাহিনী তুমি
 বিবাহ-যাতনা সেই সহিবৰ হেতু
 যি অতুল ধৈৰ্য্য লই বান্ধিছা হৃদয়
 নাই তাৰ তুলনা ধৰাত ।
 কিন্তু যদি জানিলাহেতেন
 সেই জন কিমান ডাঙৰ,
 কিমান মহান তেওঁ কিমান উদাৰ
 যাক তুমি জনালা সম্মান
 বাৰ বাবে পঠালা সহায়,
 বন্ধু তেওঁ মোৰ—বন্ধু তেওঁ জগতৰ ;
 স্বামী তব বসন্তক
 ভাবে যেনে প্রাণতো অধিক
 সেই জন—সেই জনে দেৱী ! অমিয়কুমাৰ ।
 সেইকাৰণেই তেনে জন বন্ধুৰ কাৰণে
 স্বামী-বিবাহত তুমি পালিছা যি ত্ৰুত
 তাতো আছে পৰম গোবৰ,
 নোহে তুচ্ছ কৰুণা তোমাৰ ।

প্রাণি । শুভ কৰমৰ বাবে কোনো দিনে মই
 কৰা নাই অলপোকে বেজাৰ মনত
 নকৰো আজিও ।
 যাৰ স'তে স্বামী-মোৰ গঁথা মনে-প্ৰাণে
 এক ছন্দ, এক স্তব, এক তালে বন্ধা,

স্তূৰ্ণে-স্তূৰ্ণে সম্পদে-বিপদে
 যাৰ সতে হৰি-হৰ অভেদ-আত্মা,
 সেই জন অন্তৰঙ্গ স্বামী-দেৱতাৰ
 নিশ্চয় নিশ্চয় সেই অমিয়কুমাৰ
 কায়-মন-বাক্যে হব স্বামী সমতুল।
 আৰু যদি সেয়ে সচা হয়,
 সিজনৰ মঙ্গলৰ বাবে,
 ৰাক্ষসৰ, গৰাসৰ পৰা
 সিজনৰ মুক্তিৰ কাৰণে,
 মোৰ শ্রম, মোৰ চেম্টা, মোৰ অৰ্থব্যয়,
 মূল্য তাৰ যিমান সামান্য।
 সেই কথা থাকক এতিয়া।
 দিবাকৰ বববৰা !
 কিছুদিনলৈ আজি তোমাৰ হাতত
 সপি দিলো এই মোৰ ঘৰ-গৃহস্থালি।
 মোৰ অবিহনে যত লগুৱা-লিগিৰী
 ঘৰৰ গৃহস্থ হই তুমিয়ে চলাবা।
 ঘূৰি নাহে মানে সেই জদয়-দেৱতা,
 যি পৰ্য্যন্ত স্বামী মোৰ থাকে বিদেশত
 সংসাৰৰ পৰা মোক দিয়া অৱসৰ।
 কৰিছো সংকল্প মই—
 তীৰ্থ এক আছে ওচৰত,

নিশ্চলার সতে মই তালকেই গই
পালিম সারিত্রী-ব্রত তপস্বিনী সাজি ।
আশা কৰে অনুবোধ মোৰ
নেপেলারা দলিয়াই তুমি ।

দিবা । পৰম যত্নেৰে মই পালিম আদেশ ।
নিশ্চিন্ত থাকিবা দেৱী !
জ্ঞাতভাবে কোনো ক্রটি কদাপি নহয় ।
প্রতি । জানিব পাৰিছে সৰে মনোভাব মোৰ
স্বামী আৰু মোৰ পৰিৱৰ্ত্তে
মোৰ এই ঘৰ-সংসাৰত
তুমি আৰু পত্নীয়ে হবা প্ৰতিনিধি ।
ঘৰৰ গৰাকী বুলি
দাস-দাসী পালিব আদেশ,
সকলোৱে কৰিব সন্মান ।
যাব পাৰা এবে
নাই জাক আন কথা কবলই মোৰ ।

দিবা । জয়যুক্ত হব দেৱী ! কামনা তোমাৰ ।
পত্নী । তুমি হক ৰক্ষা গ্ৰহ, গোঁসাই-গোসানী ।
প্রতি । সেইবাবে বহু ধন্যবাদ ।
বিদায় দিয়া বন্ধু ! বিদায় দিয়া ভনীটী !

[পত্নী আৰু দিবাকৰৰ প্ৰস্থান ।]

প্রতি । কেৰপাই কাই ! তই চিৰদিনেই মোৰ আদেশ পালন

কৰিছ। আশাকবো আজিও অৱহেলা নকৰিব।
 বুঢ়াগোঁহাই ডাঙৰায়াক চিনি পাৱ নহয়? তেখেতে মোক
 নিজা জীয়েকৰ দৰে মৰম কৰে। মৰিবৰ আগতে দেউতাই
 মোক তেখেতৰ হাতত গতাই দি গৈছে। তেখেত
 দেউতাৰ বৰ অস্ত্ৰবগ্ন বন্ধু আছিল। তেওঁৰ হাতত এই
 চিঠিখন দিবি। তেখেতে ইয়াৰ উত্তৰ দিব আৰু উত্তৰৰ
 লগত সাজপাৰ এটাও দিব। তাকে বৰ সাৱধানৰে
 লুকুৱাই লৈ আহিব, বুইছ? সোণকালে যা। বাটত
 কথাপাতি তামোল-চালি খাই সময় নকটাবি দেই।
 পলম কৰিলে গুৱাহাটীলৈ যোৱা নাওবোৰ মেলি দিব।
 তেতিয়া হলে বৰ বিপদৰ কথা হব।

কৰপাই। এই বুঢ়া বন্দা একে লৰে যাম আইদেউ! এই
 চিঠিৰ উত্তৰ লৈ আহোতে কেতে বেলি? আপুনি
 লেশমানো চিন্তা নকৰিব। মই আহিলো। সেৱাহে।

[কৰপাইৰ গৃহস্থান।]

প্ৰতি। বল নিৰ্ম্মলা! বহু কাম বাকী এতিয়াও;
 সেইবোৰ কাম তই একোকে নাজান।
 অচিৰতে আমি দুজনীৰ
 দেখা হব স্বামীৰ লগত।
 বুজিলিনে? বল, বেগতে ওলাব লাগে।
 নিৰ্ম্মলা। আমি দুজনীক বাক, কোৱা বাইদেউ।
 পাব জানো দেখা তেওঁলোকে?

প্রতি। দেখিব অরশো।

কিন্তু দেখিব যি বেশ

স্বভারত অভার যি বব সি বেশত

সেই ভাব দেখা পাব তাত।

পণ বাথ নিশ্চলী!

এনে ভাবে লম ছদ্ম-বেশ

দুজন কপত ডেকা হম দুয়োজনা

—দেখা পালে নিচিনে কোনেও।

মই হম অধিক কপহ.

হেংদান থাকিব হাতত

বীৰ বেশে বসুন্ধরা কপাম খোজত,

বালক যুবার দৰে হব কণ্ঠস্বৰ

আকাৰ-প্রকাৰ ধোজ হব পুরুষৰ।

হাজাৰ হাজাৰ কথা মিছা ফন্দাভৰা

আঠৈৰ নিচিনা কৰি ফুটিব মুখত।

নিশ্চল। কিন্তু বাইদেউ! মই হলে একো বুজা নাই।

অকস্মাতে কিয় বাক আগি

লব লাগে পুরুষৰ বেশ।

অ' আই! ছি কটা!

লাজ লাগে মোৰ

মই হলে নোৱাৰিম সাজিব পুরুষ।

প্রতি। ছি ছি নিশ্চলী!

লাজ পালে। তাৰ মুখত স্তম্ভি এনে প্ৰশ্ন,
 হীন অভিসাৰ হতু
 এই কথা যেন কোনো দতীৰ মুখৰ।
 কিন্তু — নাই আৰু কথাৰ সময়
 ব'ল লবালৰি।
 স্তম্ভ অভিসন্ধি—পৰিকল্পনা মোৰ
 বাটে বাটে কম তোক সকলো বিবৰি।

[ভাষাৰো প্ৰস্থান।]

ষষ্ঠ দৰ্শন

ৰংপুৰ—প্ৰতিভাৰ ঘৰৰ ফুলনি।

গহুৰী আৰু মেমেৰা।

মেমে। সেইত, সেইত, তিনি সেইত খাই মই কৈছো—বাপেক-
 মাকৰ, পাপে লৰা-ছোৱালীকো ছোৱে। সেইকাৰণেহে
 কৈছো আইটী। তোমাৰ কাৰণে মোৰ বৰ ভয় হয়।
 তোমাৰ আগত চিৰদিনে মই খোলা কথা কৈ আহিছো।
 নহয়নে আইটী? আজিও এটা ভয়ঙ্কৰ স্পষ্ট কথা

কৈছো। কিন্তু হলে ভয় নকৰিবা দেই। অৰ্থাৎ তোমাৰ হলে আশা নাই। গলা, সমূলি তললৈ গলা। তোমাৰ যে ভাল হব আইটী! তেনে আশা নাই। সমূলি নাই। সঁচাকৈয়ে নাই। অলপ মাথোন আশা আছে। পদুমী। সেই অলপমাননো আশা কি সোণকালে কৈ পেলা' মেমেৰা!

মেমে। অৰ্থাৎ আইটী! তুমি মনে মনে ভাবা যে তুমি তোমাৰ পিতাৰাৰ ছোৱালী নোহোৱা। তাৰ মানে অৰ্থাৎ তুমি দেছুরালীৰ ছোৱালী নোহোৱা। বুজিলানে আইটী! অৰ্থাৎ কথা এয়েই একা।

পদুমী। সেয়েই বাক হ'ল মেমেৰা। তাৰ পৰানো তোৰ সেই আশাৰে মোৰ কি উপকাৰ হ'ব ক'চোন। 'পিতাৰ জী নহও বুলি কলেও আইৰ পেটত জন্মিছো, সেই কথানো অস্বীকাৰ কৰিম কেনেকৈ? আইৰ পাপেওতো মোক ছু'ব পাৰে। কি কৰ মেমেৰা?

মেমে। কথা "সেয়েই নেকি? আইটী। তেনেহলে তোমাৰ আক নিস্তাৰৰ কেনো উপাই নাই। বাপেক-মাক দুজনৰ পাপে যদি দুফালৰ পৰা হেচি ধৰে তেন্তে কাৰ সাধা তাৰ পৰা সৰুৱায়? ওহোঁ! আইটী! তোমাৰ আক বন্ধা নাই। তুমি গলা। সঁচাকৈয়ে গলা। পিতাৰাৰ ফালৰ গো-বধ আৰু আয়েৰাৰ ফালৰ ব্ৰহ্ম-বধ। মাজতে তুমি। দুই ফালৰ পৰা হেঁচা। আইটী! তুমি

গলা। একেবাৰেই গলা। গোৱে-পোৱে তল গলা।
 পত্নী। ভয় নকৰিব মেমেৰা ! মই তুললৈ গলেও মোক বন্ধা
 কৰিব মোৰ স্বামীয়ে। তেওঁ কামৰূপী। ময়ো তেওঁৰ
 ধৰ্ম্ম, তেওঁৰ ভাষা আৰু আচাৰ-ব্যৱহাৰ গ্ৰহণ কৰি
 নিভাজ কামৰূপী হৈছো।

মমে। সেয়ে হলেও বিপদ আইটী ! সেয়ে হলেও বিপদ।
 তোমাৰ স্বামীয়ে বৰ জগৰ লগোৱা কাম কৰিছে।
 আমি ইয়াত ভালেমান কামৰূপী আছো। সকলোৱে
 মিলিজুলি কোনোমতে পেটে-ভাতে খাই কাল কটাইছো।
 সেই দলত আৰু এজন কামৰূপী যোগ হলে এক লম্বৰ
 বাঢ়িব। তাৰ পৰা আন যি নহওক, মাছৰ দাম হলে
 বৰ বাঢ়ি যাব। লোভত পৰি যদি তেনে জুই-ছাই
 দৰত সকলোৱে মাছ কিনি খায় তেন্তে আমাৰ জাতি
 দেউলীয়া হব আইটী !

পত্নী। স্বামীক লৈ এনেবোৰ কথা কোৱাৰ মজাপালি দিম ব।
 সোৱা তেখেতে আহিছেই।

[দিবা কবৰ প্ৰৱেশ।

দিবা। তই যদি দিনে-ৰাতি চকিবশ ঘণ্টাই মোৰ তিৰোতাৰ
 লগত এনেদৰে চুপতা-চুপতি কৰি থাক, মই সহিব নোৱা-
 ৰিম একা। বুইছ মেমেৰা ?

পত্নী। সি কি কৈছে জানা ? মোৰ বাবে হেনো স্বৰ্গৰ
 দুৱাৰ বন্ধ কিয়নো মই দেছুৱালীৰ ছোৱালী। আৰু তুমিও

হেনো বৰ ভাল জাতৰ কামৰূপী নোহোৱা। সেই কাৰণেহে হেনো দেছুরালীবোৰক ধৰি ধৰি আনি কামৰূপী কৰিছা। আৰু সেইবাবে পোহাৰত মাছৰ দৰ চৰি গৈছে।

দিবা। হয় নেকি অ' মেমেৰা? বাকু তাৰ উত্তৰ মই কাম-
ৰূপী সংৰক্ষিণী-সংঘত দিম পিছে, তই মোক কটোন,
সেই যে কুলি মাইকীজনী—অলপতে তাইৰ যি এটা
কেচুৱা উপজিছে তাৰ বাপেক কোন? তয়েই জানো নহ'ব?
মেমে। কুলিৰ জাত দোতা! কুলিৰ জাত। তাইৰ স্বভাৱ-
চৰিত্ৰ বৰ খেৰাপ। মই তাইলৈকি পৰোৱা কৰো দোতা?
দিবা। মূৰ্খৰ লগত কথা কটাকটি কৰাৰ লাভ নাই। কি কোৱা
পদ্মমী? এৰা অ' মেমেৰা! যত দোষ, নন্দ ঘোষ।
এতিয়া সকলো দোষ থলিগৈ কুলি মাইকীজনীৰ 'ওপৰ-
তহে। তই যে একেবাবে নমো নমো পাৰিজাত, পিছে
কুকুৰেহে ছুলে বাহী গাত। এতিয়া যাচোন বাকু,
ৰান্ধনি-ঘৰত খবৰ কৰি আহগৈ ভাত হল নে নাই।

মেমে। দোতা! ভাত-পানী কেতিয়াবাই তৈয়াৰ হৈ আছে।
সকলোৰে পেট আছে—সেই গাহৰি-পেট ভৰাবলৈ কাৰনো
বাকু ইচ্ছা নাই?

দিবা। হেৰ তই দেখোন কথাৰ ভাখৰি অ'। যা, ভাত
বাঢ়িবলৈ কটৈ।

মেমে। ভাত বঢ়া হৈয়ে আছে দোতা! কেৱল পীৰা-পানী
দিওঁতে ঝিকণ সময় লাগে।

দিবা । যা ভেনে, পীৰা-পানীকে দেগৈ ।

মমে । সেইটো মোৰ কাম নহয় দোতা । পীৰা-পানী দিয়া
পানীমলৰহে কাম । হেনেও দিব নহয় ।

দিবা । কি আপদ ও এইপাত ! যা পানীমলকে কগৈ ।

মমে । ভাল দোতা ! ভাল । মই তেনে আহিলোহে ।
আপোনালোকো আহক ।

[গ্রহান ।]

দিবা । একেবাৰেই গদভচন্দ্র ।

পেটে পেটে জানে বহু কথা

শিকা নাই কবলই সজাই-পৰাই ।

হস্তীমূৰ্থ ইয়াৰ নিচিনা

বহু •জন আছে সমাজত ।

কিন্তু এবে কোৱা প্ৰিয়ে ! আছানে কুশলে ?

এই ঠাই লাগিছেনে ভাল ?

কোৱা বাক, কেনে পালা প্ৰতিভা দেৱীক ?

পদুমী । শুন! প্ৰিয়তম !

বসন্ত তোমাৰ বন্ধু নলে-গলে-লগা ।

আচলতে যদি তেওঁ প্ৰকৃত মানুহ

হয় যেন যত্নবান এমুৱা ভাৰ্য্যাৰ

উপযুক্ত পতি হবলই,

কৰে যেন শৃঙ্খলিত জীৱনৰ গতি ।

এনেকুৱা লক্ষ্মী-পত্নী লাভ

বিধতাৰ আশীৰ্বাদ মাথোঁ,
 মলিন মৰ্ত্যত যেন স্বৰ্গৰ অমৃত।
 লাভ কৰি এনে ভাৰ্য্যা বন্ধুৱে তোমাৰ
 স্বৰ্গস্থল নেপালে ধৰাত,
 কক্ক হব তেওঁলই স্বৰ্গৰ দুৱাৰ।
 নিশ্চয় জানিবা নাথ।
 ৰূপে-গুণে প্ৰতিভাৰ সমতুল্য নাৰী
 নাই আৰু এই জগতত।
 দিবা। কোৱা নাই মিছা কথা তুমি।
 শুনা প্ৰিয়ে। ময়ো কওঁ তাৰ লগতেই
 পত্নীৰ আদৰ্শ যেনে স্তম্ভদ্বী প্ৰতিভা,
 স্বামীৰ কুলৰ তেনে আদৰ্শ পুৰুষ
 তোমাৰ এই বৰবৰা দিবাকৰ
 ভালদৰে ৰাখিবা মনত।
 পত্নী। দিওঁ তাৰ সমিধান মই। শুনিবানে বাক মোৰ কথা ?
 দিবা। শুনিম—খুব শুনিম। কিন্তু তাৰ আগতে তুমি মোৰ
 এটা গীত শুনাঃ—

—গীত—

পুথৰি শুৱনি লাজুকী পহুৰী
 মেলো কি নেমেলো পাহ—
 মেঘৰ সবঙাবে সোণ বিৰিঙিলে।
 পহুৰী চবালে লাহ;

পাহে-পাহে ৰঙা আঙুলি বুলালে

ভাঙিলে টোপনি-জাল—

কালিন্দি-ভোমোৰে বাঙলী চুমাৰে

কুঁৱৰীৰ ভৰালে গাল।

পতুমী মেলিলে চকু—

কপে ঠন ধৰিলে ধোৱন চৰিলে

লগালে আকুৰিকু !

চৌৱে ৰঙা দোলা লালে, কুঁৱৰী হালেজ্বালে,

মলয় উজানমুৱা লগায় অহা বোকা

গোন্ধৰ সঁফুৰা মেলে।

পতুমী। সুন্দৰ—মনোহৰ !

দিবা। নহয়হে, নহয়। সুন্দৰ দিবাকৰ।

পতুমী। নিশ্চয়।

দিবা। বলা। এতিয়া, ভাত দিয়াগৈ। ভোকত পেট পুৰিছে।

পতুমী। মোৰ হবলা ভোক লগা নাই ? তুমিও মোৰ বঢ়িয়া স্নামী
হলা দেওহে।

দিবা। চিন্তা কি ? দুয়োজন একেলগে খাবলৈ বহিম।

আগত ভাতৰ কাঁহী লৈ যিমান পাৰা কথা কবা

বুজিছা ? এতিয়াই মোৰ কাণ দুখন তোমাক ধাবলৈ দি

থলো। ভাতৰ লগতে যিমান পৰা যায় কথাও হজম কৰিম।

পতুমী। বলয় তেস্তে। কিমাননো খাব পাৰা আজি পৰীক্ষা কৰিম।

[দুয়োৰো গুহান।]

—ঐক্যভান—

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম দৰ্শন

গুৱাহাটী—বৰফুকনৰ বিচাৰ-চ'ৰা

বিচাৰ-আসনত বৰফুকন, গৱেষাসকল, অমিয়বুমাৰ বসন্তকুমাৰ, নিবল্লন,
সুখেন শৈলধৰ মহেশ্বৰ চাওদাং বৰুৱা, চাওদাং প্ৰহৰী আদি।

বৰফুকন। আছেনে অমিয় এই বিচাৰ-চৰাত ?

অমিয়। ডাঙৰীয়া ! উপস্থিত আছে। মই

দণ্ডাদেশ শুনিবৰ বাবে।

বৰফুকন। পৰম দুঃখিত মই তোমাৰ কাৰণে।

স্বকঠোৰ অভিযোগ—প্ৰতিবাদী তুমি,

পাৰাণ নিশ্চিত হিয়া বাদীৰ তোমাৰ,

লেশমাত্ৰ নাই তাৰ কৰুণা প্ৰাণত।

অমিয়। ডাঙৰীয়া !

শুনিছোঁ তোমাৰ মই কৰুণাৰ কথা।

বুজাই-ববাই তাৰ কোমলাৰ প্ৰাণ

কৰিছা অশেষ শ্ৰম মোৰ বাবে তুমি,

সেইবাবে ধন্যবাদ কৰিবা গ্ৰহণ।

ডাঙৰীয়া ! ললো মই শৈৰ্য্যৰ আশ্ৰয়।

আহক যিমানৈ আছে ৰাক্ষস-পিৰাচ

লক্ষ্য কৰি মোৰ শিৰলই।

বৰফুকন। মাতা তেনে, দেছুৱালী আহক এতিয়া।
চাওদাং। (চিঞি) উপস্থিত। চন্দনমল মহাজন! উপস্থিত।
স্বৰে। আছে দুফট দুৱাৰমুখতে।

থাওঁ থাওঁ মূৰ্ত্তি ধৰি আহি পালে সোৱা।

[চন্দনমলৰ প্ৰবেশ।]

চন্দন। উপস্থিত। ধৰ্ম্মাৱতাৰ! উপস্থিত।

বৰফুকন। চন্দনমল! শুন মোৰ কথা—

ভাবে সকলোৱে, ময়ো ভাবো
যত তোৰ হিংসা-বীতি নিৰ্ম্মম কঠোৰ
সকলোটি ভুৱা মাথোঁ—নহয় প্ৰকৃত।
নিশ্চয় জানিছো মই
শেষ, অন্ধ হিংসা-নাটকৰ
হব আজি সমাপন মধুৰ ভাবেৰে।
ধতৰ বিচিত্ৰ স্বৰ্ত্ত
ভাবো আমি—
বিসৰ্জিবি নিজ কৰুণাৰে।
'হতভাগ্য সাউদৰ অঙ্গকত কৰি
প্ৰাপ্য গৌৰ—মাংস আধা-সেৰ
অৱশ্যই দিবি এৰি জানিছো নিশ্চয়
—কিয়নো মানুহ তই;
চিৰকাল মানুহৰ মন
ভবপূৰ্ব দয়া-কৰুণাৰে।

ভাগ্যহীন সববহাৰা আজি
 সদাগৰ অমিয়কুমাৰ ;
 সেই ক্ষতিলই চাই এনে দুদিনত
 দেখুৱাবি অৱশ্যে কৰুণা,
 সকলোৱে লভিব সম্ভাষণ ।
 চন্দনমল ! সকলো কথাকে মই
 ভাঙিপাতি দেখুৱালো তোক,
 লাগে এবে দয়াসনা সমিধান তোৰ ।

চন্দন । ধন্যৱতাৰ !

নিবেদিছো ইতিপূৰ্বে মই
 মনৰ কামনা মোৰ আছে ষতমানে ।
 পৱিত্ৰ দিনত মই থাইছো শপত—
 শিৰোধায়্য কৰি লম্ব স্বৰ্গ দলিলৰ,
 তাত বাদে একোতেই নটলিবা মন ।
 বিচাৰ প্ৰাৰ্থনা কৰো বিচাৰ-চ'ৰাত ।
 স্তুবিচাৰ যদিহে নাপাও,
 যাক তেনে বসাতললই
 কামৰূপী দণ্ডবিধি আজি ।
 প্ৰশ্ন তব—এনে স্বৰ্গ কৰিলো কিহেতু ?
 তিনি হাজাৰ চিকা-ৰূপ মোৰ,
 তাৰ পৰিবৰ্ত্তে মোক
 কিয় 'লাগে মানুহৰ মাংস আধা-সেব ?

সেয়ে ইচ্ছা মোদ—

আন একো নিদিও উত্তৰ।

ধৰি লোৱা সেয়ে মোৰ অভিকৃতি বুলি,

হল মোৰ তেঁনকুৱা মনৰ খেয়াল।

যথাযোগ্য পালানে উত্তৰ ?

ধৰি লোৱা বাক—সদায় ঘৰত মোৰ

নিগনি এটাই কৰে মহা উপদ্ৰৱ ;

মই তাক বিহু খুৱাই মাৰিবৰ বাবে

একে দিনে ভাঙে যদি এহাজাৰ কপ

হব তাত কাৰ কিনো লাভ-লোকচান ?

পালানে উত্তৰ ?

পাইছো আঘাত মই—নিষ্ঠুৰ আঘাত

দিব খোজা আজি মাথোঁ প্ৰত্যাঘাত তাৰ।

এয়েই খাটাং কথা—

নাই আৰু বেছি যুক্তি একো।

অমিয়ৰ প্ৰতি মোৰ আছে অতি ঘৃণা

বহুত দিনৰ পৰা সঘন্তে সঞ্চিত।

স্নোকাৰ কৰিও ক্ষতি তাৰ বাবে আজি

বিচাৰ-চ'ৰাত এই অসম দেশৰ

উপস্থিতি কৰিছো গোচৰ।

শুনিলানে কিয় ?

উত্তৰ মোৰ কি ?

বসন্ত । দয়া-মায়াহীন হেৰ দুৰন্ত দুজ্জন ।

এই বৰ্দ্ধৰতা—এই নিষ্ঠৰতা তোৰ

সমুচিত নহল উত্তৰ

খুচৰি কৰিছ বাজ ক্ৰৰতাৰ হেতু ।

চন্দন । দিবলই উত্তৰ তোমাক

নোহো—নোহো বাধ্য মই ।

বসন্ত । কৰিবিনে হত্যা তাক ঘৃণা কৰ যাক ?

চন্দন । নকৰিলে হত্যা—নামাৰিলে প্ৰাণ

কৰে জানো ঘৃণা কোনোবাই ?

বসন্ত । অপৰাধ পূৰ্বতেই নোহে ঘৃণমীয়া ।

অমিয় । মনে মনে থাকা বন্ধু ! নকৰা উত্তৰ,

নোৱাৰিবা ধেঙৰক যুক্তিৰে বুজাব ।

তাকই ভাই । লুইতৰ পাৰলই গই

ফেনেফোটোকাৰে বোৱা শাওণৰ ধাৰ

পুনৰ উজাই বব কৰা অনুবোধ ।

বাঘিনীৰ ক্ৰাঘলই গই

কৰাগই প্ৰশ্ন তুমি

কন্দুৱাই বুঢ়ী ছাগলীক

নিব নে নিনিষে কাচি বুকুৰ পোৱালি ?

পৃথিৱীত স্নকঠিন আছে যত কাম

পাৰিলেও সহজতে কৰিব সিবোৰ

নোৱাৰা গলাব এই ধেঙৰ মন ।

দোহাই বন্ধু! কৰিছো মিনতি—
 নকৰা প্ৰাৰ্থনা আৰু এই দুৰ্জ্জনক।
 ডাঙৰীয়া! পলমৰ নাই আৱশ্যক।
 উচিত বিচাৰ কৰি দণ্ড বিধিমেতে
 দণ্ডৰ আদেশ দিয়া লওঁ মূৰপাতি
 পূৰ্ণ হক আশা খেঙবৰ।

বসন্ত। তিনি হাজাৰ ৰূপ পৰিশোধৰ বাবে মই এই বিচাৰ-চৰাত ছ
 হাজাৰ ৰূপ দাখিল কৰিছো।

চন্দন। ছহাজাৰ ৰূপ? নহব—নহব

প্ৰতিটো ৰূপৰ বাবে
 দিয়া যদি ছয় গুণ বেছি
 ছয়* ছয় ছয়ত্ৰিশ গুণ
 নলও কদাপি মই পাই এটা তাৰ।
 খত—খত—খত
 দাবি মোৰ খতত লিখা স্বত'।

বৰফুকন। চন্দনমল! আজি যদি নকৰ মাৰ্জ্জুন

কোন মুখে ভৱিষ্যতে বিচাৰিবি ক্ষমা?

চন্দন। ক্ষমা! ক্ষমা মই বিচাৰিম কিয়? সজ্ঞানে-সুস্থ-
 শৰীৰে মই কোনো অপৰাধ কৰা নাই ধৰ্ম্মাৱতাৰ!

তোমালোকে যে কিনি লৈ জাকে জাকে দাস-দাসী
 ৰাখিছা আৰু সিহঁতক কুকুৰ গাধৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰিছা
 মই যদি কওঁ সিহঁতক মুক্তি দিয়া, তোমালোকৰ পুতেৰা-

জীয়েৰাহঁতৰ লগত সিহঁতৰ বিয়া পাতি দিয়া, তেন্তে ?
বেচেৰাহঁতে তোমালোকৰ তলত লেকাট খাটি মৰিব
কিয় ? যদি কওঁ—সিহঁতক তোমালোকৰ সমানে
হংসতুলা পাৰি কোমল শয্যাত শুবলৈ দিয়া, বাতি ভৰাই
ঘিউ-মো খাবলৈ দিয়া, তেন্তে তাৰ উত্তৰ দিবা কি ?
নকবানে—হীন নীচ গোলাম বান্দী সিহঁত ? না
তেন্তে—মোৰ উত্তৰো তেনেকুৱাই । হে সাধু সজ্জনসকল !
সকলোৱে শুনাহক :—আধা-সেৰ মঙহ—কামৰূপীৰ
বুকুৰ আধা-সেৰ মঙহ । লাগে—মোক লাগে । বৰ
বেছি দাম দি মই এই মাংস কিনি লৈছো । মোক এই
মাংস লাগিবই—লাগিব । আন একো নালাগে ।
যদিহে নাপাও—তেন্তে ধিক এই কামৰূপৰ বিচাৰ-চ'ৰা ।
ধিক কামৰূপী-আইন—বিচাৰ-বিধি ! বিচাৰ—বিচাৰ
লাগে ধৰ্ম্মাৱতাৰ ! কোৱা, ন্যায় বিচাৰ পাম নে নাপাম ?

বৰফুকন । বিচাৰ চ'বাকৈ এই ভঙ্গ কৰিবৰ

আছে মোৰ ক্ষমতা হাতত ।

চাওঁ বাক আৰু কিছু পৰ ।

বিচাৰত বিচক্ষণ মন্ত্ৰী-ডাঙৰীয়া

ৰঙপুৰ নগৰত আছে উজ্জ্বলিত ।

পাচিছো কটকী মই পৰামৰ্শ স্তুধি,

আহিলে নিৰ্দেশ তাৰ কৰিম বিচাৰ ।

সুবে । ডাঙৰীয়া ! জানিব পাৰিছো মই

আপেক্ষিছে বাহিৰত মজ্জীৰ কটকী,
আহি পালে অলপতে উজনিৰ পৰা।
বৰফুকন। মাতি আনা সোণকালে মোৰ আগলই।

হাবথৰৰ প্ৰস্থান।

বলন্ত। বন্ধু অমিয়। সাহ আনা বুকুলই তুমি।
মই দিম মোৰ মাংস দুফট ধেঙৰক,
মাংস কিয় ? হাড়-মূৰ, তেজ, হাত, ভৰি,
কাটি দিম নিজ হাতে এটা এটা কৰি
তোমাৰ তেজৰ টোপ পৰাৰ আগতে।

অমি। বন্ধু। মোক মৰিবলৈ দিয়া—মৰিবলৈ দিয়া।

মৃত্যুৱে যে নোশোভে তোমাক
এশ বছৰ জায়গাই থাকি তুমি।
মৰিম যেতিয়া মই
সমাধিক্ষেত্ৰৰ এক স্মৃতি-ফলকত
লেখি থকা পৰিচয় মোৰ।
হোৱা তুমি দীঘজাৰী।

হাবথৰৰ প্ৰগত কাব্যতীব্ৰেণী নিশ্চল প্ৰৱেশ।]

বৰফুকন। কোঁৱা, আহিছানে বংপুৰৰ পৰা

কি বাতৰি পাঠালে মজ্জীয়ে ?

নিৰ্মল। বৰফুকন-ডাঙৰীয়া। সেৱাহে। মই বংপুৰৰ পৰা
আহিছো। বুঢ়াগোঁহাই-ডাঙৰীয়াই মোক পাঠালে।
লগত এয়া—তেখেতৰ পত্ৰ-সন্দেশ অনা হৈছে।

অনুগ্ৰহ কৰি গ্ৰহণ কৰক। পত্ৰ দিয়ে।]

বসন্ত। ইমান জোৰেৰে দাখন ধৰাইছ কিয় চয়তান?

চন্দন। হাড়-ভগা ধৰুৱাৰ ধাৰ পৰিশোধ হব যে!

নিৰঞ্জন। বাহিৰত ধাৰ দিবৰ আৱশ্যক নাই দুফট! অন্তৰ

কঠিন শিলত ধৰায়েই থৈছ নহয়? কিন্তু এই অন্তৰ

প্ৰয়োজন কি চন্দনমল? পৃথিৱীত এনে কোনো ধাতু

আৱিষ্কাৰ হোৱা নাই যি ধাতু তোৰ হিংসাতকৈ বেছি

চোকা। চাওদাঙৰ বলিকটা দাতো ইমান ধাৰ নাই।

কোনো ৰকম কাকূতি মিনতিতে তোৰ অন্তৰ নপমিল।

চন্দন। পাৰ মানে ভৰা বিছা মিনতিত তোৰ।

নগলে। নটলে এডাল চুলিব মানো—ঠিক জানিবা।

নিৰ। নিপাত! নিপাত হ ৰাক্স-কুকুৰ।

বিচাৰ-চৰাই এই যক জহন্নামে।

বৰফুকন। মন্ত্ৰী-ডাঙৰীয়াই লেখিছে :—তেখেতৰ অনুৰোধমতে

ডেকাফুকন আহিছে—মোক এই বিচাৰত সহায়

কৰিবগৈ। কতা, আহিছেনে তেওঁ?

নিৰ্মল। আপেক্ষিছে বাহিৰত তেওঁ।

বিচাৰিছে অধিকাৰ বাহিৰত ৰই

প্ৰৱেশৰ বাবে এই বিচাৰ-চৰাত।

বৰফুকন। আনন্দেৰে দিলো অধিকাৰ।

যোৱা, যোৱা, 'তিনি চাৰি জন বিষয়া গই

সাদৰে 'সন্মান মোৰ কৰি নিবেদন

আনা এই চৰালই ডেকাফুকনক।

কাকতি ! তুমিয়েই কৰাচোন এই পত্ৰ পাঠ।

কেইজনমান বিষয়াৰ প্ৰস্থান।

নিৰ্ম্মলা (৭ম ১১*) :- “বৰফুকন ডাঙৰীয়াৰ পত্ৰ পোৱা হ'ল।
আমাৰ শৰীৰ ভাল নহয়। আপোনাৰ কটকী এইখিনি
পোৱাৰ সময়ত শ্ৰীমান কন্দৰ্পেশ্বৰ ডেকাফুকন আমাৰ
গৃহত আলহী আছিল। চন্দন আৰু অমিয়ৰ গোচৰৰ
বিষয়ে তেওঁৰ লগত আমি কথা-বতৰা হৈছোঁহক। এই
সম্পৰ্কে আমাৰ যুক্তি আৰু মতৌ তেওঁৰ আগত প্ৰকাশ
কৰা হৈছে। তদুপৰি তেওঁৰ নিজৰো বিজ্ঞা-বুদ্ধি আৰু
জ্ঞান যথেষ্ট আছে বুলি আমি বিবেচনা কৰোঁহক।
জ্ঞান আৰু বুদ্ধিৰ সময়ত তেৱেই আমাৰ প্ৰতিনিধি
স্বৰূপে কাজ কৰি আপোনাক সন্তোষ দিব পাৰিব বুলি
বিবেচনা কৰা হৈছে। এই বিষয়ত আমাৰ তিলমাত্রও
সন্দেহ নাই। সেইকাৰণে তেওঁৰ কম বয়স হলেও
একো অসুবিধা নহব। ইমান কোমল বয়সতে কাৰো
গাত প্ৰবীণৰ দৰে এনে গভীৰ জ্ঞান আৰু বুদ্ধি পূৰ্বে
আমি দেখা মনত নপৰে। আপুনি তেওঁৰ জ্ঞান বুদ্ধি
আৰু শ্ৰদ্ধা-কুশলতাৰ চিনাকি পাব।”

বৰফুকন। পত্ৰত লিখা কথা সকলোৱে শুনিলাহক।

বিচক্ষণ আমাৰ মজ্জী ডাঙৰীয়া।

[বিষয় সকলৰ লগত ডেকাফুকনৰেণী প্ৰতিভাৰ প্ৰৱেশ।]

সউ যে তেওঁ আহি পালেই। আঁহা, আঁহা বোপা
ডেকাফুকন। তুমি আমাৰ মন্ত্ৰী-ডাঙৰীয়াৰ প্ৰতিনিধি
হৈ আহিছা নহয়নে ?

প্ৰতিভা। সঁচা কথা ডাঙৰীয়া।

মন্ত্ৰীৰ আদেশ মই তুলিছো শিৰত।

বৰফুকন। সাদৰেৰে সম্ভাষণ জনালো তোমাক,

বহঁ। মোৰ সোঁহাতৰ আসনত তুমি।

বিচাৰ-চৰাত এই ন্যায়-দণ্ড লই

স্বধিব লাগিব তুমি জটিল গোচৰ।

শুনিছানে আঁতিগুৰি তাৰ।

প্ৰতিভা। গোচৰৰ বিৱৰণ শুনিছা আগতে।

কত সেই সদাগৰ ?

কেনি আছে সেই দেহুৱালী ?

বৰফুকন। অমিয়কুমাৰ। বৃদ্ধ চন্দনমল !

ধিয় হোৱা ভালদৰে আগলই আহি।

প্ৰতিভা। তেওঁৰ নাম চন্দনমল ?

চন্দন। হৈছে ধৰ্ম্মায়তাৰ। চন্দনমল নাম মোৰ।

প্ৰতি। অদ্বুত গোচৰ—অদ্বুতপূৰ্ব।

ইপিনেদি কামৰূপী বিচাৰ-চৰাত

যেয়ে যিবা জনায় প্ৰাৰ্থনা,

পাবই লাগিব তাকে—নহব বিমুখ।

তুমিয়েনে সদাগৰ অমিয়কুমাৰ

হলা আজি বধ্য চিকাৰৰ ?

অমিয়। ধেঙৰে তাকেই কয়—ডাঙৰীয়া।

প্ৰতি। খতৰ সকলো স্বত'

সঁচা বুলি কৰানে স্বীকাৰ ?

অমি। স্বীকাৰ কৰিছো স্বত'।

প্ৰতি। দয়া কৰি দেছুরালী দিবনে বেহাই ?

চন্দন। দয়া ! দয়া আকৌ কিয় ? দয়াৰ কাৰণ কি আছে

মই জানিব পাৰোনে ?

প্ৰতি। দয়া আৰু কৰুণা আছে দুটা কথা।

যেনেকই ওপৰৰ আকাশৰ পৰা

তললই ধাৰাসাৰে নামে বৰসুগ

মানুহৰ অন্তৰতো ঠিক সেইদৰে

বহে যায় সুবিমল কৰুণাৰ ধাৰা।

কৰুণা কল্যাণময়ী দুই পক্ষলই—

যি জনে কৰুণা পায় তেৱো উপকৃত,

যি জনে কৰুণা কৰে তেওঁৰো মঙ্গল।

কৰুণাৰ শক্তিৰো অসীম ক্ষমতা

পৃথিৱীত ইয়ে অতি গৌৰৱ মহান !

শোভা কৰে যি মুকুট বজাৰ মূৰত

কৰুণা-ভূষণে যদি হয় বিভূষিত

তাতোকই বেছি শোভা হয় নৃপতিৰ।

ৰজাই প্ৰচাৰি দস্ত ৰাজদণ্ড লই

মৰ্ত্য-ধৰণীত কৰে গোবৰ বিস্তাৰ ;
 কিন্তু যদি সেই 'হেন ৰাজদণ্ডধৰো
 কৰুণাৰে বিগলিত হয় অস্ত্ৰৰত
 বজা গুচি হয় তেওঁ স্বৰ্গৰ দেৱতা ।
 বিচাৰৰ আসনত বহি নৰপতি
 স্নিগ্ধময়ী কৰুণাৰে কৰিলে বিচাৰ
 বজাৰ বিচাৰে হয় দেৱ-আশীনবাদ !
 সেইকাৰণেই কওঁ হে চন্দনমল !
 বিচাৰিছ আজি তই যদিও বিচাৰ,
 এই কথা ভালদৰে ৰাখিবি মনত—
 যদিহে বিচাৰ হয় কৰুণাবিহীন
 নহব যে তাৰ পৰা কাৰো উপকাৰ ।
 নিতউ কৰিছো আমি কৰুণা প্ৰাৰ্থনা,
 নিজে আমি সকলোটি কৰুণা-কঙাল
 আনকো লাগিব দিব সেই কৰুণাকে ।
 পাৰো বুলি কোমলাৰ কঠোৰ অস্ত্ৰৰ
 কলো তোক ভাঙি-পাতি অত কথা মই ।
 ইমানতো যদি তই বিচাৰ বিচাৰ,
 বুজি পাবি কেনেকুৱা কামকৰী-বিধি,
 চলিব বিচাৰ-চৰা সেই নিৰ্দেশত ।
 বিহিব পাৰিবি শাস্তি লিখা স্বৰ্ত্তমতে
 নহব অন্তথা তাৰ জ্ঞানিবি নিশ্চয় ।

চন্দন। মোৰ কামৰ ফলাফল মোৰ মূৰৰ ওপৰতে থাকক ধৰ্ম্মাৱতাৰ।

বিচাৰ—মোক লাগে কেৱল বিচাৰ।

প্ৰতি। ঋণ সুজিবৰ বাবে নাই জানো মুদ্রা?

বসন্ত। আছে মুদ্রা—বাধিছো যুগুত

দিছো এই বিচাৰ-চৰাত।

দুগুণো দিবৰ বাবে সাজু আছো মই,

যদি আক লাগে বেছি—তাকো দিব পাৰো

দিম মুদ্রা আক দহ গুণ

কুৰি গুণ, ত্ৰিশ গুণ, দিম ইচ্ছামতে।

নিজা মোৰ এই মূৰ, হাত-ভৰি, প্ৰাণ

লাগে যদি তাকো মই বাখো বন্ধকত।

ইমানতো দেখুৱালী নহলে সন্মত

ডাঙৰীয়া! নিজ পদ অধিকাৰে তুমি

মহান সত্যৰ বাবে—শাস্ত্ৰৰ কাৰণে

দুৰন্তৰ ক্ৰুড় হিংসা দিবা ব্যৰ্থ কৰি।

কৰিলে সামান্য ক্ৰটি এই বিচাৰক

নহয় কদাপি পাপ—হব মহাধৰ্ম্ম।

প্ৰতি। অসম্ভৱ তেনে কথা—বিধি ভঙ্গ কৰা।

বিচাৰ-বিধিত এই আছে যি নিৰ্দেশ

নোৱাৰিম তাক আমি কৰিব অমান্য,

তেনে শক্তি নাই কাৰো অসম দেশত।

চিৰ-প্ৰচলিত বিধি—দেশৰ দস্তৰ

বজা-প্রজা সকলোরে মানিব লাগিব ।
 বিচাৰকে লজ্জা যদি বিচাৰৰ বিন্ধি,
 বন্ধকে ভক্ষক হয়, শাসকে শোমক,
 আগলই অনর্থক বাঢ়িব জঞ্জাল
 ন্যায়-বিচাৰৰ আৰু নাথাকে সন্মান ।
 নহব আমাৰ ঘাৰা তেনুৱা বিচাৰ ।

চন্দন । ধৰ্ম্মৰাজ—বিচাৰৰ আসনত সন্মত ধৰ্ম্মৰাজ । হাঃ হাঃ !
 কি ভাগ্য ! বিজ্ঞ জ্ঞানী বিচাৰক ! দেখাত তুমি লৰা
 মতীয়া হলেও বিছা কিমান গভাৱ ! হে ধৰ্ম্মাৱতাৰ !
 কি বুলি তোমাক মই সন্মান জনাও ?

প্ৰতি । চাওঁ খত, কিবা স্মৃতি লিখা আছে তাত ?

চন্দন । এইখন—এইখন খত । মহামায়া ধৰ্ম্মাৱতাৰ !

প্ৰতি । (খত পঢ়ি চাই) চন্দনমল ।

ললে কিন্তু পাৰ তই তিনি গুণ ৰূপ ।

চন্দন । শপত ! ধৰ্ম্মাৱতাৰ ! শপত । দেৱতাৰ নাম লৈ মই
 শপত খাইছো । সেই শপত ভঙ্গ কৰি এতিয়া বোঁ বোঁ
 নৰকত গৈ পচিমনে ? নহয়, কদাপি, তেনে কথা হব
 নোৱাৰে । গোটেই অসম দেশখন পালেও মই শপত ভঙ্গ
 নকৰোঁ । জৰুল, ধৰ্ম্মাৱতাৰ—জৰুল ।

প্ৰতি । ঋণ সুজিবৰ দিন পাৰ হৈ গল ।

ন্যায়-বিচাৰ তাৰ—সেইকাৰণেই
 দেছুৱালী কৰে দাবি বিচাৰ-চৰণত ।

সাউদৰ শৰীৰৰ মাংস আধা-সেৰ
বুকুৰ কাষৰ পৰা লব খোজে কাটি
খতেও তাকেই কয়।

কিন্তু দয়া কৰ চন্দনমল!

কৰুণা—এফেৰি কৰুণা কৰ।

তিনি গুণ ৰূপ লই সন্তুষ্ট হ তই।

ল মুদ্ৰা তিনি গুণ—ফালে মই খত।

চন্দন। খত পিছতো ফালিবা। আগেয়ে তাৰ স্বৰ্ভমতে ঋণ
পৰিশোধ হওক। কথাই-বতৰাই, বিচাৰে-বুদ্ধিয়ে ধৰ্ম্মা-
ৱতাৰ! তুমি অতি নিপুণ বিচাৰক। যুক্তি-ব্যাখ্যা তোমাৰ
চমৎকাৰ। আইনমতে—কামৰূপী বিচাৰ বিধিমতে বিচাৰ
কৰি বায়ু দিয়া। মই পণ কৰিছো, ঠিক শপত খাইছো
—কাৰো সাধ্য নাই মোক এই পণৰ পৰা টলাব পাৰে।
খত দাখিল কৰিছো। এই খতৰ ওপৰতে মোৰ নিৰ্ভৰ।

অমিয়। জনাও প্ৰাৰ্থনা মই বিদ্রু বিচাৰক!

হক দণ্ড বিচাৰত—বিহিত আদেশ।

প্ৰতি। বেছ!, সেয়ে হব।

শানিত অসিৰ বাবে মুক্ত কৰা বুকু।

চন্দন। ধন্য ধন্য! হে মহিমাযিত বিচাৰক! তোমাৰ জয়
হক। চমৎকাৰ বিচাৰ—যদিও বালক অতি চমৎকাৰ!

প্ৰতিভা। কঠিন বিচাৰ-বিধি। সেই বিধিমতে

খতৰ ই স্বৰ্ভমতে দুৰ্লভ্য আদেশ—

তোমাৰ বুকুৰ পাব মাংস আধা-সেৰ।

চন্দন। সত্য কথা। ন্যায়ৰ-কথা। ন্যায়ৰ বিচাৰ। দেখাত
লৰামতীয়া হলেও বয়স নিশ্চয় বেছি।

প্ৰতি। সাজু হোৱা বুকু খুলি অমিয়কুমাৰ!

চন্দন। ঠিক বুকু—লম মাংস বুকুৰ কাষৰ। খতত সেইদৰেই
লিখা আছে, নহয়নে ধৰ্ম্মাৱতাৰ? ঠিক বুকুৰ কাষৰ গৰা।
এই চোৱা, খতত তেনেদৰেই লিখা আছে।

প্ৰতি। লিখা আছে তেনেদৰে ঠিক।

মাংস জুখিবৰ বাবে আনিছনে তৰ্জু?

চন্দন। তৈয়াৰ। ধৰ্ম্মাৱতাৰ। এই যে। তৈয়াৰ।

প্ৰতি। লাগিব এজন বৈদ্য—বিজ্ঞ চিকিৎসক

ততালিকে তেজ বন্ধ কৰিবৰ বাবে।

নহলে মৰিব এই বিচাৰ চ'ৰাতে

হতভাগ্য সদাগৰ তেজ গই গই।

চন্দনমূল!

মাত্ৰি আন বৈদ্য এক নিজ ধৰছত।

চন্দন। তেনেকুৱা স্বত' খতত লিখা নাই।

প্ৰতি। নাথাকিব পাৰে লিখা, কিনো কথা তাত?

উপষাচি এনে দয়া দেখুৱাটো ভাল।

নহবনে তাৰ দ্বাৰা ধৰ্ম্ম কৰা তোৰ?

চন্দন। নহয়—নহব। বৈদ্য—সেই কথা খতত লিখা নাই।

প্ৰতি। সদাগৰ! তোমাৰ শেষ বক্তব্য?

অমিয়। সম্পূৰ্ণ প্ৰস্তুত মই। তাৰ আগে মাথোঁ

সামান্য বস্তুব্য মোৰ আছে ক'বলৈ।

প্ৰাণৰ বসন্ত ! বিদায় দিয়া বন্ধু !

মৃত্যু হল আজি মোৰ তোমাৰ কাৰণে

অনৰ্থক এনে কথা ভাবি যেন তুমি

ভৱিষ্যতে কেতিয়াও নকৰা বেজাৰ।

হল আজি মোৰ প্ৰতি সদয়া নিয়তি।

হতভাগী কোনো ধনী অৰ্থ তেজুৱাই

হয় যদি ভাগ্য-দোষে বাটৰ ভিকল,

গাতত সোমায় চকু চিন্তা-ভাৱনাত,

কোচ খায় অকালতে কপালৰ গাটি,

জীয়াই থাকিও মৰা নিজ অদৃষ্টত

তেনে, কষ্ট-দৰিদ্ৰতা, যমৰ নিকাৰ—

নাপালো ভুগিব মই, সেয়ে মহাভাগ্য।

নিমিলিল তেনে গ্লানি, লজ্জা ক্লেশকৰ।

ভাগ্য ভাল—মানে মানে পালো মুক্তিলাভ।

বন্ধু ! মাননীয়া পত্নীক তোমাৰ

জানাবা বিদায়-বাণী মোৰ হই তুমি।

সিজনাকু কৰা মোৰ মৰণ কাহিনী,

কৰা আৰু ভালপাও কিমান তোমাক।

আৰু এটা কথা কৰা তাৰ লগতেই—

আছিল তোমাৰ এক বুকুৰ বান্ধৱ,

শুজিলে তোমার ধার সেই বন্ধুরেই ।

সেইবাবে নাই একো দুখৰ কাৰণ ;

হিয়াৰ সবদম্ব দিওঁ আনন্দ মনেৰে

কৰিম তোমাৰ হই ঋণ পৰিশোধ ।

বসন্ত । বন্ধু অমিয় ! আছে এক পত্নী মোৰ

প্ৰাণতো অধিক প্ৰিয় প্ৰিয়তমা তেওঁ ।

কিন্তু মোৰ এই প্ৰাণ, সেই যে প্ৰেমসী

সমগ্ৰ নিখিল বিশ্ব, দেৱতা-দানৱ

নহয় তুলনা কাৰো তোমাৰ লগত ।

যমৰ মুখৰ পৰা সৌভাগ্য বলত

পাওঁ যদি আজি মই ঘূৰাই তোমাক

নিশ্চয় জানিবা বন্ধু ! সকলোকে মোৰ

আনন্দেৰে হাঁহি হাঁহি দিম বিসৰ্জ্জন ।

নিশ্চয় বাক্সে এই দেখুৱালে দয়া

যি আছে সকলো দিম বিনিময়ে তাৰ ।

প্ৰতিভা । শুনো হলে এই কথা পত্নীয়ে তোমাৰ

সাধু বুলি কেতিয়াও নাভাবে তোমাক ।

নিৰঞ্জন । মোৰো এজনী তিৰোতা আছে । তেওঁক মই জীউটো-

তকৈও বেছি ভাল পাও । কিন্তু মোৰ মনত এই সময়ত .

এনে ভাব খেলাইছে—তেওঁ যদি মৰি এই মুহূৰ্ত্তে

স্বৰ্গলৈ গলহেতেন, আৰু স্বৰ্গলৈ গৈ যদি এই

নব-প্ৰেত দেছুরাজীৰ মন গলাব পৰা দৈৱশক্তি লাভ

কৰিলেহেতেন

নিশ্চল। খুব সাবিতা তুমি। তোমাৰ ঘৈণীয়েৰা ইয়াত নাই।
সেইবুলিহে এনে কথা কব পাৰিছা। তোমাৰ এনে-
বুৱা ইচ্ছাৰ চিনাকি তেওঁ ঘৰত পোৱা হলে অশান্তিত
ঘৰ গুচি বাঁহ-তল হ'লহেতেন।

চন্দন। কামৰূপী মতাবোৰ এনেকুৱাইনে? মোৰো এজনী ছোৱালী
আছিল। এনে কামৰূপী মতাত চাপনী হোৱাতকৈ
তাই ডিঙিত কলহ বান্ধি গৰি যোৱাই ভাল আছিল।
বহু পলম হৈছে ধৰ্ম্মাৱতাৰ। প্ৰাৰ্থনা জনাইছো—
সোণকালে বিচাৰ শেষ হওক।

প্ৰতি। শুন তেন্তে—সাউদৰ শৰীৰৰ পৰা
গ্ৰাণ্যামতে পাৰ তই মাংস আধা-সেৰ।
প্ৰাপ্য তোৰ বিচাৰত হৈছে গঞ্জুৰ
বিচাৰৰ বিষয়েও দিছে তাকে তাক।

চন্দন। চমৎকাৰ বিচাৰ। বিচাৰৰ আসনত স্বয়ং ধৰ্ম্মৰাজ।

প্ৰতি। এই আধা-সেৰ মাংস—গ্ৰাণ্য প্ৰাপ্য তোৰ
বুকুৰ কাষৰ পৰা লব পাৰ কাটি।
কামৰূপী বিধিমতে বিচাৰ-চ'ৰাত
যুক্তি-সিদ্ধ তোৰ দাবি কৰিলো ঘোষণা।

চন্দন। ধৰ্ম্মাৱতাৰ, অগাধ-পণ্ডিত—ন্যায় বিচাৰক। চমৎ-
কাৰ নিৰপেক্ষ বিচাৰ। আহ, আগবাঢ়ি, আহ দাস্তিক
কামৰূপী! বুকু পাতি থিয় হ—কাটো মই মাংস।

প্ৰতি । ধীৰে—চন্দনমল ! ধীৰে ।

বৰি এক্ষন্তেক

আছে আৰু ওপৰন্ধি কব-লগা মোৰ ।

কাটি লবি মাংস—আছে খতত লিখা,

কিন্তু এটা কথা—

মাটিত পৰিব তেজ কাটোত মঙহ

লিখা নাই স্বত' তেনেকুৱা ।

লিখা মাথোঁ আছে তাত—

আধা-সেৰ বুকুৰ মঙহ,

মিলাই খতৰ স্বত—পাবি সেই মাংস,

জুখি লবি পূৰাপূৰি ঠিক আধা-সেৰ ।

কিন্তু হবি সাৱধান—

যদিহে কাটোতে মাংস উলিয়াৱ তেজ

কামৰূপী-সন্তানৰ হয় বক্তপাত

তেন্তে—তেন্তে তোৰ সকলো সম্পত্তি

যাব ৰাজকোষলৈ—হব বাজেয়াপ্ত ।

নিৰ । এতিয়া কেনে ? জয়, শ্বাসপৰায়ণ বিচাৰকৰ জয় !

চাই ল । চাই ল দেছুৱালী !—কিমান বুদ্ধি, কিমান জ্ঞান ।

চন্দন । এয়েইনে বিচাৰ ? এনেকুৱাইনে কামৰূপী বিচাৰ-বিধি ?

প্ৰতি । একোকে নালাগে তোক—কেৱল বিচাৰ,

পাবি সেই বিচাৰকে চূড়ান্ত ৰকমে ।

নিৰ । চমৎকাৰ বিচাৰ ! বিচক্ষণ বিদ্বান জ্ঞানী বিচাৰক ।

চাই ল দেছুরালী ! ভালদৰে বুজি ল ।
চন্দন । তেন্তে মই আগৰ প্ৰস্তাৱে মান্তি হ'লো । তিনি গুণ
টকা দিয়া । তাকে পালেই কামৰূপীক মুক্তি দিম
বসন্ত । এই ল কপ ।

প্ৰজিভা । কান্ত হোৱা, বিচাৰত নকৰা ব্যাঘাত ।

কেৱল বিচাৰ লাগে এই ধেঙৰক,
ভালদৰে পাব সেই বিচাৰ মাথোন
আন একোতেই তাৰ নাই অধিকাৰ ।
বিচাৰ—কেৱল বিচাৰ, চন্দনমল !
বিচাৰৰ বাদে তোৰ নাই একো দাবী
খত-স্বৰ্গমতে পাব মাংস আধা-সেৰ ।
নিৰ । দেছুরালী ! ধেঙৰ ! চাই ল । বুজি ল ।
এই বিচাৰকেই স্বয়ং ধৰ্ম্মৰাজ ।

প্ৰতি । প্ৰস্তুত—প্ৰস্তুত হ লব মাংস কাটি ।
সাৱধান, নোৱাৰিব হব বক্তৃপাত ।
আক শুন—নোৱাৰিব লব কম-বেছি*
জুখিমাৰি ঠিকঠাক লবি আধা-সেৰ ।
তাতকই যদি বেছি—নতু কম কাট
তৰ্জুত জোখোতে যদি
ৰতি-পৰিমাণে তাৰ হয় হেৰফেৰ
ৰতিৰো বিংশতিতম যাত্ৰা বেছি হয়
চুলিৰ সমানো যদি কমে ওজনত

তেন্তে তোৰ প্ৰাণদণ্ড নিশ্চয় জানিবি।

আক তোৰ যতমানে সম্পত্তি-বিভৱ

সকলোৱে জমা হব ৰাজ-ভাড়া লত।

নিব। ধৰ্ম্মৰাজ—মূৰ্ত্তিমৰ্ত্ত ধৰ্ম্মৰাজ বিচাৰ-আসনত।

হে বিদেশী ধেঙৰ! খুব ভাল কথাষাৰ মোক শিকালি।

জয় ধৰ্ম্মৰাজৰ জয়!

চন্দন। যি টকা মই ধাৰলৈ দিছিলো তাকে দিলেও হব। বেছি নালাগে।

বসন্ত। লব পাৰ এতিয়াই দিছো মই ধন।

প্ৰতি। চন্দনমল! বাবে বাবে বিচাৰ-চৰাত

স্পৰ্শভাবে কৰিছ ঘোষণা—

নালাগিব অৰ্থ তোক

লাগিব বিচাৰ মাথোঁ খত স্বতমতে।

নিব। চমৎকাৰ বিচাৰ। ধৰ্ম্মৰাজ নে কোন? বেছ

কথাষাৰ মোক শিকালি ধেঙৰ! সেইবাবে ধন্যবাদ তোক।

চন্দন। মোৰ মূল ধনখিনিও নাপামনে?

প্ৰতি। খত-স্বত' বিনে তই নাপাবি একোকে।

খত-স্বত' পালনৰ বাবে

সকলো দায়িত্ব তই ললি গাত পাতি।

চন্দন। বেছ। সেয়েই হওক। সকলোবোৰ পিৰাচৰ

পেটতে সোমাওক। মই আক ইয়াত এক্সেন্চকো

নাধাকে। (বাব খোজে)

প্ৰতি। ববি, ববি, বিচাৰৰ আৰু বাকী আছে
 বিচাৰ নহলে শেষ নোৱাৰিবি যাব।
 নাজাননে কেনেকুৱা কামৰূপী-বিধি ?
 যদি কোনো বিদেশীয়ে আহি
 পৰোক বা প্ৰত্যক্ষ ভাবে
 চেষ্টা কৰে প্ৰাণ লব অসমবাসীৰ,
 আৰু সেইবাবে আহি বিচাৰ-চৰাত
 অভিযোগ কৰে উপস্থিত,
 আৰু যদি সেই অভিযোগ
 মিছা বুলি হয় প্ৰমাণিত
 ধৰা পৰে ষড়যন্ত্ৰ সেই
 নাজাননে হ'ব পাৰে কিবা শাস্তি তাৰ ?
 যি থাকে সকলো তাৰ মাটি-বাৰী, ধন
 আৰু যাব ৰাজকোষলই,
 বাকী আৰু পাব তেওঁ—যাৰ বিক্ৰমত
 সৃষ্টি মিছা অভিযোগ—অযথা কলঙ্ক।
 এনেকুৱা অপৰাধ যাৰ,
 একমাথোঁ বৰফুকনৰ
 সিজনাৰ্জ মাজ্জনাৰ আছে অধিকাৰ,
 আৰু কাৰো তেনে শক্তি নাই।
 আজিৰ বিচাৰ-চৰাই কৰিছে বিচাৰ
 প্ৰত্যক্ষ ভাবেই তই হে চন্দনমল।

সদাগৰ অমিয়ৰ প্ৰাণনাশ হেতু
 তুলিছিল ঘৃণনীয় মিছা অভিযোগ,
 সেইবাবে কামৰূপী বিধিমতে এবে
 শাস্তি তোৰ প্ৰাণদণ্ড—ভূমি-ধন-নাশ।
 জীয়াই থাকিব যদি ইচ্ছা আছে তোৰ
 আঠ লই সবিনয়ে জনালে প্ৰাৰ্থনা
 মাজ্জনা কৰিব পাৰে ফুকনে মাথোন।

নিৰ। তাতকৈ এই প্ৰাৰ্থনা জনা চন্দনমল! তই যেন নিজ
 হাতেৰে ডিঙিৰ জৰীগছ টানি খৰি ফাচি চাওঁত ওলমিব
 পাৰ। অ' তাতো আকৌ লেঠা। তোৰ সকলো
 ধন-সম্পত্তি বাজেয়াপ্ত হৈছে। ফুটা-কড়ি এটাতো
 এতিয়া তোৰ অধিকাৰ নাই। জৰী কিনিবলৈ ধন পাবি
 কত? চিন্তা নাই ধেঙৰ! বজাঘৰৰ খৰছত ফাচি-
 চাং জোগাৰ হ'ব। জৰীও বিনা খৰছতে পাবি।

বৰফুকন। চন্দনমল! মোৰ ওচৰত তই
 নউ কবোতেই তোৰ জীৱন প্ৰাৰ্থনা
 মাজ্জনা কৰিলো মই—দিলো জীৱদান।
 তোৰ আৰু আমাৰ মনৰ
 বুজি লবি ইয়াতেই পাৰ্থক্য কিমান।
 কিন্তু তোৰ ভূমি-ধন, আছে যি সম্পত্তি
 আগ্না তাৰ অমিয়ই পাব পুৰস্কাৰ।
 বাকী আশা অৰ্ধদণ্ড হই

জমা হব ৰাজভৰালত।

চন্দন। ঐ মোৰ কপাল! যদি সেয়েহে হয় তেন্তে এই
জীউটোকেনো মাৰি নিনিয়া কেলৈহে? জীউটো—
তাকনো মাপ কৰাৰ আৱশ্যক কি? মাটি-বাৰী টকা-
কড়ি যদি সোপাকেই নিলা—বাকী এৰিলা কি?
মোৰ এই প্ৰাণটোকো আৰু নামাৰি বখাৰ একো
আৱশ্যক নাই।

প্ৰতি। এই বেঙৰক তুমি অমিয়কুমাৰ!

পাৰিবাৰে দেখুৱাব অলপ কৰুণা?

অমিয়। বিচাৰ চৰাই আৰু ফুকনে আমাৰ

দয়া কৰি অৰ্থহু তুলি লয় যদি

পাম-মই সঁচাকৈয়ে পৰম সন্তোষ।

যিজনে কৰিছে বিয়া

চন্দনৰ কন্যা পত্নীক

মই পাবলগা ভাগ দিম সিজনক।

আৰু আছে দুটা স্বত কঁও ভণ্ডিপাতি—

এই যে কৰিলো দয়া

সকলোৰে লভিলে মাৰ্জ্জনা,

লাগিব চন্দনমলে বিনিময়ে তাৰ

গ্ৰহণ কৰিব আমাৰ কামৰূপী কৃষ্টি,

কামৰূপী ভাষা, কামৰূপী আচাৰ-বিচাৰ

মিলি যাব এক হৈ আমাৰ লগত।

লাগিব লগতে আক

লিখি দিব দানপত্র বিচার-চৰাত

মৃত্যুৰ পিছত তাৰ

জী-জোঁৱায়েকে পাব সকলো সম্পত্তি।

বৰফুকন। এইখিনি কৰিবই লাগিব অৱশ্যে।

নকৰে যদিহে তাকে।

প্ৰত্যাহাৰ কৰিম মাৰ্জ্জনা।

প্ৰতি। চন্দনমল! আছনে সন্মত?

আছে নেকি আৰু কিবা কবলগা তোৰ?

চন্দন। (বিশজিবে) খুছি—খুব খুছি।

প্ৰতি। কাকতী! লিখা এবে দানপত্ৰ তেনে।

চন্দন। দোহাই ধৰ্ম্মাৱতাৰ। মাপ কৰা। এতিয়া মই যাওঁ।

মোৰ গা বৰ অসুখ। দানপত্ৰ লেখি পঠিয়াই দিলে
মই চহী কৰিম। বাম, বাম!

বৰফুকন। যাব পাব। কিন্তু চাবি। দানপত্ৰত দস্তখত দিবই
লাগিব। [চন্দনমলৰ প্ৰস্থান।]

বৰফুকন। ডেকাফুকন। দয়া কৰি আজি তুমি

আমাৰ গৃহত গই কৰিলে ভোজন—

প্ৰতি। ডাঙৰীয়া! সেইবাবে বিচাৰিছো ক্ষমা।

এৰি অহা বহু মোৰ আধৰুৱা কামে

বঙপুৰ নগৰত আছে বাটচাই।

সেইবাবে মাগিছো ক্ষেজানি

যাত্ৰা কৰোঁ। এতিয়াই উজনিৰ ফালে।
 বৰ ফুকন। সেইবাবে হলো মই পৰম দুঃখিত,
 ইমানতে আজিলৈ হল সভা-ভঙ্গ।
 অমিয়কুমাৰ !
 সন্তুষ্ট কৰিবা এই বিশিষ্ট আলহী
 যাৰ ওচৰত তুমি ঋণী আজীবন।

‘অমিয়, বসন্ত, নিবঞ্জন, প্ৰতিভা, আৰু নিখুলাৰ বাচিৰে বৰকুকন
 প্ৰমুখো সকলোৰে প্ৰস্থান।’]

বসন্ত। মহা যোগ্যবান তুমি হেৰা ডাঙৰীয়া !
 বিচক্ষণ জ্ঞান-বিদ্যা বুদ্ধি-কৌশলেৰে
 মৃত্যুৰ মুখৰ পৰা সৰুৱাই আনি
 বন্ধু মোৰ আৰু মই দুজনকে আজি
 দিলা দান সচাকৈয়ে নতুন জীৱন।
 চন্দনক দিবলগা ৰূপ তিনি হাজাৰ
 আনন্দেৰে দিছো মই খাটনিৰ বেচ।
 গ্ৰহণ কৰি কৃতার্থ কৰা দেৱ !
 অমি। তদুপৰি এই বাবে দুই বন্ধু আমি
 বন্ধা বুলো আজীৱন প্ৰীতিৰ দোলেৰে
 বম চিৰকৃতজ্ঞ হই।

প্ৰতি। .সফল ত্ৰুতত হয় যিবা তৃপ্তি-লাভ
 তাৰ স’তে একোৰেই নহয় তুলনা।
 দিছে মোক পুৰস্কাৰ কৃতকাৰ্য্যতাই

তোমাৰ মুক্তিতে মোৰ পৰম আনন্দ ।
 ধনৰ লালসা মোৰ কোনো দিনে নাই
 সেয়ে তৃপ্তি—সেয়ে মোৰ খাটনিৰ বেচ ।
 দেখা হলে তুনাই আমাৰ
 পাব আৰু অধিক চিনাকি ।

বসন্ত । ডাঙৰীয়া । অনুৰোধ জনাও তুনাই—
 নোহে খাটনিৰ মূল্য ক্ষুদ্ৰ উপহাৰ ।
 স্মৃতি-চিন বুলি যেন আজিৰ দিনৰ
 লোৱা তুমি এই ধন অনুগ্ৰহ কৰি ।
 অতি ক্ষুদ্ৰ মূল্যহীন নিবেদন মোৰ
 নকৰিবা ঘৃণিবাৰ প্ৰত্যাখ্যান তুমি ।

প্ৰতি । ইমানেই অনুনয় যদি
 মান্তি হলোঁ বাক মই লব পুৰস্কাৰ ।
 (অমিয়ক) পাটৰ চেলেঙখনি গাত লই থকা
 দিয়া যদি হাঁহি মুখে কৰিম গ্ৰহণ ।

অমিয় । লোৱা দেৱ ! দিছে। মই আনন্দ মনেৰে ।

প্ৰতি । (বসন্তক) তোমাৰ প্ৰীতিৰ চন—

দিয়াচোন হাতখনি মোক
 আঙুলিৰ পৰা লও আঙঠী খটাই ।
 কতা ? কোচাই নিলা যে হাত ?
 এই প্ৰীতি—এই দান দিবলই মোক
 কোৱা তুমি আছানে সম্মত ?

বসন্ত । এই আঙঠী—অতি সামান্য

লাজ লাগে দিবলই তাক ।

প্রতি । একো লাজ নাই তাত—এয়ে মোৰ পণ

ৰাখিবা মনত তুমি

আঙঠীৰ বাদ আন একোকে নালাগে ।

বসন্ত । নাভাবো মূল্যৰ কথা—আছে আন হেতু

সেইদেখি ই আঙঠী দিবলই টান ।

সৱাতো অধিক দামী হীৰাৰ আঙঠি

ভাৰতৰ যতে নাথাকক, যি মূল্য নহক,

বিজ্ঞাপন চাই মই উলিয়াই বাছি

তাকেই তোমাক আনি কৰিম অৰ্পণ ।

প্রতি । বুজিছো পেটৰ কথা নকলৈও হব,

শুৱলী কথাৰে তুমি দানত পৰ্গত ।

তুমিয়ে শিকালো মোক বৃত্তি ভিক্ষাৰীৰ,

এইবাৰ তুমিয়েই শিকালো তুনাই

ভিক্ষাৰীৰ নাই অভিক্ৰটি ।

বসন্ত । ক্ষমা কৰা ডাঙৰীয়া ! নাভাৰা বিষম ।

এই যে আঙঠী মোৰ প্ৰেয়সীৰ দান ।

প্ৰিয়াৰ, আগত মই কৰিছো প্ৰতিজ্ঞা—

নোৱাৰোঁ আঙঠী এই

বেচিব, কৰিব দান, নতু হেৰুৱাব ।

প্রতি । জানো মই কোনো বস্তু দিবলই হলোঁ

বহু লোকে এনেকুরা দেখায় আপত্তি।
 আজি মোৰ এই দান লবৰ কাৰণে
 কিমান যোগ্যতা আছে
 জনা হলে সেই কথা পত্নীয়ে তোমাৰ
 —নোহে যদি জ্ঞানহীনা উন্মাদিনী তেওঁ
 ভিলমানো নকৰে বেজাৰ।
 একোকে নালাগে আৰু
 এনেয়েই তৃপ্তি মোৰ।
 আহো তেনে আমি।

[প্রতিভা আৰু নিম্ননাৰ প্ৰস্থান।]

অমিয়। বসন্ত ! দিয়া বন্ধু আঙঠী তোমাৰ।
 জ্ঞানো মই মৰমৰ পত্নীয়ে তোমাৰ।
 সোণৰ আঙঠী এই দিছে উপহাৰ,
 গভীৰ প্ৰেমৰ তাত আছে নিদৰ্শন
 সেইবাবে আপত্তি তোমাৰ।
 কিন্তু বন্ধু !
 স্মৰণি ই উপকাৰ আজিৰ দিনৰ
 মোৰ মৰমৰ তুমি
 নামানা নিষেধ যদি নোহে একো কৃতি।
 বসন্ত। সৰ্চা বন্ধু ! উপকাৰীজনক আমাৰ
 এনেভাবে পঠোৱাটো নহল উচিত।
 নিৰঞ্জন ! যোৱা, সোণকালে যোৱা,

লই যোৱা আঙঠিটো মোৰ
 দিয়াগই মোৰ হই তুমি।
 অমিয়ৰ ঘৰলই পাৰা যদি আৰু
 আনিবা লগতে মাতি কৰি নিমন্ত্ৰণ।
 যোৱা লৰালৰি কৰি ধৰাগই লগ।

— আঙঠি নৈ নিৰঞ্জনৰ প্ৰস্থান।

বসন্ত। আঁহা বন্ধু! বলা তোমাৰ ঘৰলৈকে যাওঁ।
 বংপুৰৰ মোৰ নতুন ঘৰলৈ উদ্দেশ্য কৰি কালি পুৱাতে
 দুয়োজনে উষা-যাত্ৰা কৰি নাও মেলিম।

[দুয়োৰো প্ৰস্থান।]

দ্বিতীয় দৰ্শন

গুৱাহাটী—আলিবাট

[ডেকাকুনবেশী প্ৰতিভা আৰু কাকতীবেশী নিৰ্মলাৰ প্ৰবেশ।]

প্ৰতিভা। চন্দ্ৰনমলৰ ঘৰটো কেনি সোণকালে অনুসন্ধান কৰ'
 নিৰ্মলা! তাক এই সানপত্ৰখন দেখুৱাই চহী এটা ল'বি
 বুজিছ? আজি সন্ধিয়াতে আমি গুৱাহাটী এবিধ
 লাগিব। স্বামী গৈ পোৱাৰ এদিন আগতেই আমি

বংপুৰ পোৱাৰ আৱশ্যক। কি কৰ ? দানপত্ৰখন দেখি
দিবাকৰ আৰু পহুমীয়ে বৰ ভালপাব নহয়নে ?

নিৰ্ম্মলা। কব লাগিছেনে, বাইদেউ ! ইয়াতকৈ আনন্দৰ কথা
আৰু কি হব পাৰে ? গাখীৰতে যে মহৰ থুটী !

[নিৰঞ্জনৰ প্ৰবেশ]

নিৰ। হেঁৰি—হেঁৰি ডাঙৰীয়াসকল ! এখন্তেক বওকচোন দয়া
কৰি। উঃ ভাল ধৰিলোহি—গৈছিলেই। আমাৰ বন্ধু
বসন্তকুমাৰে ভাবিচিন্তি তেওঁৰ আঙঠীটো মোৰ হাততে
পঠাই দিছে। এয়া লওক। মোৰ আগত আপোনা-
লোকক অনুৰোধ কৰিবলৈ কৈ পঠাইছে—আজি নিশা
যেন সাউদ অমিয়কুমাৰৰ ঘৰতে খোৱা-মেলা কৰে।
দহোকুৰি, নিমজ্ঞণ গ্ৰহণ কৰক ডাঙৰীয়াসকল !

প্ৰতি। তেনে কৰাটো অসম্ভৱ। তোমাৰ বন্ধুক ক'বগৈ—মই
এই দান গ্ৰহণ কৰি ধন্যবাদ জনাইছো। ভাত-পানী
খাই আলম-পলম কৰি যাবলৈ আমাৰ অলপো আহৰি
নাই বুলি ক'বা। আৰু ৰবা, তোমাক লগপালো ভালেই
হল। তুমি মোৰ এই সহকাৰীজনক চন্দনমলৰ ঘৰ
কেনি দেখুৱাই দি যাব পাৰিবানে ?

নিৰ। পাৰিম ডাঙৰীয়া ! এতিয়াই দেখুৱাই দিমগৈ। সোঁ
চাৰি-আলিৰ মূৰতেই সেই বুঢ়া-লাপুঙৰ ঘৰ।

নিৰ্ম্মলা। তেন্তে আপুনি দুখোজমান আগবাঢ়ক। মই এখেতক
গুপ্ত কথাত এটা কৈয়েই আপোনাক লগ ধৰিমগৈ।

নিব। ভাল, ভাল, নমস্কার।

[প্রস্থান।]

প্রতি। কি কথা অ, নির্মলী ?

নির্মল। বাইদেউ ! ময়ো মোৰ স্বামীৰ পৰা আঙঠীটো সবকা-
বলৈ এটা স্মৃণোগ ওলাইছে। এবাব চেষ্টা কৰি চাওঁ,
কি বোলা ? হওতে ভেৰেঁ। সেই আঙঠী আন কাকো
নিদিও বুলি শপত খাই থৈছে। গোটেই জীৱন হেনো
তেওঁৰ হাততেই থাকিব। দেখা যাওকচোন, কব পানী
কলৈ যায়।

প্রতিভা। তই পাৰিবি বুলি মোৰ মনে ধৰে নির্মলী। এই
আঙঠী দুটা লৈয়েই আমি বেছ বং-বহুইছ কৰিব পাৰিম।
তুই মহাপুৰুষেই আমাৰ আগত কত শপত-শান্তি খাই
কব যে আঙঠী মতা-মানুহকহে দিছে—কোনো ভিবোভাক
দিয়া নাই। আমিও তৰ্ক কৰিম—‘ওহো, নামানো।
নিশ্চয় কোনো গাভৰুকহে দিছে তাত ভুল নাই।’ যা
এতিয়া, সোণকালে কামফেৰা কৰি আহগৈ। জানই
নহয়, কোনধিনিত ভোটলৈ মই বাট চাই বস। যা।

[দুয়োৰে ছকালে প্রস্থান।]

—: এক্যতান :—

সংস্কৃত অঙ্ক

প্রথম দর্শন

বংপুৰ—প্রতিভাব কুলনি

[দিবাকৰ আৰু পছমী ।]

দিবা। চোৱা প্ৰিয়ে! আকাশত পূৰ্ণিমাৰ জোন!

কপহ জোনাক বাতি লীতল মধুৰ।

মন্দ মন্দ মৃদুগন্ধ বয় সমীৰণ,

তকৰে চুমিছে লতা, লতাই পল্লৱ।

এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন

ঘাবকাব পৰা আহি কোঁৱৰ অনিকন্ধ

পাৰিছিল অগ্নিগড় বাণ-ৰাজধানী,

কপহীৰ মদিৰাত হল অৱকন্ধ।

পছমী। এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন

নিয়ৰত তিতি থকা কুণ্ডিল-কুলত,

ঘাবকাপতিৰ বথ দেখি অদূৰত

শিশুমতি শিশুপাল পলাল ভয়ত।.

দিবা। এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন

সদুজ্ঞে ভীৰত বহি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই

কেচুৱা লবাক দৰে মাতিলে বিনাই—

‘আদৰ্শী প্ৰিয়া মোৰ জনকনন্দিনী।

- আহা প্ৰিয়ে! আহা ঘূৰি মোৰ বুকুলই,
 বাওঁ পুখু জন্মভূমি অযোধ্যাৰ ফালে।
- পত্নী। এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 মৰিও জীৱন পোৱা কামক স্মৰটি
 বতিয়ে ঘোৱন লাভ কৰিলে ছনাই।
- দিবা। এমুৱা জোনালি নিশা তাহানি এদিন
 চন্দন-নন্দিনী প্ৰিয়া পত্নীকুমাৰী
 কুব্জ পিতাৰ এৰি স্নেহময় কোলা
 পতিৰ লগত কৰে প্ৰেম-অভিযান।
- পত্নী। তেমুৱা জোনালি নিশা পুখু দিবাকৰে
 কথাবে মজালে হিয়া লুকা প্ৰেমিকাৰ
 ভালপাওঁ বুজি থালে শপত ঘনাই।
 মটমটা যতমানে কলে মিঠা কথা
 প্ৰকৃতিতে নোহে সঁচা আখৰ এটিও।
- দিবা। এমুৱা জোনালি নিশা কপহী পত্নী
 প্ৰেমিকৰ বাচি দিয়া প্ৰেম-নিবেদন
 ছলনাৰে বহুবাৰ কৰে প্ৰত্যাখ্যান।
 ইমানতো দিবাকৰে খৰা নাই দোষ
 কৰা নাই অভিমান কমিছে প্ৰিয়াক।
- পত্নী। নহা হলে কোনো জন এই ঠাইলই
 নিশাৰ কথাকে কই যুক্তি তৰ্ক কৰি
 ভালদৰে ঘটুৱাৰ পাবিলোহেভেন।

সেয়া, শুনিছো ভবিষ্যৎ-ধোজ-আহিছে কোনোবা।

দিবা। এই গভীৰ বাতি কোন আহিছ ?

নেপথ্যত কেবপাই।, বন্ধু—দৌতা, বন্ধু! [কেবপাইৰ প্ৰৱেশ।]

দিবা। কোন বন্ধু তুলালিহি অ' ? নাম কি ?

ধাক কত ? ক।

কেব। মোৰ নাম কেবপাই দৌতা ! থাকো বাতি, হ'লে

চেবপাইত, দিনত হলে মাটিত। আমাৰ পৰ্জিতা-

আইদেউৰ বুঢ়া লগুৱা মই। এটা শুভ-সমাচাৰ আনিছো

দৌতা ! কালিলৈ পুৱা কাউৰ-কুকুৰ উঠাৰ আগতে

হেনো আইদেউ বংপুৰ পাবহি। বিয়াধনৰ ফল মঙলজনক

হবলৈ বুলি তেওঁ তীৰ্থই তীৰ্থই ঘূৰি ঘিউচাকি দি দান-

দখিনা কৰি ফুৰিছে নহয়।

দিবা। তেওঁৰ লগত আক কোন আহিব ?

কেব। শুনিছো বোলে এজন সাধু-ভকত আক নিশ্ৰুণী

আইদেউ। বৰ ভাল হল দৌতা ! বৰ ভাল হল।

বোপা-দৌতাও বোলে ঘূৰি আহিবৰ হৈছে।

দিবা। কতা, আমিহো একো সংবাদ পোৱা নাই। বলা

'পত্নী ! ভিতৰলৈ যাওঁ। স্বৰৰ গিৰিহঁতনীক যোগ্য

সমাধৰ দেখুৱাব লাগিব।

[সেমেবাৰ প্ৰৱেশ।]

মেমে। কোন আহি অ' ? বোলো ইয়াত কোন আহিছ ?

কেব। কি লাগে তোক ?

মেমে। বোলো হেথা ! আমাৰ দিবাকৰ দেউতা আক পত্নী

আইটাক দেখিছিলানে ? বোলো শুনিছানে মাই ?

কেব। এইপাট কৰপৰা আহি আটাহ পাৰি মৰিছে ও ?

দিবা। মেমেৰা ! আমি ইয়াতে আছো।

মেমে। ইয়াতে আছা নেকি ? কত ? কোনফালে ?

কেব। কটা কুকুৰীকণা নেকি ও ?

দিবা।, মেমেৰা ! ক কি লাগে ?

মেমে। আমাৰ দেউতাৰ চিঠি আহিছে। চিঠি বুজি কলে
আকৌ ভুলেই হব। ভাল বতৰাৰ বৰ ডাঙৰ টোপোলা
এটা বুলিলেও হয়। দেউতা বাতিপুৰাই পাবহি।
মই যাওঁহে। বাঁহৰ আগত ভেকুলী নাচে, আমাৰ
দেউতা আহি পাবলৈ এৰাতি আছে।

[গ্ৰহান।]

দিবা। কেৰণাই ! তয়ো যা। ঘৰত থকা সকলোকে তোৰ
গৰাকিয়নী উলটি অহাৰ বাতৰি দিগৈ। যা, গায়ন-
বায়ন কেই যোবাকো থবৰ দিবি। গান-বাজনা সজীত
সোঁতত বংপুৰৰ আকাশ মুখৰিত হৈ পৰক। আজি
বাতৰি পৰাই উৎসৱ আবন্ত।

কেব। মই তেনে আহিলো দৌতা ! সেই মণিপুৰীয়া
নাচনীজনীকো থবৰ দিম নেকি ?

দিবা। দিবিতো নিশ্চয় দিবি। যা। [কেবগাইন গ্ৰহান।]

এই কাননৰ যেন নিজান তীবত

জীভল জোনাক শোৱে মায়া আৱেশত।

ইয়াতেই বহি যেন আমি ছুয়ো জন
 এৰি দিম মন-প্ৰাণ সজীৱ সোঁতত ।
 সাজিব মোহিনী বেষে সুৰ-ভবদ্বিনী
 দিশে দিশে নৱ ছন্দ হব হিল্লোলিত ।
 সুখ তুলি চোৱা প্ৰিয়ে! ওপৰৰ কালে
 আকাশত লাখ লাখ তৰাৰ দীপালি ।
 জলি ওঠে লাখ লাখ সোণৰ কণিকা,
 যেন তাৰ মাজে মাজে বহি বঙমনে ‘
 একোজনী অপেন্সবা ভুৱনমোহিনী
 বীণা বাই গান গায় সুললিত তানে ।
 আকাশ পৃথিৱী যেন নাই ব্যৱধান—
 মিলি গল একে ছন্দ একেটা স্ৰবত ।
 হিয়াৰ মাজত আছে অমৰ আতমা,
 আতমা-তন্ত্ৰীত সেই জগত-মন্ত্ৰীৰ
 সনাতন এই সুৰ বাজে চিৰ দিন ।
 পাপেপ্ৰভাপে ভবা এই পৃথিৱী আমাৰ
 ভোল গই থাকে মন অহৰ্নিশে তাত,
 সেইবাবে মাথোঁ হায় নপৰে কাণত
 সবগৰ অমৰ সজীৱ ।

[গায়ন, বায়ন, বাদ্যকৰ, মণিপুৰী বাইজী আদিৰ প্ৰৱেশ ।]

আঁহা আঁহা বাদ্যকৰ গায়ন-বায়ন ।
 কলকণ্ঠে জ্বালা সৱে আনন্দৰ তান ।

আকাশ-বতাহ ভেদি উঠক বান্ধাব
 গৃহবাণী প্ৰতিভাৰ আগমনী গাম
 শুভমঙ্গল শিৱময় হক যাত্ৰা-পথ।
 আঁহ।

[সকলোৰে এছান।]

পট-পৰিবৰ্তন

সুসজ্জিত কক্ষ

[বাস্তবসকলৰ বিবিধ গান-বাজনা। এজনে ভালত দিয়া গীতটি
 গায়। তাৰ চোৱে চোৱে মণিপুৰী বাঁজী মেনকাৰ 'উৰ্বশী নৃত্য'।

গীত

বহাগী লুইতৰ বিহুৱালি স্মৃতিত
 বাই কি সোণৰে ভুব ;—
 জিলমিল পানীৰে আছিল নাথি
 সপোন-সখীটী যোৰ !
 ঝামিঝামি আছিল প্ৰিয়া !
 লাটুৰী যোৰ কুমলীয়া,
 বদে চবালে মুখৰে লাহ
 বতাহে পেলালে জ্বৰ,
 জিলমিল পানীৰে আছিল নাথি
 সপোন-সখীটী যোৰ !

চপালা নাও মোৰে ঘাটত
 মোৰে পৰাণৰ বিজন পাৰত :
 বিহুৱতী চৰায়ে বিহুৱালি বনত
 লগাই দিলে বিহু স্তব—
 জিলমিল পানীৰে আহিলা নামি
 সপোন-সখীটো মোৰ !

দ্বিতীয় দৰ্শন

মতা মণ্ডপ

নেপথ্যত বাজ-বজ্জ বাজি আছে। দিবাকৰ আৰু পহুৱীৰ ধীৰে
 ধীৰে প্ৰৱেশ।

পহুৱী। সুললিত সজীৱৰ সম্মোহিনী স্তবে
 হৰি নিলে মতলীয়া মন-প্ৰাণ মোৰ।
 দিবা। চিত্ত ভব অন্তমুখী ভাব-বস-গ্ৰাহী
 সেইবাবে হল তুমি সজীৱ-মুগ্ধা।
 পশুজগতৰ ফালে চোৱাচোঁ এবাৰ—
 নিৰ্দ্দয় নিষ্ঠুৰ অতি হিংস্ৰ বনচৰ
 চপল চঞ্চল মতি নাজানে সংঘম
 হিংসা ৰেষ নিষ্ঠুৰতা চিৰলগৰীবা
 ডেজ লাগে, মাংস লাগে, বান্ধসৰ দৰে

সেই পশুদেও যদি শুনে বংশীধ্বনি
 বৰ্ববত। নিশ্চয়তা কবি পৰিহাৰ
 থিয় হই একেধৰে শুনে কাণ পাতি।
 ইমানেই সজীৱ সন্মোহিনী সুব
 বনৰ দুৰ্দান্ত পশু হয় যাৰ বশ।
 কলান্তক যম প্ৰায় দয়ামাহীন,
 অঘাসুৰ বকাসুৰ কংস-অমুচবে
 কামুৰ মোহন বেণু শুনিলে যেতিয়া
 ক্ষন্তেক থিয় দি বল কৰ্ত্তব্য পাহৰি
 যমুনা-তীৰৰ সেই বিবিন্দাবনত।
 এনে হেন সুললিত গীতৰ লয়ত
 যি মানৱ কদাপিতো নোহে মতলীয়া,
 নাই যাৰ অন্তৰত গানৰ বান্ধাৰ
 মানৱ নহয় তেওঁ জানিব। বান্ধস।
 ক্ৰুড়, দস্যু, প্ৰবঞ্চক কিম্বা হত্যাকাৰী,
 এনেকুৱা মহাপাপ নাই জগতত
 সেইজনে সহজতে কবিব নোৱাৰে।
 সিজনৰ অন্তৰত জলন্ত নবক
 'দয়াহীন যাত্ৰাহীন হয় সেই জন।
 তেনেকুৱা' নিকৰণ নব-বান্ধসক
 নকৰিবা, নকৰিবা কদাপি বিশ্বাস।
 থাক এবে সেই কথা। আঁহা পুত্ৰ আদি।

কাণ পাতি কৰোঁ পান সজীত-নিজৰ।

প্রস্থান। আন বাটেদি প্রতিভা আৰু নিৰ্মলাৰ প্ৰৱেশ।]

প্রতিভা। সট্ট যে জ্বলিছে বস্তু দেখোঁ বিণিবিণি
পোহৰ কৰিছে সেয়ে মোৰেই খোটালি।
অকমানি বস্তুগছ দেখাত যদিও
কিন্তু তাৰে চাটোঁ বাক পোহৰ কিমান।
মহত্ব বিকশি উঠি চুম্ব ধবণীত
ইদৰেই দশোদিশ কৰে সমুজ্জ্বল।

নিৰ্মলা। আছিল ইমান পৰ আকাশত জোন
নাছিল চকুত পৰা বস্তুৰ পোহৰ।

প্রতি। ইদৰেই পৃথিবীত ডাঙৰ গৌৰৱে
গ্লান কৰি ঢাকি ৰাখে সকল গৌৰৱক।
ৰজা গই দেখ এৰি থাকিলে দূৰত
শোভা পায় সিহঁতৰ বাজ-প্ৰতিনিধি;
ৰজা আহি ৰাজদণ্ড কৰিলে গ্ৰহণ—
সকল নই বিবাদৰে মিলে জলধিত
মিলি যায় প্ৰতিনিধি, নাথাকে অস্তিত্ব।
শুনা সেয়া মধুৰ সজীত—

নিৰ্ম্ম। বাইদেউ। সেই গান ভোমাবে ঘৰত
ভোমাবেই 'আদৰণী অভ্যৰ্থনা' হেতু।

প্রতি। নালাগে একোকে ভাল,

নাথাকে যদিহে তাত অস্তবব যোগ ;

তাতে পুন্সু সময়ব গুণ।

দিনত মুশুনি ভাল এনে মিঠা সুব ;

এই গান—এই সুব নিশা গোরা বাবে

বেছ ভাল লাগিছে কাণত।

নিশ্চয়। গহীন নিজম নিশা—সুতকতাই তাব

সানি দিছে সজীতত ইমান মাধুৰী।

প্রতি। কুলিব নিচিনা কবি সুবদি সুবত

কাউবীয়ে যদিবাও মিঠা মাতে গায়,

সেই গান কাণ পাতি মুশুনে কোনেও।

মুখত মোলান লই বাজহংস জাকে

দিন . ছপবত য়েবে কবে ষিকিন্দালি,

সেই সময়ত গোরা কেতেকীব গানে।

মুশুনি কদাপি ভাল—বেহুৰীয়া তাল।

সেইদবে স্থান আক কাল প্রভারত

খ্যাতি পায় ধবণীত খ্যাতিমন্তু জনে।

যক এবে সেই কথা বাক।

চাটো সউ আকাশত কপহী জোনাই

খহাটি বুকুত লই সুখে নিজা যায়

. সহজতে যেন এই বেঙাগে টোপনি।

[দিবাকর আক পছমী পুন প্রবেশ ।]

দিবা। শুনো কাব কণ্ঠস্বৰ সেয়া ?

নাই ভুল—ঠিক অনুমান

পৰিচিত কণ্ঠস্বৰ প্ৰতিভা দেৱীৰ।

প্ৰতি। (স্বগত)। চিনি পায় মোৰ কণ্ঠস্বৰ

ষিবা দৰে অন্ধ নৰে ঘোৰ আন্ধাৰতো

চিনি পায় কোকিলক মাত শুনিলেই।

দিবা। স্বাগতম ! দেৱী স্বাগতম !

প্ৰতি। কুশলৰ বাবে আমি স্বামী-দেৱতাৰ

ভীৰ্ধে ভীৰ্ধে মন্দিৰে মন্দিৰে

উলটিছে। বহু ঠাই কৰি পৰ্য্যটন ;

দয়াময়ে ছুজনেৰে কবক কল্যাণ।

দিবাকৰ ! আহিছেনে তেওঁলোক ঘূৰি ?

দিবা। পালে। দেৱী, সুসংবাদ অলপ আগতে,

পুৱালৈই ছয়োজনে আহি পাব ঘৰ।

প্ৰতি। যা তেনে নিশ্চলী !

লগুৱা-দিগিৰী মোৰ আছে বতমানে

সকলোকে ভালদৰে, বাৰিষি শিকাই,

ভীৰ্ধে ভীৰ্ধে ভ্ৰমণৰ কাহিনী আমাৰ

নকৰে কদাপি যেন কোনেও প্ৰকাশ।

দিবাকৰ ! পঢ়ুৱী !

ভোমালোকে হবা সাহাধান

ভ্ৰমণৰ কিয়মে আমাৰ

ঘূৰ্ণাকৰে নিদিবা জানিব।

[নেপথ্যত ভেবী, বাজে।]

দিবা। দেৱী! দুৱাৰত স্বোৱামী তোমাৰ

তোৰণত তেওঁৰেই শুনা তুৰ্য্যধ্বনি।

নকৰিবা ভয় তুমি আমাৰ কাৰণে,

নোহোঁ আমি কদাপিতো অযথা কথকী

গুপ্ত কাহিনী কতো নকৰোঁ। প্ৰকাশ।

প্ৰতি। শেষ হয় আহে নিশা কৰোঁ অনুমান।

নোহোঁ যেন নিশাৰ পোহৰ

পুৱ ফালে দিলে ধল-ফাট।

মাৰ গলে বঙা বেলি অন্ত-অচলত

যেনেকুৱা ছায়াময় মলিন পোহৰ

বঠিক ভেনেকুৱা এবে কৰোঁ অনুমান।

[অগ্নি, বসন্ত, দিবল্লহ, আৰু গুৰুবেবিলাকৰ প্ৰৱেশ।]

বসন্ত। ভয় নাই। অন্ধকাৰ পাতালপুৰিত

কটাম অনন্ত কাল পৰম আনন্দে

তুমি যদি থাকি তাত প্ৰিয়ে!

বস্তিকপে আন্ধাৰত বিলোৱা পোহৰ।

প্ৰতি। বস্তু লই তাত মই বিলাম পোহৰ,

কিন্তু নিজে—নোহোঁ বস্তু লঘু স্বভাৱৰ

স্বামীয়ে গধুৰ বোজা লঘু তিবোতাৰ

নোহোঁ ভেনে মোৰ স্বামী বসন্তকুমাৰ।

প্ৰিয়ভম! বহুত দিনৰ অন্তে

লোৱা স্নেহ-সম্ভাষণ ঘৰত তোমাৰ।

বসন্ত। সেইবাবে ধন্যবাদ প্ৰিয়ে!

চোৱা, অহা নাই অকলই মই—

যাব ওচৰত মই ঋণী আজীৱন

বন্ধু মোৰ মহাপ্ৰাণ অমিয়কুমাৰ

এইজন সন্মানিত অতিথি আমাৰ।

প্ৰতি। শুনিছো এয়েই হেনো তোমাৰ কাৰণে

কৰ্মেৰে ঋণৰ বোজা মুৰগাতি লই

অকৃত্ৰিম বন্ধুত্ব দিলে পৰিচয়।

অমিয়। সেই ঋণ হস্তে দেৱী! হল মুক্তিলাভ।

প্ৰতি। তুমি হেন দেৱতাৰ ভৱিৰ ধূলিৰে

পুণ্য লই ধন্য হল কুটিৰ আমাৰ।

প্ৰীতিভৰা সম্ভাষণ কৰিছো স্জাপন,

প্ৰকাশৰ ভাষা নাই এই আনন্দৰ।

নিৰ (নিৰ্মলাক)—মই শপত খাই কৈছো নিৰ্মলা! তুমি মোক

মিছাতেহে দোষ দিছা। ডেকাফুকনৰ কাকতীজনে

নেবোপানী হৈ লাগি মোৰ পৰা নিলে। সেই

কথাটোতে যদি তুমি ইমান বেজাৰ পাইছা তেন্তে

সিয়েই নিপাত হ'ব নহলে সেইটোৱেই তাৰ হাতৰ পৰা

হেৰাব। বুজিছা?

প্ৰতি। কি হৈছে অ' নিৰ্মলা? দেখিছো—ইয়াৰ ভিতৰতে

এখন কুকৰ্কেত্ৰ সৃষ্টি হ'বৰ উপক্ৰম হৈছে।

নিব । আঙঠী এটা নবো । আঙঠী এটা । সিও আকো বব বেছি দামব নহয় । সোণেই বা কিমান আছিল তাত ? অৱশ্যে কটাৰীবে তাত কেইটামান আখৰ কটা আছিল—“ভাল-পাবা মোক—কেতিয়াও নকৰিবা ত্যাগ ।” এই আখৰ কথা ।

নিষ্ম । সোণৰ দাম বা তাত লিখা আখৰৰ কথা মই ধৰা নাই । সেইটো যেতিয়া দিছিলো তেতিয়া যে শপত খাই লৈছিলো কেই কথা পাহৰিলাই হবলা ? জীৱন থাকে মানে আঙুলিত আঙঠী থাকিব বুলি কোৱা নাছিলো জানো ? মোৰ কাৰণে নহলেও অন্ততঃ শপত বন্ধাৰ বাবে আঙঠীটো বখা উচিত নাছিলনে ? ‘কাকতীক দিছো !’ ইহ ! মোৰ আগত বব কবলৈ আহিছে ? কাক দিছা মই বুজাহে নাই ? কাকতী নহয়—হব পাৰে কোনোৱা কাকতিয়নী । মুখত ভাৰ দাঢ়ি-গোফ ঠুটুৱাই নাই—নহয়নে ?

নিব । এতিয়া দাঢ়ি-গোফ নগজিব পাৰে—বয়স হলে গজিব ।

নিষ্ম । ইহ শুন । মাইকী-ছোৱালীৰো আকো কেতিয়াবা দাঢ়ি-গোফ গজিব ? বব কবলৈ আহিছে মোক ?

নিব । শুনাহে, শুনা । বোলো মোৰ কথা বিশ্বাস কৰা । মই নিৰ্জ হাতে কাকতীক দিছো । দেখোতে লবামতীয়া । ঠিক তোমাৰ সমানেই ওখ, চুটি-চাপৰ ঘুটমুটীয়া ডেকা-মুকনৰ কাকতীজন । চটকটীয়া লৰা । অলপ দক্ষিণা

বিচাৰিলে। মোৰ সেই আঙঠী লাগে বুলি কলে—অকণ-
মান আঙঠী এটা। নিদিওঁ বুলিনো কওঁ কেনেকৈ ?
এৰাব নোৱাৰি দিলো। কি বৰ জগবৰ কথাটো হল—
আপোনালোক সকলোৱেই বিচাৰ কৰকচোন।

প্ৰতি। মই কওঁ স্পষ্ট কথা—তোমাৰেই দোষ।

পত্নীৰ প্ৰথম দান—প্ৰীতি-উপহাৰ

তুচ্ছ জ্ঞান কৰি তুমি বিলালা আনক।

প্ৰেম-প্ৰীতি ভালপোৱা, অপতৰ কথা

সকলোকে সহজেতে পাহৰি পেলালা।

সিদৰে আঙঠী এটা চেনেহৰ দান

ময়ো দিছো ভক্তিভাবে মোৰ স্মৰায়ীক।

লইছে অপত খাই—কিন্তু তেওঁ হলে

জানো মই, কদাপিভে নেৰিব আঙঠী।

ধুকপ বিশ্বাস মোৰ—পায়ো যদি তেওঁ

বিনিময়ে ধৰণীৰ যত সোণ-ধোন

তথাপিও আঙুলিত থাকিব আঙঠী।

বোপা নিবঞ্জন! প্ৰকৃত নিষ্ঠুৰ তুমি

অকাৰণে মন-কষ্ট দিলা নিৰ্ম্মলাক।

হোৱা হলে মোৰ আজি দশা এনেকুৱা

বেজাৰত উন্মাদিনী নহই নোৱাৰোঁ।

বসন্ত। (বগচ) কটা গই হাতৰ আঙুলি

থকা হলে। মুখ—কবলই পাৰিলোহেভেন

চোৰক দিওতে বাধা বাধিব আঙঠী

আঙুলিয়ে কটা গল মোৰ।

নিৰ। আগেয়ে ডেকাফুকনে দাশা বসন্তকুমাৰৰ হাতৰ আঙঠীটো
খুজি নিলে। খুজি নিবলৈ অধিকাৰো তেওঁৰ আছিল।
বেচেৰা কাকতিজনে কলম ঘঁহি ঘঁহি কাকত লিখি তাকে
চাই আছিল। তেওঁ খুজিলে মোৰ আঙঠীটো। যেনে
গৰাকী—তেনে অনুচৰ। দুইটিয়ে সমান। আঙঠীয়ো
সমান। আঙঠীৰ বাহিৰে তেওঁলোকক আন একোকে
নেলাগে।

প্ৰতি। কি শুনিছো মই!

তুমিও আঙঠী তাক দিলা প্ৰিয়তম?

মই দিয়া আঙঠীটো নিশ্চয় নহয়?

বসন্ত। অপৰাধী প্ৰিয়া মই তোমাৰ কাষত

মিছা মাতি নবঢ়াও সেই অপৰাধ।

চোৱা ই আঙুলি মোৰ—নাই সি আঙঠী

দি আহিছে দান।

প্ৰতি। আঙুলি আঙঠীহীন হ'ল যেনেকুৱা

সাৰহীন তেনেকুৱা লেবেলা সাদৰ।

অবিশ্বাসী হল। আজি তুমি

আজ মই শয্যালই নাযাওঁ তোমাৰ।

নিৰ্দ্দল। মোৰো স্নেহে কথা। তুমিও সেই আঙঠী দুটাই যোক

দেখুৱাব নোৱাৰালৈকে—মোৰ দ্বাৰাও তোমাৰ শয্যা

বৰ্জিত । বুইছা ?

বসন্ত । প্রেমসী প্রতিভা মোব !

তুমি যদি জানিলাহেভেন—

কাক দিছো আঙঠীটো মোব,

কিহব কাৰণে দিছো,

কিমান দুখেবে দিছো—কেনে অনিচ্ছাবে,

আঙঠী বিনা যে ডেওঁ নলয় একোকে

বুজা হলে সেই কথা তুমি,

নকবা কদাপি আজি এনে অসন্তোষ ।

প্রতি । তুমিও সিদবে যদি বুজিলাহেভেন—

সেই আঙঠীব গুণ, নতু মূল্য তাব,

বুজা হলে আক—

আধা মূল্য সিজনাৰ দিলে যি আঙঠী,

থকা হলে অগতঃ মূল্য,

নিদিলাহেভেন দান কদাপি আঙঠী ।

সঠিক কথাকে মার্থে। কলে নিশ্চয়লাই—

নিশ্চয় আঙঠী দিছা কোনো গাভৰুক ।

বসন্ত । কওঁ সঁচা কথা প্ৰিয়ে ! অগতঃ তোমাৰ

গাভৰুক দিয়া নাই, দিছো ফুকনক ।

বিচাৰত বিচক্ষণ নিপুণ বিদ্বান

ডেকা এজনক দিছো আঙঠী তোমাৰ ।

দিছিলো তিনি হাজাৰ রূপ—

মুছুলে হাতেৰে তাক—খুজিলে আঙঠী।
 দিবলই অশ্বীকাৰ কৰিলো যেতিয়া
 উলটিল ঘৰলই বেজাৰ মনেৰে।
 লাগিল মনত বেয়া তেনে ভাবে যোৱা।
 প্ৰাণৰ বন্ধুক মোৰ যি জন যুৱকে
 দিলেহি জীৱন দান দেৱতাৰ দৰে
 খেদি দিলো সিজনাক তুচ্ছ জ্ঞান কৰি।
 ভাবি চোৱা সেই কথা প্ৰিয়ে!
 তাৰ পিছে বহু পৰ কৰি গুণাগুণা—
 অনিচ্ছাবে আঙঠীটো দিলো পঠিয়াই।
 প্ৰিয়তমে! অপবাধ ক্ষমা কৰা মোৰ,
 জীল আছে বস্তু সউ—সাক্ষি অগ্নিদেৱ।
 কব পাবো এনে কথা মই—
 সেই সময়ত তুমি থাকিলে কাষত
 খুজি নি আঙঠী সেই ভিক্ষা কৰি মোক
 নিজ হাতে ফুকনক দিলা হয় দান।
 প্ৰতি। কদাপিতো তেনে জন খাটো জীৱক—
 নাই যেন কেতিয়াও মোৰ কাৰলই।
 প্ৰণৱ—মৰমৰ উপহাৰ মোৰ
 স্বামীৰ হাতত থকা সোণৰ আঙঠী
 হৰি নিব পাৰে যেয়ে—ভয় কৰোঁ তাক।
 যি জনৰ তৃপ্তিৰ কাৰণে

প্রেম-প্রীতি, ভালপোরা, প্রতিজ্ঞা-শপত
 সকলো পাহরি হলো দানত উদাৰ
 নালাগে, নালাগে, নাথ! আহিব সিজন।
 আছে যদি হয় মই পৰম উদাৰ,
 নাথাকিব পাৰে মোৰ অদেয় একোকে,
 দেহ-মন—স্বামী-শয্যা—দিম মই দান।
 এতিয়াও সিজনৰ লম পৰিচয়
 সেইবাবে হ'ব তুমি অতি সান্নিধ্য।
 নেৰিবা, নেৰিবা মোক
 দিনে-ৰাতি থাকিবা কাষত,
 কদাপি যদিহে মোক এৰা অকলই,—
 নাবীহ, সম্ভৱ মোৰ, ইজ্জত সম্মান,
 যি সম্মান, যি নাবীহ, আছে অনাস্ত্রাত
 নিৱেদিম্ সিজনক উপধাচি গই।
 ৰচিম ছুয়োৰো বাবে মিলন-শেতেলি।
 নিৰ্ম্মলা। মোকো' যদি অকলই এৰা, তেন্তে ময়ো সেই কাকতীকে
 লম। সান্নিধ্য এক।
 নিৰ। তাকেই কৰিবা মোৰ সোণ। কিন্তু হলে তেওঁক ভালকৈ
 লুকাই ৰাখিবা দেই।
 যদিহে ধৰা পৰা তেন্তে তেওঁ লিখা কাপটোকে
 মাজতে ছুছোৱা কৰি ভাঙি ধৰ।
 অমিয়। ই যে হাঙ্গ দাম্পত্য কলহ।

মনে হলো কাৰণ ইয়াৰ।

‘প্ৰতি। তুমি দেৱ! নাপাবা বেজাৰ।

আমাৰ মাজত হক যিহানে কাজিয়া

তোমাৰ কাৰণে এই আমাৰ ঘৰত

বথাযোগ্য আদৰৰ নহয় অভাৱ।

বসন্ত। কমা কৰা অপৰাধ প্ৰেয়সী প্ৰতিভা !

ইচ্ছাকৃত কেতিয়াও নোহে অপৰাধ।

সম্মুখত আছে এই প্ৰাণৰ বান্ধৱ

সকলোকে সাক্ষি বাধি মই

ছুনাই শপত খাই কওঁ সত্য কথা।

চকুৱে চকুৱে চোৱা

‘হৰিণীৰ চকুৱে তোমাৰ।

প্ৰতি। চোৱা, ভাল কৰি চোৱা তুমি মোক।

কৰা যদি কথাত বিশ্বাস

কোৱাটো শপত খাই—

‘এনে কাম কেতিয়াও নকৰো ছুনাই

প্ৰাণান্তেও চিৰকাল পালিম প্ৰতিজ্ঞা।’

অমিয়। দেৱী!

টকাৰ কাৰণে মোৰ প্ৰাণৰ বন্ধুৰ

বাধিছিলো বন্ধকত দেহ।

বি জনৰ বিজ্ঞা-বুদ্ধি জ্ঞান-কৰণত

বন্ধা পালে সেই দেহ মোৰ

সি জনক আঙঠী প্রদানি
অপরাধী হল স্বামী তোমাৰ কাষত ।
পুনৰায় বাক্য-দান কৰিছে বন্ধুৱে ।
সত্য এই অঙ্গীকাৰ—বাধিম মৰ্য্যাদা
বন্ধ হল চিত্ত মোৰ তোমাৰ কাষত
দায়ী মই বম সেইবাবে ।
স্বামীয়ে তোমাৰ দেৱী !
পুনৰাব অঙ্গীকাৰ নকৰে লজ্জন ।

প্ৰতি । বেছ কথা—তুমি দেৱ ! থাকিলা স্বীকাৰ
এইটো আঙঠী দিয়া বন্ধুক তোমাৰ ।
কই দিয়া—সিবাৰৰ দৰে ঘেন
অনাদৰ নকৰে ইয়াক ।

অমি । লোৱা বন্ধু ! দিছে এটা নতুন আঙঠী ।
পুনৰাই কৰা তুমি পণ—
বাধিবা আঙঠী এই বাবজীৱন ।

বসন্ত । আশ্চৰ্য্য ! আশ্চৰ্য্য বন্ধু ! একেই আঙঠী
এই আঙঠীকে মই দিলো ফুকনক ।

প্ৰতি । ফুকনেই দিছে মোক—দান ই আঙঠী ।
কমা কৰা প্ৰিয়ভম ! তাৰ বিনিময়ে
স্থান দান কৰিছে, শয্যাভ ।

নিৰ্দ্দল । তুমিও মোক কমা কৰিবা নিৰঞ্জন ! ফুকনৰ
কাকতীক মোৰ শয্যাভ শুবলৈ দি ময়ো ডেউক পৰা

আঙঠীটো খুজি লৈছো। হোৱা, এইটো আঙঠী।
 তোমাক আকৌ দিছো—এই বাৰো নেহেৰুৱাবা একা।
 নিবঞ্জন। বিস্ময়ৰ কথা! কি আশ্চৰ্য্য! আমাক তেনেই
 ভেৰা কৰি পেলালে। অদ্ভুত বহন্ত। হে কামৰূপবাসিনী
 মায়াবিনীসকল! তোমালোকৰ অসাধ্য একো নাই।
 ঐতি। নোহে ভয়—বিস্ময়ত হইছা অধীৰ।
 চোৱা এই চিঠি—পঢ়িবা আজৰি পালে
 নিজ হাতে লিখিছে মন্ত্ৰীয়ে।
 এই চিঠিতেই পাবা—
 ভাঙিপাতি লিখা আছে সকলো বহন্ত।
 বিচাৰক সেই যে ডেকাফুকন
 হুগুবেনী তেৱেই প্ৰতিভা।
 তেওঁৰে কাকতীজন শ্ৰীমতী নিৰ্মলা।
 সাক্ষি আছে এই দিবাকৰ বববৰা,
 অলপ আগতে আমি পাইছোহি স্বৰ।
 স্বাগতম মহামাণ্ড অমিয়কুমাৰ!
 দানবীৰ কামৰূপী বণিজ-কৌশল
 অসম-মাতৃৰ তুমি স্নযোগ্য সন্তান।
 তোমাৰো কাৰণে আছে শুভ সমাচাৰ
 চোৱা এই পত্ৰ পঢ়ি লিখা আছে ডাড;—
 মালেশ্বৰ ভবপুৰ বণিজৰ ডিঙা
 নিৰাপদে পাইছেহি গুৱাহাটী ঘাট। —

অমি। 'মুখেৰে নোলায় ভাষা—এনে সৌভাগ্যত

হলো মই কণ্ঠহীন অতি আনন্দত।

বন। তুমিয়ে ফুকন সেই? আচৰিত কথা।

নোহাৰিলো চিনকে ধৰিব।

নিৰ। আক তুমিয়েই সেই শ্রীমান কাকতী? মই গৰ্জ্জচন্দ্রই
বাৰে বাৰে তোমাৰ মুখলৈ চালোহে চালো, কিন্তু হলে
চিনি নাপালো। কালবো কাল বিপৰীত কাল,
হৰিণাই চেলেকে বাঘৰ গাল।

বসন্ত। হে প্ৰিয় ফুকনদেৱ!

শয্যা মোৰ কৰিবা গ্ৰহণ।

নাথাকো যেতিয়া মই নিসঙ্কোচে তুমি

লভিবা প্ৰিয়াক মোৰ কাষতে তোমাৰ।

অমি। সাধু সাধু দেৱী!

শলাগৰ আনন্দৰ ভাষা নাই মোৰ।

তুমি মোক প্ৰণ দিলা—দিলা আজি ধন।

এই পত্ৰপাঠে মই বুজিব পাৰিছো

সকলো ডিঙাই মোৰ বণিজৰ পৰা

নিৰাপদে ধনে-ধানে আহিছে উলটি।

প্ৰতি। দিবাকৰ বৰবৰা! আনন্দ কৰা

কুশল প্ৰদান কৰি কাকতীয়ে মোৰ

তোমাকো যে কৰিব সন্তোষ।

নিৰ্দ্ধ। কৰিম কুশল হান বিনাপ্ৰাপ্য নাই।

ভূমি আক পহুমীক দিছে দানপত্র
চহী কবি দিছে তাত কুড়া দেছুরালী।

মবিলে চন্দনমল

সকলো সম্পত্তি তার ধন-জন-মাটি

তোমালোক দুজনেই হবা অধিকারী।

প্রতি। 'নিশা প্রায় শেষ হওঁ হওঁ

প্রথম কুকুবা-ডাক পবিছে কাগত

তোমারলোকে বহু কথা শুধিবা নিশ্চয়।

বলা, ভিতবত গই সকলো প্রসবে

যথাযোগ্য দিম সমিধান।

নিব। তথাস্ত, তথাস্ত নবো! কিন্তু প্রথম প্রসবটো মোবেই।

নিশা এতিয়াও অলপ বাকী। নিশ্চলতাও শুবলৈ যাবনে?

নতু কালিলৈ পুনর বাতি নোহোয়ালৈকে ইয়াতে বহি

ধাকিব? বাতি যদি পুরাবই লাগে, দিন যদি আহিবই

লাগে—তেন্তে সেই দিনটোয়ে যেন আঙ্কাবক লগত লৈ

আছে। সেই আঙ্কাবত মই কাকতীকে লগত লৈ

এঘুমটি মাৰিম। যোৱা কথা হৈ গল। এটা কথা হলে

কৈ কথো বিমান দিন মোৰ শৰীৰত প্রাণ থাকিব

। সমানদিন কালৈকো ভয় নকৰো। এক মাত্র ভয়—

শ্রীমতী নিশ্চল দেৱীৰ এই আঙ্কাবত মোৰ চিৰকালে

বকা হয়।

অকুকাপোৰ

